

Oláh Zoltán

Átok és bosszú, panasz és dicsőítés a zsoltárokból

OLÁH ZOLTÁN
**Átok és bosszú, panasz és dicsőítés
a zsoltárokból**

OLÁH ZOLTÁN

**Átok és bosszú, panasz és dicsőítés
a zsoltárokbán**

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ / KOLOZSVÁRI EGYETEMI KIADÓ

2017

Szakmai lektorok:

Dr. Diósi Dávid, docens

Dr. Marton József, egyetemi tanár

ISBN: 978-606-37-0188-7

© 2017 Oláh Zoltán.

Tördelés: Czirmay Ágnes

Universitatea Babeş-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu, nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro/>

Tartalomjegyzék

Előszó.....	11
(1.) Bosszúálló a zsoltárok Istene?	13
1.1. Ráhangoló	13
1.2. Az ellenség állandó jelenléte a zsoltárookban	16
1.3. A modern ember érzékenysége az erőszakra.....	20
1.4. Fenntartások a zsoltárokkal szemben és elutasításuk a kereszténység nevében	21
1.5. A humánus etika fenntartásai az ellenség- és átokzsoltárokkal szemben.....	24
(2.) Járhatatlan megoldások	26
2.1. Mellőzni, ignorálni vagy átjavítani a zsoltárokat?.....	26
2.2. Nem eléggé meggyőző érvek	29
(3.) Az ellenség- és bosszúzsoltárokat értelmezés révén érthetőbbé tenni	38
(4.) Zsolt 58 Éhezés és szomjazás az igazság után	45
4.1. Ráhangoló	45
4.2. A zsoltár fordítása és szerkezete	45
4.3. Zsoltárértelmezés	50
4.4. Zsoltárunk az 56–60. zsoltárok összefüggésében.....	54
(5.) Zsolt 83 A szövetség Istenének sürgetése az ellenség összeesküvése láttán	55
5.2. Szövegproblémák.....	56
5.3 A zsoltár keletkezéséről	58
5.4 Exegézis	60

5.5. A 83. zsoltár jelentősége az Aszaf zsoltárgyűjteményben	63
(6.) 137. A hit fájdalmas kiáltása. Hermeneutikai küzdelem a 137. zsoltár terrorénekével	65
6.1. Ráhangoló.....	65
6.2. A zsoltár szövege és problémái.....	67
6.2. A zsoltár szerkezetéről	70
6.3 Exegézis	73
6.4. Mit lehet kezdeni a zsoltárt befejező rész erőszakos képeivel?	77
6.5. Hogyan értelmezzük és tompítsuk Zsolt 137,7–9 verseit?	86
(7.) 59. Zsoltár „Dávid-miktám” Éjeli dráma Dávid házában	89
7.1. A zsoltár fordítása.....	89
7.2. A zsoltár műfaja	93
7.3. A zsoltár szerkezete a cselekvők szempontjából	94
(8.) Az ellenség- és átokzsoltárok hermeneutikája	100
8.1. Az ítélet az Istené, ő az igazságosság biztosítóka	100
8.2. Bosszúállás Istene?	105
8.3. Dinamikus világkép és realista világszemlélet.....	108
8.4. Költői imák.....	112
8.5. A bosszúzsoltárok – Isten kinyilatkoztatása?	113
8.6. A panasz visszahozása az egyház imakultúrájába	115
(9.) 22. Zsoltár	117
9.1. Zsoltárfordítás.....	117
9.2 A zsoltár egysége és felépítése.....	121
9.3 Milyen érzelmek mutatkoznak meg?	121
9.4 A szenvedés ábrázolása	125
9.5. Kik a zsoltáros ellenségei vagy ellenfelei?.....	126
9.6. Az imádkozó és a közösség (vv 23–26)	129

9.7. A közösség reflexiója: a himnusz (vv. 27–31)	130
9.8 A 22. Zsolt használata az Újszövetségben	131
9.9. Zsolt az egyházatyák írásaiban.....	136
9.10. A 22. zsoltár rabbinikus értelmezése.....	141
9.11. Befejezés	142
(10.) ZSOLT 64, Levadászott vadászok.....	144
10.1 Műfaj	145
10.2. Általános elemzés	145
10.3. A zsoltár szerkezete	146
10.4. Exegézis	147
10.5 A keresztény alkalmazása.....	152
(11.) 114. Zsoltár – Izrael és a népek húsvétja	154
11.1. A zsoltár műfaja.....	155
11.2. Keletkezése	155
11.3. A zsoltár felépítése	156
11.4. Exegézis	158
11.5. A zsoltár keresztény alkalmazása.....	163
Könyvészet	165
Szentíráskiadások.....	165
Lexikonok, nyelvtanok és konkordanciák	166
Kommentárok, cikkek és tanulmányok.....	167
Internetes oldalak	174
Könyvészeti adatok, amelyeket nem értem el, de megjelennek a lábjegyzetekben más könyvek alapján.....	174
Rövidítések.....	176

Előszó

A zsoltárokról eléggé megosztottak a vélemények a mai kereszténységben. Nagy általánosságban elmondható, hogy a legtöbb bibliaolvasó szívesen használja a zsoltárokat, mint imádságokat. Ám vannak komoly ellenvetések is és nemcsak olyanok részéről, akiket nem érdekelne a Biblia értelmezése és a teológia. Ellenkezőleg. Sok elkötelezett pap és krisztushívő néha értetlenül áll egyik másik zsoltárban kibontakozó bosszú és visszafizetés vágya előtt.

Az Egyház papjai ünnepélyesen ígéretet tesznek még a diakónusszentelésük előtt az *imaórák liturgiájának* végzésére. A Breviárium rendszeres imádkozásával havonta egyszer átolvassuk az egész Pszaltériumot, azonban tudnunk kell, hogy három zsoltárt (58. 83. 109.) és számtalan zsoltárverset (lásd később 21. old.) az 1971–liturgikus reform kihagyott a zsolozsmából, mert ezek úgymond megütközést kelthetnek a keresztények körében. A könyv első felében két ú.n. átokzsoltárnak tartott imakölteményt (58. 83.) és két másik megszelídített zsoltárt (137. 59.) elemzünk, és próbáljuk úgy bemutatni, hogy szokásos keresztény ellenvetéseinket velük szemben némileg árnyalni tudjuk. Ezek a zsoltárok annak a rendíthetetlen meggyőződésnek adnak hangot, hogy Isten nem engedi kicsúszni kezéből a világot, nem engedi át azt véglegesen a gonosz (káosz) uralmának.

Papként, rokonként és ismerősként sokszor adódik alkalmam beteg, idős és magános emberekkel beszélgetni. Néha az a fájdal-

mas panasz szakad fel lelkükből, hogy nem tudnak imádkozni. Ha jól sejtem, az fáj leginkább, hogy életük új szakaszában nem tudnak mit kezdeni olyan keresztyén imákkal, amelyek csak a belenyugvást, a beletörődést szorgalmazzák, vagy egyszerűen teljesen magukra hagyottnak érzik magukat a megszokott régi imákkal. A zsoltárok visszautasítanak mindenfajta olyan Isten–ember kapcsolatot, ami meghazudtolja mindennapjaink gondját-baját, mondja Brueggemann.¹ Nagy segítségünkre lehetnének a maguk sokszínűségével, sokszólamúságával és bátor hangvételükkel. Megtanítanak Isten színe előtt panaszkodni, a rossz és gonosz ellen tiltakozni, de reménykedni is, hogy a világ Teremtője és Ura, népe és az egyén pásztora (Zsolt 23), a szenvedőnek apja és anyja (Zsolt 27,10) egykor majd mindent a helyreigazít, érvényt szerez hatalmának, szabadító erejének a gonosz struktúráival szemben.

Köszönetet mondok az V. és VI. éves kispapoknak érdeklődésükért, kérdéseikért, megjegyzéseikért és türelmükért, akikkel együtt az elmúlt években immár három alkalommal elmélyülhettem a zsoltárok tanulmányozásában. Nekik ajánlom ezt a könyvet.

Gyulafehérvár, 2017. május 16.
Nepomuki Sz. János emléknapiján

Oláh Zoltán

¹ vö. Walter BRUEGGEMANN, *A hit a zsoltárok könyvében*, 2008, 96.

(1.) Bosszúálló a zsoltárok Istene?

1.1. Ráhangoló

Még római tanulmányaim alatt egy cserkészcsoporthoz reggeli imájában a 63. zsoltárt olvastuk fel. Ezt a szép zsoltár-költeményt az imaórák liturgiájának első vasárnapi reggeli dicséretében imádkozzuk. Igazán megszerettem, hiszen oly gyakran imádkoztuk közösen a kis- és nagyszemináriumban. Csak a zsoltár felolvasásakor kapcsoltam, hogy ennek az imának végkicsengése nem az, amihez a zsolozsmában hozzászóltam. Az első vasárnap reggeli dicséretében csupán az 1–9 versig terjedő részt olvassuk, ami egy megkapó, közvetlen képpel fejeződik be: ⁹ *Lelkem hozzád ragaszkodik, jobbod szilárdan tart engem.*

De nem ez a zsoltár kanonikus vége. Az utolsó három vers kimarad a zsolozsmából, ezek meg így hangzanak:

¹⁰ *Akik meg akarják rontani életem,
azok lekerülnek a földnek mélyébe,*

¹¹ *kiszolgáltatva a kard hatalmának
és zsákmányul a sakáloknak.*

¹² *A király azonban Istenben örül,
s mind dicsekszik majd, aki rá esküdött,
de a hazugok ajka elnémul örökre.*

(Zsolt 63,9–12 SIT)

Emlékszem, nagyon nehéz volt beszélnem a fiataloknak az utolsó versekről, hiszen magam sem számoltam velük, csupán a zsolozsma verziójára épült az előkészített elmékedésem.

(1.) BOSSZÚÁLLÓ A ZSOLTÁROK ISTENE?

Néhány évvel később diakónusként egy év végi hálaadó szentmisében a szentbeszédemet a 139. zsoltárra alapoztam. „Istenem² te megvizsgálász, és jó ismersz engemet.” Elég az első szavakat hallani, és máris borzongás fut át az ember hátán, hiszen igazi imaélményt jelent ez a zsoltár, főleg ha a sajátosan erdélyi feltámadási szertartás részeként többször is hallhattuk egy templomi kórus előadásában. A meghitt és bizalmas imagondolatok között azonban egyszerre ott terem az ellenség és a gyűlölet. Úgy csap szembe velünk a gyűlölet – C.S. Lewis szavaival szemléltetve³ – akárcsak a behévítt kemence felcsapódó ajtajából a hőség,

*¹⁹Ó, Uram, bárcsak lesújtánál a gonoszokra,
bárcsak távoznának a vérszopók.*

*²⁰Álnok módon beszélnek rólad,
s gondolataidat örültségnek veszik.*

*²¹Ne gyűlöljem, Uram, aki téged gyűlöl?
Ne irtózzam azoktól, akik ellened láznak?*

*²²Igen, égő gyűlölettel fordulok feléjük,
nekem magamnak is elleneim lettek.*

(Zsolt 139,19–24)

Hogy a Bibliában gyakran találkozunk háborús és erőszakos eseményekkel, megszokott dolog. De hogy még az „imádság Tó-

² Az erdélyi népénektárban a zsoltár szabad feldolgozásának kezdőszavai „Istenem te megvizsgáltál ...“ A Pszaltériumban JHVH áll, aminek a Septuagintától kezdődően szokásos fordítása: Küriosz, magyarul „Uram te megvizsgáltál, és jól ismertél“. vö. A *Dicsérjétek az Urat! Római katolikus népénektár liturgikus énekekkel, erdélyi változatokkal és imádságokkal*, Gyulafehérvár 2014, 272.

³ vö. C.S. LEWIS, *A zsoltárokról*, 2006, 27.

rájának”, a Biblia ú.n. imakönyvében,⁴ a zsoltárokból is ilyen gyakoriak a gyűlöletet, a bosszúvágyat és erőszakot árasztó versek, a mai embernek nehezen érthető jelenség. Még imádkozhatja-e egy keresztény ember ezeket a zsoltárokat jó lelkiismerettel, ahogyan az egyház tette születésórájától kezdődően? Korunkban szívesen keressük az intolerancia, a gyűlölet és erőszak gyökereit a vallásban. Úgy tűnik, hogy ez alól nem kivétel a Biblia, és főleg a zsoltárok nem. A zsoltároknak különleges szerep jut az egyház életében és lelkiségében. A zsoltárok képezik a liturgia anyanyelvét,⁵ – Füzes Ádám szavaival élve. Ennek ellenére a zsoltárokat nagyra értékelte és értékeli a kereszténység. A 360 körül tartott Laodiceai zsinat megtiltotta a magánzsoltárok imádkozását. Luther Márton „sola scriptura” elve pedig valamilyen érthetővé teszi a következő radikálisan hangzó véleményét: „Aki komolysággal törődik a zsoltárok könyvével s a Miatyánkkal, hamarosan szabadságos levelet adhat a többi ájtatos imádságnak, mondván: Ah, nem az az íz, erő, hév és tűz, amely a zsoltárokból ég, túl hidegek, túl kemények ezek az én szájamnak stb.”⁶ Már 1528-ban oly nagyra tartja a Pszaltériumot, hogy még mielőtt ismerték volna fordításban belőle „magasztos és nemes illat szállt, hogy a szavak ismeretlenül is ájtatosságot és erőt árasztottak a jámbor szívűekre, ezért nekik kedves volt ez a könyvecske.” A katolikus egyházban az imaórák liturgiájának népnyelvi fordításával egy időben merültek fel kétségek a zsoltárok bizonyos részeivel kapcsolatosan. A Biblia és az Egyház

⁴ vö. D. BONHOEFFER: *Die Psalmen. Das Gebetbuch der Bibel. Eine Einführung*, 2006.

⁵ vö. FÜZES Ádám, Zsoltár, a liturgia anyanyelve, Vigília 74. (2008/4), 268–274.

⁶ vö. LUTHER Márton, *Előszók a Szentírás könyveihez*, 2010, A zsoltárokhoz 1545-ben írt harmadik előszavában, 57.

(1.) BOSSZÚÁLLÓ A ZSOLTÁROK ISTENE?

„hivatalos”⁷ imakönyve kétezer év óta először reformtörekvések rostájába kerül. A zsoltárok időtállósága már nem tűnt vállalhatónak a II. Vatikáni Zsinat reformlendületében. Czigliányinak igazat kell adnunk abban, hogy a zsoltárok időtállóak, de a zsinat utáni liturgikus használatban egyes „átok- és bosszúzsoltárok vagy csupán zsoltárversek” fennakadtak a liturgikus rostán és kimaradtak az egyház hivatalos imájából.

1.2. Az ellenség állandó jelenléte a zsoltárokbán

Tehát a mai keresztényt meglepi a zsoltárokbán gyakran előforduló ellenségkép, az erőszak képeinek sokasága, a zsoltáros nyomatékos kérése, hogy Isten büntesse meg a bűnösöket, lépjen fel a zsoltározó ellenfeleivel szemben. Ezekben az imákban gyakran találkozunk erőszakkal, büntetéssel és bosszúállást sürgető kérésekkel. Erőszakos, pusztító és bosszút lihegő az Ószövetség Istene? A zsoltáros gyakran kéri saját és Isten ellenfeleinek a megsemmisítését. Bizonyos értelemben ellenség és erőszakmegszállott benyomását kelti a zsoltáros. A Pszaltérium 150 zsoltárából legalább 100 zsoltárban felbukkan az ellenség, és annak legyőzésére illetve megsemmisítésére irányuló vágy.⁸ Nem válnak a zsoltárok ilyen jellegű kijelentései az Istenbe vetett hit az ellenséges érzelmek törvényesítőivé? A zsoltárok közül néhányat a szóbeszéd alapján *átokzsoltároknak* is szokás nevezni. Három ilyen zsoltár nem került be a papi zsolozsmába: 58, 83 és 109. De sok más zsoltárrészlet áldozatául esett a 1971-ben megvalósított breviárium-reformnak. Teljesen megtisztítani a zsoltárokat az erőszakos képektől nem lehet. Még a bizalmat, mély istenhitet sugárzó zsoltárok sem mentesek az ellenségképektől.

⁷ vö. CZIGLÁNY Zsolt, *A zsoltárok időtállóságáról*, 242.

⁸ vö. Notker FLÜGLISTER, OSB, *Vom Mut zur ganzen Schrift*, 190.

1.2. AZ ELLENSÉG ÁLLANDÓ JELENLÉTE A ZSOLTÁROKBAN

Példaként megemlíjtük a 23. zsoltárt, amelyről Immanuel Kant ezt állítja: „Az összes könyv, amelyet olvastam, nem adott annyi vigasztalást, mint a Bibliának ezen szava”. Még ebben a közvetlen istenkapcsolatot és isteni gondviselést megéneklő zsoltárban is felbukkan az állandó ellenségkép:

*⁴Ha sötét völgyben járok is,
nem félek a bajtól, hisz te velem vagy.
Botod, pásztorbotod biztonságot ad.*

*⁵Számomra asztalt terítettél,
ellenségeimnek szeme láttára.*

(Zsolt 23, 4–5a)

Miután az olvasó hozzászokik az ellenség állandó jelenlétéhez a zsoltárokból, nem is csodálkozik a 145. Isten uralmát megéneklő zsoltár 20. versénél:

*Megőriz az Úr mindenkit, aki szereti,
de a gonoszokat megsemmisíti.*

A mai olvasót meglepi a zsoltáros rengeteg panasza az erőszak miatt, de egyben számos erőszak alkalmazását kérő segélykiáltása is, és főleg a remény, hogy Isten megfizet, igenis bosszút áll és megsemmisíti a gonoszokat. A szokásos keresztény irodalomban otthonos olvasót zavarhatja és elriaszthatja a zsoltárok konkrét és harcias nyelvezete. Való igaz, hogy a zsoltárok tartalmazzák a Tóra és a Próféták nagy témáit, sőt az ima Tórájának is szokták nevezni. Azonban szem előtt kell tartanunk, hogy a zsoltáros nem nagy katedrálisok hűvös árnyékában, sem valamelyik nyugodt és biztonságos monasztikus oázisban meditál, hanem a konkrét, gyakran ellenségesnek megélt világban, ahol ellenségei ellen védekezik, sőt számít Istenre, mint védelmezőjére és „fegyvertestvérére”.

(1.) BOSSZÚÁLLÓ A ZSOLTÁROK ISTENE?

A zsoltárok leggyakrabban felbukkanó témáját így foglalja össze Norbert Lohfink: Az imádkozó és ellenségei – egyszerűen ez a domináns téma a zsoltárokból”⁹

Othmar KEEL nem kevesebb, mint 94 ellenséget jelölő fogalmat számolt össze.¹⁰ A metaforák és hasonlatok nagyon gazdag és variált szókészlettel rendelkeznek ezen a területen. A zsoltárokból *pianóban* vagy *fortissimóban* *basso ostinato*ként¹¹ jelen van a gondolat, hogy ezt a küzdelmet a bosszú Istene dönti el, aki a szegények, az igazak, az elnyomottak és Izrael oldalán harcol.¹²

⁹ vö. Norbert LOHFINK, *Was wird anders bei kanonischer Schriftauslegung?* 41–60. Erich ZENGER, *Psalmen Bd. 4.* 2006, 24. szerint idézem.

¹⁰ vö. Othmar KEEL, *Feinde und Gottesleugner. Studien zum Image der Widersacher in den Individualpsalmen*, (SBM 7), Stuttgart 1969, 93–131. ZENGER, *Psalmen 4.*, 24. 179. szerint idézem.

¹¹ Az ostinato (olasz, a latin *obstinatus* = 'makacs' szóból) a zenében egy ritmikai, dallami elem ismételtetése. Ez a „makacs” ismétlődés lehetőséget ad a többi zenei tényező, szólam variálására: a háttérben való állandó jelenlétével, változatlanságával kiemeli és megvilágítja a változó zenei elemeket. Ez a technika a tánchoz, annak periodikusan szabályozott mozgásformáihoz kapcsolódó zenei rögtönzésből ered. Zenetörténetileg legfontosabb formája a 16. században legelőször spanyol vihuela- és billentyűs zenében létrejött *basso ostinato*. Ez egyrészt összefüggött azzal a folyamattal, melynek során a basszus, a continuo egyre inkább a zenei szerkezetek alapjává vált, másrészt az improvizált tánc és énekes zene behatolásával a komponált muzsika területére. Ez igen nagy hatással volt a barokk zene kompozíciós technikáira. Példák: Johann Sebastian Bach: c-moll Passacaglia, BWV 58, Maurice Ravel: Bolero, The Rolling Stones: (I Can't Get No) Satisfaction (1965), Pink Floyd: Money (The Dark Side of the Moon – 1973).

<http://hu.wikipedia.org/wiki/Ostinato>.

¹² vö. Erich ZENGER, *Psalmen Bd. 4.* 2006, 25.

1.2. AZ ELLENSÉG ÁLLANDÓ JELENLÉTE A ZSOLTÁROKBAN

Már az első két zsoltár szépen példázza, hogy a zsoltárokból élet-halál harcról van szó, és éppen ezért a zenei képnél maradva nem mol, hanem dúr hangnemben csendülnek fel.

*Nem így a gonoszok, egyáltalán nem.
Pelyvához hasonlók,
amelyeket elsodor a szél a földről.
A bűnösök nem állnak meg az ítéletkor,
sem a gonoszok az igazak közösségében.
Isten ugyanis őrzi az igazak útját,
de a gonoszok útja pusztulásba visz.*
(Zsolt 1, 4–6)

*Az Úr végzését hirdetem; Ő így szólt hozzám:
„A Fiam vagy, ma adtam neked életet.
Kérd tőlem, és örökségül adom neked a népeket,
birtokodul a föld határait.
Vasvesszővel verheted őket,
és mint a cserépedényt, összetörheted.”*
(Zsolt 2, 7–9)

Mielőtt a zsoltárgyűjtemény a végső Halleluja 150. zsoltárral befejeződne, a 149. zsoltár tulajdonképpen az „új ének” Isten és népe győzelméről, melynek szavai és motívumai felelevenítik a 2. zsoltárt és beteljesítik azt.

*Akik hűek, vigadjanak dicsőségükben,
ujjongjanak nyugóhelyükön!
Ajukon legyen az Isten dicsérete,
és kétélű kard a kezükben,
hogy bosszút álljanak a pogányokon,
és megtorolják a népeket;
hogy királyokat verjenek láncra,*

(1.) BOSSZÚÁLLÓ A ZSOLTÁROK ISTENE?

*fejedelmeket vasbilincsbe;
hogy ítéletet tartsanak fölöttük, ahogy írva van:
Dicsőség ez minden szentjének!*

(Zsolt 149, 5–9)

Nyugodtan állíthatjuk Erich Zengerrel, hogy az ellenségeskedés, erőszak, hatalom, visszafizetés és bosszú nem mellékes és sporadikus motívumok a zsoltárokbán, hanem lényegesen hozzájuk tartoznak.¹³

1.3. A modern ember érzékenysége az erőszakra

Természetesen nem az egyházban magában kerekedett felül az érzékenység a bosszúval és erőszakkal szemben, hanem a felvilágosult nyugati világban. Niewiadomski innsbrucki teológus felidézi korunk sokat hangoztatott paradigmáját: „A vallás erőszakot szül.”¹⁴ A médiák megkérdőjelezhetetlen „hitigazságává” lett ez az axióma, és lelkesen ismételtetik, terjesztik. A népszerűsítő tudományos előadások, dokumentum-filmek is emellett teszik le voksukat. Aligha meri valaki is kétségbe vonni a következő axiómák egyikét is: mint a „zsidók erőszakos istenét”; az egyház keresztes hadjárait, az inkvizíciót és boszorkányüldözést” és az iszlám szent háborúját, dzsihádját.¹⁵ Napjaink európai városaiban végrehajtott terrortámadások, az Iszlám Állam Közel-

¹³ vö. E. ZENGER, *Psalmen Auslegungen* 4. ²2006, 25.

¹⁴ vö. József NIEMIADOWSKI, *Vallás és erőszak*, in Vigília (2007/6) 72., 423–431, itt 423.

¹⁵ uo. A szerző csupán az egyház bűnügyi történeteiről beszél, ám azt hiszem ha az egyház és erőszak témájáról elegyedünk beszélgetésbe korunk emberével a keresztes hadjáratokat, az inkvizíciót és a boszorkányüldözést szokás felhánytorgatni. Ezek az utca emberének a szokásos szemrehányásai az egyházzal szemben.

keleten elkövetett gaztettei mindennek empirikus bizonyítékai. Az utca „felvilágosult embere” meg van győződve, hogy a vallás erőszakra hajlamos, és az erőszakmentességet és a békét csak úgy lehet megteremteni, ha az erőszak gyökerét, a vallást legyengítik vagy még inkább, eltörlik.¹⁶ Az olyan hangokat, mint a René Girardét csak kevesen veszik tudomásul. Szerinte a bajok forrása nem a vallásban van, hanem pontosan a vallás jelent orvosságot az emberi világ diffúz erőszakosságának megfékezésére.¹⁷ Az utca „felvilágosult embere” bűnbakot keres, és ezt a vallásban véli felismerni.

1.4. Fenntartások a zsoltárokkal szemben és elutasításuk a kereszténység nevében

Sok keresztény úgy véli, hogy a zsoltároknak át kell menniük az Újszövetség bírói széke előtt. Ezek az imák túlságosan kereszténység előttiak és alattiak, jellegzetesen ószövetségiek és zsidók.¹⁸

Ablonczy Dániel református lelkész és zsoltárokat népszerűsítően kommentáló könyvében a 109. zsoltárt bosszú-zsoltárnak nevezi. Ezt írja a mintegy 30 átokkívánságot tartalmazó zsoltárról: „Mit mondhatunk erre?” Azt mindenestre, hogy Jézus hegyi beszéde után ilyet mondani és imádkozni lehetetlen.”¹⁹

De hasonlóan gondolkodik a mainzi ószövetségi professzor is, aki „Heute christlich Psalmen beten” (Ma keresztény módon zsoltárokat imádkozni) ezt írja: „Végül is a keresztény imádkozók bizonyára tudatosítják, hogy a zsoltárimákban egy keresz-

¹⁶ vö. J. Niemiadowski, 423.

¹⁷ vö. J. NIEMIADOWSKI, *Vallás és erőszak*, 424.

¹⁸ vö. E. ZENGER, *Psalmen 4.*, 26–27.

¹⁹ ABLONCZY Dániel, *Zsoltárok könyve*, II. rész, 1998, 9.

(1.) BOSSZÚÁLLÓ A ZSOLTÁROK ISTENE?

ténység előtti és egy kereszténységen aluli ethosz szintjén mozognak, egy olyan szinten, amelyet a Hegyi beszéd messze felülmúl.”²⁰

Szemléltetés végett érdemes még Arthur Weiser nagynevű zsoltármagyarázót a 41. zsoltárral kapcsolatban idézni:

*Hogy a zsoltáros reméli a visszafizetést ellenfeleinek, mindazért, amit vele tettek, felháborodása és csalódása szempontjából érthető, de magatartása rámutat az ószövetségi gondolkodás korlátaira, amely az újszövetségi kritikán alulmarad.*²¹

Gyakran visszatérő kérdés a zsoltárokkal kapcsolatban: Lehet a zsoltár keresztény imádság? Vagy nem kellene legalább keresztény módon átdolgozni? Hogyan „mentsük” meg a zsoltárokat keresztény imádságként? Talán úgy kell olvasnunk az ellenség és bosszúzsoltárokat, mint kontrasztszövegeket az evangéliumok sokkal magasabb mércéjével szemben.

A 2. vatikáni zsinat az imaórák reformbizottságának tárgyalásain Beno Gut bencés prímás apát, aki 1969-ben az Istentiszteleti Kongregáció prefektusa volt, arról a kérdéstről, hogy az úgynevezett átokzsoltárok megmaradjanak-e a breviáriumban, ezt mondta:

„A sok súlyos ellenszavazat ellenére hadd védelmezzem az „átokzsoltárokat”, hiszen pontosan rajtuk tudatosul, és ezért Istennek hálások kell lennünk, hogy milyen csodálatos az isteni kinyilatkoztatás fejlődése.”²²

Még számtalan példát lehetne felsorolni. Sokszor merült fel papokkal folytatott beszélgetéseimben is a zsoltárok imádkozásá-

²⁰ vö. E. ZENGER, *Psalmen 4.*, ²2006, 28.

²¹ Arthur WEISER, *Psalmenkommentar*, old. 233. Erich ZENGER, *Psalmen 4.*, 29. szerint idézem.

²² vö. E. ZENGER, *Psalmen 4.*, 32. szerint idézem.

nak nehézsége. Miért nem írta meg az Egyház a saját zsoltárait, hiszen csaknem erre biztat a 149. zsoltár első verse is: „Énekeljete az Úrnak új éneket ...”.²³ A Jézus Krisztusban megvalósult megváltás új énekeket fakaszt Isten népének ajkán. A régieket már nem kellene ismételgetni.

Általában közös a keresztény egyházak gondolkodásában és magatartásában, hogy nem vetik el az Ószövetséget, de szerepét a keresztények életében abban jelölik meg, hogy ezek a zsoltárok, és más ószövetségi szövegek is, ahol gyakran erőszakról, büntetésről, megtorlásról és bosszúról van szó, kontraszt módon a keresztény imádkozó láthatja, hogyan gondolkodik a krisztusi megváltás előtti ember. Ezek a szövegek számunkra egy „idegen vallásról” tanúskodnak, amelytől Jézus Krisztus meg akar váltani bennünket. Pl. F. Baumgaertel protestáns teológus úgy látja, hogy a zsoltárok épp azt mutatják be, hogy milyen nem Isten. A messiási zsoltárok ébresztette remény ellentétje volt Jézus, és ezért kellett meghalnia. Krisztus ezeknek a zsoltároknak téves reményeitől akarja megszabadítani bennünk is az „ószövetségi” embert.²⁴

Romano Guardini eszmetfuttatása a zsoltárok erőszakos képeiről segíthet abban, hogy ne ítélkezzünk túl könnyelműen, és ne gondoljuk, hogy mi keresztények már teljesen föléje kerekedtünk volna az zsoltárokból oly gyakran visszatérő ellenségképeknek és a gyűlöletnek. Először is azt kell szem előtt

²³ Ennek a zsoltárnak a 6–9. versei azonban szintén harcias képet nyújtanak. ⁶ *Ajkukon legyen az Isten dicsérete, és kétélű kard a kezükben,* ⁷ *hogy bosszút álljanak a pogányokon, és megtorolják a népeket;* ⁸ *hogy királyokat verjenek láncra, fejedelmeket vasbilincsbe;* ⁹ *hogy ítéletet tartsanak fölöttük, ahogy írva van: Dicsőség ez minden szentjének!* (Zsolt 149,6–9 SIT)

²⁴ vö. E. ZENGER, *Psalmen* 4., 35–36.

(1.) BOSSZÚÁLLÓ A ZSOLTÁROK ISTENE?

tartanunk, hogy úton vagyunk afelé, hogy levessük a régi embert és magunkra öltük az újat.²⁵ A keresztény ember is távol jár még a tökéletességtől.

Hivatalosan ugyan senki sem szegődik Markion gnosztikus oldalára, aki a második században elvetette az Ószövetséget, és következésképpen az Újszövetség jórészét, mert ú.n. azoknak semmi közük nincs a Jézus Krisztus Istenéhez. Nyíltan elvetni senki sem akarja az ószövetségi imákat, ám nem mindig tudnak az átlag keresztények mit kezdeni velük.²⁶ Ezen a téren is sokaknál megmarad az ún. „lappangó markionizmus”.²⁷

1.5. A humánus etika fenntartásai az ellenség- és átokzsoltárokkal szemben

Ennek a fenntartásnak egyik legeltökéltebb szóvivője a Freiburg-i Franz Buggle pszichológus és pszichiáter 1992-ben megjelent könyve: „Denn sie wissen nicht, was sie glauben. Oder warum man redlicherweise nicht mehr Christ sein kann. Eine Streitschrift” „Mert nem tudják, mit hisznek. Vagy miért nem lehet az ember őszintén keresztény. Vitairat.” Úgy az Ó- mint az Újszövetséget erőszakos és embertelen könyvnek tartja, és éppen ezért elutasítja a Bibliát, mint a mai etikának képviselhető alapját. Többek között idézi a zsoltárok könyvét is. A zsoltárokról az a meglátása, hogy ritkán találni szöveget, ahol ennyire koncentráltan uralkodik a gyűlölet, a bosszú és a visszafizetés utáni vágy, az erőszakos és hatalmi tettek. Szerinte a ma élő emberek mindegyike szinte gondolkodás nélkül fel tudna sorolni jó néhány

²⁵ vö. R. GUARDINI, *A zsoltárok bölcsessége*, 1999, 14–15.

²⁶ Joseph Ratzinger bíboros–prefektus előszava a Zsidó nép és szent iratai a keresztény Bibliában, Pápai Biblikus Bizottság, 2013, 10.

²⁷ vö. E. ZENGER t.k., *Einleitung in das Alte Testament*, ⁸2012, 13.

olyan embert, akiknek etikai magatartása messze felülmúlja a Biblia Istenének archaikus és embertelen képét. A teodiceai problémát az egyház, a vallások, és más teisták inkább elnyomták, mintsem megoldották.²⁸ A mai ember szemrebbenés nélkül több érvet sorakoztathat fel egy kegyetlen és erőszakos Isten mellett, mint egy jó Isten mellett.

C.S. Lewis elismeri, hogy a gyűlöletnek a zsoltárokból olvasható „tobzódását” nehezen lehetne megtalálni még az ókori pogány irodalomban is. Lehetne bennük bujaságról, brutalitásról, rideg kegyetlenségről olvasni, de sehol olyan heves és gyakori gyűlölködésről, mint a zsoltárokból.²⁹

²⁸ F. BUGGLE, *Denn sie wissen nicht, was sie glauben. Oder warum man redlicherweise nicht mehr Christ sein kann. Eine Streitschrift*, Reinbek 1992, 78-86. vö. Erich ZENGER, *Psalmen Bd. 4.* 2006, 39–41.

²⁹ C.S. LEWIS medievista, író és teológus azzal védi meg a zsoltárokból található gyűlölet-tobzódást, hogy a kinyilatkoztatás magasabb erkölcsi mércéjével magyarázza. „Ha a zsidók elkeseredettebben átkozódtak, mint a pogányok, akkor ez részben azért volt, mert a jót és a rosszat sokkal komolyabban vették... nem csupán azért dühösek, mert ezeket a dolgokat ellenük elkövették el, hanem azért is, mert ezek a dolgok nyilvánvalóan rosszak, Isten számára ugyanúgy gyűlöletesek, mint az áldozat számára.” vö. *A zsoltárokról*, 2006, 35–39.

(2.) Járhatatlan megoldások

2.1. Mellőzni, ignorálni vagy átjavítani a zsoltárokat?

A mellőzés mutatkozik meg a Katolikus Egyház breviáriumának reformjában – mondja Zenger –, amely az 58, 83. és 109. „átokzsoltárokat” száműzte az imaórák liturgiájából. Ez a reform sok zsoltárt erőszak- és gyűlöletmentessé szeretett volna tenni, és az eredmény, sajnos nem mindig pozitív, hiszen sok zsoltárszöveg elvesztette eredeti formáját és értelmét. Azt mondhatjuk, hogy a liturgikus reform erőszakkal lépett fel a zsoltárokkal és az Ószövetségben található erőszak ellen.³⁰ Ez természetesen nem jelenti a katolikus Biblia-kiadásokból való törlést is. Bizonnyos választás előtt áll mindig az Egyház az igeliturgia tekintetében, hiszen az időkeretek nem teszik lehetővé a Biblia teljes felolvasását. Nincs egy bibliai könyvünk, amit a maga teljességében az első betűjétől az utolsóig használnánk az igeliturgiában. Ám annyiban jogos Zenger kifogása, hogy az egyes zsoltárok kirostálása és megszelídítése esetében „ideológiai” megfontolások, ill. felszínes előítéletek voltak mérvadók.

A II. Vatikáni Zsinat ezzel kapcsolatos vitái

– Azok a zsoltárok, amelyek nem felelnek meg az evangélium szeretetparancsának kerüljenek ki az imaórák liturgiájából, vagy legalább csak ritkán forduljanak elő. Többek között

³⁰ vö. Erich ZENGER, *Psalmen 4.*, ²2006, 43–47.

2.1. MELLŐZNI, IGNORÁLNI VAGY ÁTJAVÍTANI A ZSOLTÁROKAT?

ezek az ellenségszoltárok: 55, 58, 83, 109, 129, 137 és 140. Ezt támogatta Giovanni Montini bíboros is, a későbbi Bol-dog VI. Pál pápa, aki 1971-ben kiadta a megreformált bre-viáriumot.

- Azok a zsoltárok, amelyek nem támogatják a vallásos lelkü-
letet és a belső harmóniát maradjanak figyelmen kívül.
- Az átokzsoltárok a kinyilatkoztatás történetének azon tö-
kéletlen fázisának a tanúi, amely Jézus Krisztusban betelje-
sült és egyben megszűnt. Ahogyan pl. az Ószövetségi kul-
tusz megszűnt az Újszövetség idejében, hasonlóan az átok-
zsoltárok sem rendelkeznek aktualitással. Az Újszövet-ség-
nek új énekekre van szüksége.³¹ Az üdvtörténeti evolucio-
nizmusból kiindulva sok zsinati hang azt követelte, hogy az
ószövetségi zsoltároknak egy részét hagyják ki a breviárium-
ból, és helyettük használjanak több újszövetségi szöveget és
keresztény himnusz-költeményt.
- Sok átokzsoltárok elleni érv lelkipásztori és pszichológiai
jellegű. Abban az esetben – érveltek sokan –, ha laikusok
anyanyelven végzik az imaórák liturgiáját, az ellenség- és
bosszúzsoltárok maradjanak el. Ernesto Ruffini³² bíboros a
következőt mondta:

A zsoltárokat nem tudjuk eléggé dicsérni. Szent Atanáz a Biblia minden más könyve felé helyezte a zsoltárok könyvét, mert kert módjára mindent tartalmaz, ami a többi könyvben előfordul. Szent Tamás mondja, a zsoltárokból van az egész teológia foglalata. Még Luther is így kiáltott fel: „Úgy tűnik,

³¹ pl. a 149. zsoltár.

³² A II. Vatikáni Zsinaton a *Coetus Internationalis Patrum* konzervatív moz-galomnak volt egyik eminens exponense. A Seminarium Maius Roma-num (a későbbi Pápai Laternáni Egyetem) ószövetségi tanára 1913–1932 között.

(2.) JÁRHATATLAN MEGOLDÁSOK

*hogy a Szentlélek mindent belegyömöszölt a zsoltárokba, akár csak egy kompendiumba (összefoglalóba), azért, hogy akiknek kevés az idejük az egész Szentírás elolvasására, ne kelljen lemondjanak a Szentírás gyümölcseről.*³³

Ennek ellenére Ruffini bíboros javasolta, hogy az átok-, bosszúzsoltárok és Izrael népének történetét megéneklő zsoltárok ne kerüljenek be a népnyelvű zsolozsmába.³⁴

Jóllehet a breviárium reformbizottsága, a zsinati atyák többsége és az 1967-ben megtartott püspöki szinódus az egész zsoltároskönyv megtartása mellett foglalt állást,³⁵ mégis 1971-ben a megreformált breviáriumból kimaradtak a következő zsoltárok és zsoltárversek: 58, 83 és 109 zsoltárok. Zsoltárrészletek: 5,11; 21,9–13; 28,4–5; 31,18 kk.; 35,3a.4–8; 40,15–16; 54,7; 55,16; 56,8; 59,6–9.12–16; 63,10–12; 69,23–29; 79,6–7.12; 110,6; 137,7–9; 139,19–22; 140,10–12; 141,10; 143, 12.

A lektionárium számára kiválasztott zsoltároknál a következő vezérelni érvényesült: erőszakmentes, érzelmeket nem felkavaró és szelíd hangvételű zsoltárok kapjanak szerepet a liturgiában. Sajnos csak kevés zsoltárnak hagyták meg a maga eredeti formáját, szövegét és mondanivalóját. 15, 23, 117, 121, 123, 126, 128, 130, 131 és 138. Minden más zsoltár a 'liturgikus olló' áldozata lett.

³³ vö. E. ZENGER, *Psalmen* 4., ²2006, 49.

³⁴ vö. E. ZENGER, *Psalmen* 4., ²2006, 47–50.

³⁵ A liturgikus reformbizottság a Liturgikus Konstitúcióra támaszkodva amellet érvelt, hogy a breviáriumban az összes zsoltárt (nullo excepto) meg kell őrizni ... Minden zsoltár, még az átokzsoltárok is Krisztus és az egyház imájaként, az Újszövetség egyházában imádkozhatók. in *Labores Coetuum a studiis: De psalmis distribuendis* (J. Pscher): *Notitiae* n.6 (Jún 1965) 152–156, 154. vö. N. FLÜGLISTER, *Vom Mut zur ganzen Schrift*, 186–187.

Ennek a folyamatnak a mozgatórugóit a következő három téves feltételezésben lehet összegezni:

1. A zsoltárok az Ószövetség része, és egyben részesednek az utóbbi tökéletlenségéből, amely a kereszténység előtti származásából adódik.
2. A többi ószövetségi szövegekhez hasonlóan a zsoltároknak nincs saját szavuk, vagy saját értékük. Értelmüket csak Krisztusban nyerik el. Nemcsak tőle kiindulva kell olvasni és imádkozni a zsoltárokat, hanem értékük relativizálható.
3. Mivel a zsoltárok szó szerinti értelme nem keresztény, ezért azáltal kell keresztényivé tenni őket, hogy egyértelműen keresztény szövegek közé kerülnek. A latin egyház három segédeszközzel rendelkezik, amelyekkel a zsoltárokat „megkereszteli”: 1. zsoltárfeliratok; 2. zsoltárimák³⁶ és 3. antifónák.

2.2. Nem eléggé meggyőző érvek

Az egyházi zsoltárcenzúra mozgató rugói nem segítenek és nem meggyőzőek:

- Azoknak, akik a zsoltárokat a magasabb keresztény etikára hivatkozva kiollózzák, meg kellene fontolniuk, hogy nemcsak az Ószövetség és az Újszövetség között van ellentét a szeretet parancsa és a gyűlölködő érzelmeket felkorbácsoló szövegek között, hanem magában az Ó- és Újszövetségen belül egyaránt találunk szövegeket, amelyek egymással fe-

³⁶ A zsoltárimák (*Oratio psalmica* vagy többes számban: *orationes psalmicae*) a Mozarab Liturgia sajátossága, ami 591-ben keletkezett kéziratban maradt az utókorra. Ennek hivatalos neve: *Liber Orationum Psalmographicus*. Egyedül az angol nyelvű breviáriumban találtam hasonló imákat. vö. IBreviary internetes portállal.

(2.) JÁRHATATLAN MEGOLDÁSOK

szültségben állnak a szeretet és a gyűlölet szempontjából. Már az Ószövetség tartalmaz olyan szövegeket, amelyek magas etikáról tanúskodnak:

Ne táplálj gyűlöletet szívedben testvéred iránt. Fedd meg embertársadat, s akkor nem osztozol bűnében. Ne légy bosszúálló, és ne gyűlölködj néped fiaival. Szeresd embertársadat úgy, mint magadat. Én vagyok az Úr.

Lev 19, 17–18

Sir 28,1–7 kb. Krisztus születése előtt kétszáz évvel bosszúállásról és az embertárs bűneinek megbocsátásáról a következőket tanítja:

Aki bosszút áll, azon bosszút áll az Úr is, kemény számadást tart vele bűneiért. Bocsáss meg a másik embernek, ha vétett, imádkozz, s neked is megbocsátják vétked. Aki más emberre kokenul haragszik, hogy keres Istennél gyógyulást magának? Aki nem könyörül meg az embertársán, a saját bűneiért hogyan imádkozik? Jóllehet csak ember, kitart a haragban – hát az ő bűneiért ki ad elégtételt? Gondolj a végső dolgokra, hagyd a gyűlölködést, gondolj halálodra, s tartsd meg a parancsokat. Gondolj a törvényre, ne gyűlöld embertársad, az Istennel kötött szövetségre, s nézd el a sértést.

Aki a 137. zsoltár Babilon csecsemői ellen mondott szavait olvassa, annak el kell olvasnia Jeremiás fogságban levő zsidóknak írt levelét, amelyben arra buzdítja őket, hogy dolgozzanak annak az országnak a javáért, ahová a száműzetés sodorta, mert akkor nekik is jól megy soruk. (Jer 28, 7).

Jónás könyve, Iz 54, 6–10; Oz 11, 1–11 és Nehemiás 9,6–3 amellet tanúskodnak, hogy a küzdelem az erőszakkal és a

bosszúállással nem csupán az Újszövetségben kezdődik el, hanem jelen van már az Ószövetségben.

A nagyon leegyszerűsített séma elfogadhatatlan, mely szerint az Ószövetség erőszak és gyűlölet kvintesszenciája. Újszövetség az erőszakmentesség fennkölt tanúja. Sokszor maga az Újszövetség is idéz erőszakkal teli zsoltárokat, vagy ószövetségi szövegeket: MTörv 32, 35 *Enyém a bosszúállás és a jutalmazás, Arra az időre, mikor meginog lábuk. Mert közel van pusztulásuk napja, Sorsuk hamarosan utoléri őket.* használata az Újszövetségben:

Lk 21,20–24

Amikor azt látjátok, hogy Jeruzsálemet seregek veszik körül, tudjátok, hogy bekövetkezett pusztulása. Akkor, aki Júdeában van, fusson a hegyekre, aki a városban, meneküljön onnan el, aki pedig vidéken, ne térjen oda vissza. Ezek a bosszú napjai lesznek, hogy beteljesedjék mind, ami meg van írva. Jaj a várandós és szoptató anyáknak azokban a napokban! Nagy lesz a gyötrelmem a földön, s az ítélet haragja sújtja ezt a népet. Kard élén hullnak el, és fogságba hurcolják őket, a pogány népek közé, Jeruzsálemet pogányok fogják tiporni, míg idejük be nem teljesedik.

Róm 12,19 kk

Ne szolgáltatassatok magatoknak igazságot, szeretteim, hanem hagyjátok teret az Isten haragjának, hiszen írva van: „Enyém a bosszú, én majd megfizetek” – mondja az Úr.

Az ún. bosszúzsoltároknak is ez a helyzet. A zsoltáros nem maga akar bosszút állni, hanem Istent sürgeti az elnyomott megmentésére és a gonosz ártalmatlanná tételére.

(2.) JÁRHHATATLAN MEGOLDÁSOK

Zsid 10,30

Ismerjük jól, azt, aki így szólt: „Enyém a megtorlás, s én megfizetek.” Majd ismét: „Az Úr ítélkezik népe fölött.”

A Jel 2,26; 12,5; 19,15 idézik a 2. zsoltár erőszakot kifejező képét. Jézus Krisztus apokaliptikus beszéde is ide sorolandó. Tehát röviden, aki úgy gondolja, hogy az Ószövetséget meg kell tisztítani az erőszakos képektől, Markion tisztogatásához hasonlóan az Újszövetségben is akadna munkája. A zsoltárok egy részének mellőzésével a probléma nem oldódik meg. Csak az gondolkodik így, aki nem ismeri az Újszövetséget sem kellőképpen. Nem szabad a békességet fegyverként azok ellen fordítani, akik végső üldöztetésükben, kiszolgáltatottságukban és elnyomásukban Istenhez kiáltanak igazságukért.³⁷

1. Az érv nem egészen elfogadható, miszerint ezeknek a zsoltároknak a szenvedélyessége zavarja az imádságos lelkületet, és ellentmondásban áll a krisztuskövetés követelte alázatossággal. De emlékeznünk kell a kereszten haldokló Krisztus szavaira: „Istenem, Istenem, miért hagytál el engem.” Példája azt mutatja, hogy a szenvedő ember kiálthat igazságért, kérheti Istentől megmentését.

2. A kinyilatkoztatás evolucionizmusa sem problémamentes. Újszövetségi szövegek az Ószövetséget idézik azért, hogy legitimálják és közölhetővé tegyék a krisztuseseményt. Nem Krisztus legitimálja a zsoltárokat, hanem a zsoltárok legitimálják Krisztust. Hadd szemléltessük egy példával. A Zsolt 2,9 zsoltárverset „Vasvesszővel verheted (LXX: legeltetheted) őket, és mint a cserépedényt, összetörheted.” a Jelenések könyve többször is Krisz-

³⁷ vö. E. ZENGER, *Psalmen Bd. 4.* 2006, 50–61.

tusra alkalmazza: 2,26; 12,5; 19,15. Egy erőteljes, ha úgy tetszik erőszakos kép. A Messiáskirály vasvesszővel verheti a népeket.³⁸ A Zsolt 110,2. 5–6. versei sem a legbékéesebbek. ¹Ülj jobbmra, és minden ellenségedet lábad elé teszem zsámolyul! ²Az Úr ki-nyújtja hatalmas jogarod Sionból: uralkodj ellenségeid közepette! ⁵Jobbodon áll az Úr: haragja napján királyokat tipor le. ⁶a pogányok között ítéletet tart. A halottak halomban fekszenek, szerte a földön fejeket zúz szét.³⁹

Legalább kilenc alkalommal az Újszövetség ezeket a sorokat Krisztusra alkalmazza. Kérdezhetnénk, hogy milyen joron tart-suk meg az imaórák liturgiájában az ilyen zsoltárokat? Nem kel-lene kiszűrni? Ám akkor ugyanezt kellene tenni az Újszövetség-ben is.⁴⁰ Vagy mivel hangzik kellemesebbnek és elfogadhatóbb-nak a Jel 6,10. verse: *Urunk, te szent és igaz, meddig vársz még az ítélettel? Mikor állsz bosszút a vérünkért a föld lakóin?*” mint az ó-szövetségi zsoltárok hangja? Valaki azt mondhatná, hogy itt ül-dözött személyekről van szó, tehát elfogadható. A Pszaltérium-ban nem ugyanez a helyzet? Ugyancsak idetartoznak még a Jel 19,1–2: *„Alleluja! Üdv, dicsőség és hatalom legyen a mi Istenünk-nek, ² mert igazak és igazságosak ítéletei! Elítélte a nagy kéjnt, aki megrontotta a földet paráznaságával és megbosszulta rajta szolgálí-vérét, melyet keze ontott ki.”* Keresztény részről mondhatnánk: Is-ten azt a kéjnt, a nagy Babilont, a pogány római hatalmat pusztította el, amely üldözte Isten szolgálí. Nem ezt tették az Ószövetségben az igazakkal, nem így bántak a prófétákkal? (vö. Lk 6,23)

³⁸ vö. N. FLÜGLISTER, *Vom Mut zur ganzen Schrift*, 190.

³⁹ Az aláhúzott 6. verset a „liturgikus olló” a zsolozsmában található 110. (109.) zsoltárból eltávolította.

⁴⁰ vö. N. FLÜGLISTER, *Vom Mut zur ganzen Schrift*, 190.

(2.) JÁRHATATLAN MEGOLDÁSOK

Még nem beszéltünk Krisztusról, aki az utolsó ítéleten így szól a balján állókhoz: „Távozzatok tőlem ti átkozottak ...” Görögül *katérámenoi*, ami héberül *arurim* magyarul átkozottak. Ezek a szavak nem erőszakosak, nem keltenek megütközést? Maga az ítéletre megjelenő Krisztus mondja. Keresztény szempontból ellene vethetnénk, itt az utolsó ítéletről van szó, nem a földi életben végbemenő erőszak. Emlékeztetni szeretnék János Jn 5,24 versére, miszerint az ítélet már ebben a földi életben elkezdődik.

A zsoltárokat sem nyugalmas idillikus környezetben írhatták, hanem az élet hullámzó folyásában, ahol a szegénynek, az eltiportnak nincs Istenen kívül senki védelmezője.

Azt is szem előtt kell tartanunk, hogy a zsoltárok sem háborús vezényszavak, még csak nem is háborús tudósítások. A zsoltárok többségét már egy bizonyos eszkatológikus távlat jellemzi. A zsoltáros nem maga akar bosszút állni, hanem Istenre bízva az ügyét, és imájában kifejezi szilárd reményét, hogy nem fogja a világot végleg a gonoszok, a hatalmukkal visszaélők, az elnyomók kezében hagyni.

A probléma szétágazó, mélyen gyökerezik, ahhoz, hogy néhány 'botránkoztató' vers törlésével megoldódna. Igazat adhatunk Flüglisternak abban, hogy mindez az egész biblikus üzenetnek és teológiának a lényegét és felépítését érinti, és ezért, ha egyáltalán, csak az egész bibliai szövedék felől érthető meg.⁴¹

3. Súlyos kérdéseket vet fel a lelkipásztori és pszichológiai szempontokkal való érvelés is. Nem áll fenn a veszélye annak, hogy esetleg egy „megszelídített” zsoltárgyűjtemény már nem tartalmazza azokat a szövegeket, amelyek provokálnának a hitben való növekedésre? Nem csorbul meg Isten ígéjének tekintélye? Az ilyen jellegű érvelésnél nem is annyira a hívők közössé-

⁴¹ vö. N. FLÜGLISTER, *Vom Mut zur ganzen Schrift*, 191.

gének „igényei”, hanem inkább az egyházi vezetők elképzelése játszik nagy szerepet.

Guardini kemény szavakkal leplezi le kereszténységünk felszínes öntudatából származó önteltségünket. *A zsoldárok lelkiisége* című könyvében kihangsúlyozza, hogy a keresztény ember is, ahogyan a gyakran a zsoldáros, úton van. „Mi is úton vagyunk a krisztusivá-válásban. ... az új embernek, aki „Isten Fiához hasonló”, még át kellene törnie magát bennünk a régi, a megzavart emberen. A régít „le kell vetköznünk” s az újat „felölténünk”, a szolgaság megromlott állapotából Krisztus valós igazságának szabadságában kell újjászületnünk.”⁴² Ha valakinek eszébe jutna dicselkedni ezekkel a szavakkal: „Krisztus iskolájába jártam, a zsoldárokból megfogalmazott gyűlölet nem él bennem, a válasz még mindig ugyanaz: valóban így van ez?”⁴³

A 20. század mélyen gondolkodó teológusa felteszi az egész kereszténység számára nyugtalanító kérdést: „Krisztus halála és feltámadása óta jobb lett-e a világ? ... Alighanem az a válaszuk, hogy nem. Sőt. Bizonyos értelemben még rosszabbá is vált.”⁴⁴ Ezt a véleményét azzal magyarázza, hogy nemcsak a jó lett nagykorúvá a Krisztus-eseménnyel, hanem a rossz is. Pál apostol (Róm 5,20) mondását Guardini gondolatainak fényében parafrázálva mondhatnánk: „Ahol nagykorúvá lett a jó, ott az emberi gonoszság is azzá lett.” Isten maga lett emberré Fiában, és az ember ellenállása, visszautasítása még nagyobb lázadás,⁴⁵ mint a Krisztus eljövetelét megelőző tévelygés.

De hadd idézzem ismét szó szerint a szerzőt: „Így vált a rossz borzalmasabbá, mint valaha. Nyilvánvalóvá, tudatossá és szán-

⁴² R. GUARDINI, *A zsoldárok bölcsessége*, 1999, 16.

⁴³ Uo. 16.

⁴⁴ Uo. 16.

⁴⁵ Uo. 17.

(2.) JÁRHATATLAN MEGOLDÁSOK

dékolttá. A pogány századokban sohasem estek meg olyan dolgok, melyeket az emberiség az utolsó félévszázadban elkövetett.”⁴⁶

A zsoltárok imádkozásának a szerepét a keresztény életben abban látja, hogy igazi tükröt tart elénk, és úgy mutat be minket, amilyenek vagyunk, és nem amilyennek elképzeljük, illetve látni szeretnénk magunkat. Egészségesen megbotránkoztatnak ezek az imák. „... minél inkább megütközünk a (zsoltárok) szavain, annál több okunk van arra gondolnunk, hogy a zsoltárokban mi magunk is lelepleződünk. El kell tehát fogadnunk, hogy a zsoltárok szövegeit imádkozva Istenhez térjünk, elébe járuljunk.”⁴⁷

Guardini szépen rámutat a zsoltárok pedagógiai szerepére, aminek azonban föléje kell kerekednie a kereszténynek. A mélyebb biblikus megközelítés azonban remélhetőleg azt is érthetővé teszi, hogy a zsoltárok átmeneti jellege nem csupán egy személyes, lelki beérésig tart, hanem az Isten végső időkben beavatkozó üdvözítő tetteig, amit utolsó ítéletnek is szoktunk nevezni. Addig harc folyik a káosz világa és a teremő Isten világa között. Ezt az utóbbit szent Ágoston szavaival Isten városának is nevezhetnénk.

4. Az egyházatyák a jézusi szeretetparancs és az átok/bosszúzsoltárok közötti feszültséget a következőképpen törekedtek megoldani:

- Az átkokat és negatív kívánságokat fenyegetésként és kérésként értelmezték, amelynek célja a bűnösök megtérése. A gonosz akkor pusztul el, ha megtér és igazzá lesz.

⁴⁶ Uo. 17.

⁴⁷ Uo. 18.

Ahogy Saulból Pál lett, Krisztus követőinek üldözőjéből tüzes lelkületű apostol.

- Az allegorizálás segítségével a zsoltárokból található gyakori ellenségképet az emberben fel-feltörő rossz, érzéki vágy, sőt az ördög megtestesítőjeként értelmezik, amelyektől mindenképp szabadulni kell.

Az egyházatyák ragaszkodnak a zsoltárok nehezebben érthető szövegeihez is, ahogy azt Szent Athanasziosz teszi Markellinosz-hoz intézett levelében.

Senki se törekedjék megszépíteni a zsoltároskönyvet e világnak úgymond találóbb kifejezéseivel, vagy átdolgozni vagy teljesen megváltoztatni. Sokkal inkább énekelje az ember egyszerűen eredeti megfogalmazásában. A férfiak, akik a zsoltárokat nekünk ajándékozták, saját szavaikat kell felismerniük és velünk együtt imádkozniuk. Mi több, a Szentléleknek, aki ezeket a szavakat általuk mondta, meg kell hallania és támogatnia. Mert amilyen mértékben a szentek élete szentebb lesz, mint a többi embereké, szavaikat is szentebbnek és hatásosabbnak tartják, mint amiket mi rakunk egymásba. Mert ezen szavak által leltek tetszésre Istennél, és ahogy az apostol mondja, királyságokat győztek le, igazságot gyakoroltak és ígéreteket kaptak ...” (Zsid 11,33–35)

(3.) Az ellenség- és bosszúzsoltárokat értelmezés révén érthetőbbé tenni

Talán meglep bennünket, hogy az egyházatyáknak nem volt problémájuk a zsoltárok szövegének tiszteletben tartásával. Ám egy dolog egy szöveget megőrizni, és egy másik dolog a szövegnek az értelmét is ápolni. Ebben az esetben még csak nem is kell ahhoz a magyarázathoz folyamodnunk, miszerint abban a korban az erőszak elterjedt valóság volt, tehát nem kell csodálkoznunk azon, hogy az egyházatyák és hallgatóik sem akadtak fenn a zsoltárokból használt erőszak képeivel és nyelvezetével.⁴⁸ Ez azért nem esett az ókori keresztény irodalom neheztelére, mert sokszor a zsoltárokat nem egészen eredeti értelmüknek megfelelően az egyház valós és vélt ellenségei ellen alkalmazták. Szent Athanasziosz a breviáriumból kihagyott 58. zsoltárból meríti azt a tudását, hogy a zsidóknak egyáltalán semmilyen igényük nem lehet a megmentésre, és hogy az örök tűzbe vettetnek.

Az ókeresztény írók zsidók ellen értelmezett zsoltár-magyarázataik a keresztény lelkiségnek sötét pontjai közé tartoznak. Hogyan történik a zsidók ellen irányuló zsoltárexegézis? A zsoltárok átok-kívánságait próféciaként átértelmezték, ahogyan szent Ágoston a 109.⁴⁹ – egy másik a liturgikus reformmollónak áldozatul esett zsoltárral tette.

⁴⁸ vö. E. ZENGER, *Psalmen Bd. 4.* 2006, 66.

⁴⁹ Ezt a zsoltárt *Psalmus Judaicus* néven is ismeri az ókori keresztény irodalom, nyilván az ApCsel 1,20-ban idézett 8b. verse miatt: „hivatalát nyerte el más.” A zsoltár magyarázatának kezdetén Szent Ágoston kihang-

*Prófétálni (Dávid) kezdi, hogy miket fognak kapnia gonoszságért; és ezt úgy mondja, mintha bosszúvágyból kívánná a megtörténtjüket, miközben csak megjövendőli a biztosan igaz jövőt és mindazt, ami Isten igazságossága által éri azokat, akik ezt megérdemlik.*⁵⁰

Hogy ez az átértelmezés az átokkívánságból próféciává nem egészen felel meg a zsoltár szószerinti értelmezésének, és hogy a szükség szülte a magyarázatot, hogy ezáltal az átokzsoltárnak az élet vegye, maga Ágoston püspök is érzi, ezért védelmezi tovább értelmzését ezekkel a szavakkal:

A jövendöléseknek ezt módját, ami rossz dolgok kívánságának tűnik, egyesek nem értik, és azt gondolják, hogy gyűlölettel viszonozzák a gyűlöletet, és rosszindulattal a rosszindulatot; mert csak kevesen ismerik föl, hogy mennyire másként tetszik a gonoszok megbüntetése a vádlónak, aki ki akarja elégíteni az ellenségeskedését, és mennyire másként tetszik a bírónak, aki jó akaratlan meg akarja büntetni a vétkeket. Az ugyanis rosszal fizet a rosszéért, ez pedig, még amikor büntet is, nem rosszal fizet a rosszéért, mert igazságosan fizet meg a gonosznak; ami pedig igazságos, az bizony jó. Tehát a bíró nem a másik nyomorúságát élvezve büntet, ami rossz volna a rosszéért; hanem az igazságosság

súlyozza, hogy „ezt a zsoltárt nem csak az áruló Júdásra kell értenünk.”
vö. Szent ÁGOSTON, *Zsoltármagyarázatok III.* 104–150, 2015, 74.

⁵⁰ Szent ÁGOSTON, *Zsoltármagyarázatok III.* 78. A Diós István és a Zenger által idézett fordítások között van némi eltérés. vö. H. WEBER, *Fluchpsalmen in augustinischer Sicht*, ThGl 48, 1958, 443–450. Ugyanaz a fordító: AURELIUS AUGUSTINUS, *Die Auslegungen der Psalmen*, Paderborn 1959. Erich ZENGER, *Psalmen Bd. 4.* 2006, 67. 182. szerint idézem.

(3.) AZ ELLENSÉG- ÉS BOSSZÚZSOLTÁROKAT...

*szeretetéből, ami jó a rosszért. ... a szavakban, amely mintha rosszat kívánnának, értsük meg a prófétáló jövődölését ...*⁵¹

Hasonlóan értelmezi szent Ágoston a 41,11 vagy a 68,2 és a 69,23–30 zsoltárversek bosszúkívánságait, mint valami jövőbeli prófeciát. Többször is tisztázza, hogy a bibliai bosszú és megsemmisítést kérő kívánságai nem lehetnek azok, aminek általában látszanak, hiszen a priori kizárandó a bibliai imádkozók bosszúvágya, azzal a céllal, hogy saját gyűlöletüket elégítsék ki. Ahogyan az Újszövetségben látható, pl. Lk 18,1–18; Jel 6,10, és ahogyan Jézus és az apostolok minden szavából következtetni lehet, amellyel az ellenségszeretetre buzdítanak és a bosszútól óvnak.

Az egyházatyák látták a zsoltárok büntetés-kívánságai és a jézusi szeretetparancs közötti feszültséget. Erre engednek következtetni más módszereik, amelyekkel a zsoltárok „átkainak” a mérgét el szeretnék venni. Gyakran ezeket a kívánságokat/ átkokat csupán prófétai fenyegetésként és kéréseként értelmezik, amelyeknek célja az ellenség megtérése és nem elpusztítása. Az allegorikus értelmezéssel segítenek a helyzeten, és az ellenfélben a nagy betűs Gonoszt, a gonosz és érzékies szenvedélyeket vagy egyáltalán az ördögöt látják.

Ezekre is számtalan példát találunk Sz. Ágostonnál. Így a 70,3 „Valljanak szégyent és piruljanak gyalázatukban, akik életre törnek!”

Tehát te mit kívánsz nekik? Azt, hogy szégyenüljenek meg és piruljanak. És hol marad az, amit a te Uradtól hallottál: szeresétek ellenségeiteket ...? Íme, üldözést szenvedsz és átkozod üldözőidet; hogyan követed a te Urad szenvedéseit, aki a kereszten

⁵¹ vö. Szent ÁGOSTON, *Zsoltármagyarázatok III.*, 78.

*függve mondta: Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek.*⁵²

Aztán Saul állítja szemléltetésként, aki a keresztények üldözésekor hallotta a hangot: Miért üldözöl engem? és szégyennel borítva megtért. Ezzel válaszol a korábban feltett kérdésre. Mit is kíván a zsoltár imádkozója valójában?

*Tehát ezt kívánják a mártírok ellenségeiknek: Szégyenüljenek meg és piruljanak. Ameddig ugyanis nem szégyenülnek meg és nem pirulnak, védeniük kell a cselekedeteiket; dicsőségesnek tartják, hogy foglyaik vannak, hogy megbilincselnek, ütlegelnek, hogy gyilkolnak, hogy táncolnak, hogy sértegetnek; mindezen tetteik miatt egyszer megszégyenülnek és pirulni fognak. Ha ugyanis megszégyenülnek, meg is térnek, mert nem térhetnek meg megszégyenülés és pirulás nélkül.*⁵³

Hasonlóan értelmezi a 104. zsoltár záró versét: „A bűnösök tűnjenek el a földről, és ne legyenek többé gonoszok.

Ó te szent lélek, aki itt énekelsz és sóhajtozol! Bárcsak vele volna a mi lelkünknél! Bárcsak mellette volna, vele volna, csatlakozna hozzá! Meglátná a kegyetlenkedő irgalmasságát is. Ki érti ezt meg, ha nem az, aki telve van szeretettel? 'Fogyjanak el a bűnösök a földről.' – Megrezzensz, hogy átkozódik. És ki átkozódik? A szent. Kétségtelenül meghallgatásra talál. De a szenteknek ezt mondták: 'Áldást mondjatok és ne átkozódjatok. (Róm 12,14)' Fogyjanak el a bűnösök a földről és a gonoszok úgy, hogy többé

⁵² vö. Szent ÁGOSTON, *Zsoltármagyarázatok II. kötet*, 61–103, 2015, 210.

⁵³ vö. U.o.

(3.) AZ ELLENSÉG- ÉS BOSSZÚZSOLTÁROKAT...

*ne legyenek gonoszok. ...Hadd igazuljanak meg, és nem lesznek többé gonoszok.*⁵⁴

A 137. Zsoltár mérgét azzal húzza ki Ágoston püspök, hogy Babilon leányát, mint az istentelen és gonosz világot értelmezi, akinek a gyermekei a rossz szokások és szenvedélyek. Ezeket a gyermekeket kell szétzúzni a sziklán (1Kor 10,4), ami maga Krisztus.

Magyarázatának főbb gondolatai: amikor gyerekként a világra jöttünk Babilon, az istentelen és gonosz világ várt reánk. Mivel még nem voltunk felnőttek, mindenféle tévelygéssel és megfojtott bennünket. Tehát Babilon még akkor üldözött bennünket, amikor gyermekek voltunk, de miután felnőttünk, Isten megajándékozott ismeretével, hogy ne kövessük szüleink tévelygéseit. Sionról ugyanis ezt mondja a próféta: hozzád jönnek a nemzetek a föld határaitól és mondani fogják: Valóban, atyáink a hazugságot és a hiábavalóságot szerették, ami nem segített nekik vallásosságukban. Akik ezt mondják, már felnőttek, akik gyerekként lelkiileg halálra jutottak ezen hiúságok követésében; ezért életre kell kelniük és Istenben haladniuk kell, és Babilonnak meg kell fizetniük. Mit fizetnek neki vissza? Azt, amit rajtunk tett. Ezért gyermekeit meg kell fojtani, sziklán kell őket szétzúzni, hogy ők is elpusztuljanak. Mik Babilon gyermekei? A születő vágyakozások. Vannak ugyanis olyanok, akiknek harcolniuk kell a vágyakkal, akik velük megöregedtek. Amikor a szenvedély még csak kibontakozóban van, amikor a rossz szokás még nem kerített hatalmába, amikor még gyenge, akkor ne hagyd a rossz szokást magadon úrrá lenni; amíg kicsi, addig zúzd szét. Ha félsz attól, hogy nem tudnád megölni, zúzd szét a sziklán,

⁵⁴ vö. Uo., 974.

azon a sziklán, amelyikről Pál apostol mondja „A szikla Krisztus volt”.

Mindezek a megoldási kísérletek a zsoltárok legitimálására irányulnak, hogy ezeket az imákat mint keresztény imákat elérhetővé tegyék. Ezek a megoldások jóllehet nem törölnek egy verset sem, de eltörlik a provokációt, amely bennük található, és bennük is kellene maradnia. Ezek a zsoltárok, amelyek lefárasztják magukat a szenvedés és az üldöztetés, a gyűlölet és a szükség, a félelem és a halálnak kiszolgáltatottság, a kétely és az Istentől való elhagyatottság tapasztalatával. Aki ezeket megvilágosítja és feloldja, aki ezeket a doktrinális konszenzus megszelídített nyelvezetébe fordítja, alapjában véve már el is árulta azokat. Ezek a zsoltárok tiltakozások a hétköznapi rutinja és banalitása ellen, harcot üzennek minden egyes élet titokzatos jellegének az elfogadásáért, amennyiben nem oldódik fel sem a szokásos beszédben, sem a szokásos gondolkodásban. Ezek a zsoltárok az elbizonytalanodás zsoltárai, amelyek által az őszintén kereső újabb meggyőződéshez jut.⁵⁵

Ezért minden próbálkozással szemben óvatosságnak kell lennünk, amely a zsoltárokból el szeretné űzni az gyógyító provokációt, legyen az teológiai bagatellizálás által: (a bosszú Istene tulajdonképpen az érem másik oldala a szeretet Istenének), legyen vallástörténeti relativizálással (az asszír birodalom vallási elképzeléseivel szemben ez már óriási előrelépés), legyen az történelmi magyarázat (az erőszakot alkalmazó Istenről való beszéd csak Izrael bizonyos szükséghelyzeteiben került elő, és soha nem motíválta az erőszakot), legyen az társadalmi és vallási pszichológiai értelmezés (Izrael meg nem békültsége saját kánaáni gyökereivel

⁵⁵ vö. W. BRUEGGEANN, *A hit a zsoltárok könyvében*, 33. 43.

(3.) AZ ELLENSÉG- ÉS BOSSZÚSZOLTÁROKAT...

vezettek el az idegen gyalázásához; A gyalázkodás azonban mindig az erőszak potenciális forrása). Ezek a kísérletek mindig egy fontos aspektust tartanak szem előtt, de a botrányt nem tudják teljesen kiküszöbölni, ami a vádoló, kiáltó és átkozódó zsoltárokból rejlik. Mi több: Ezeket a zsoltárokat meg kell védeni az ilyen értelmezési törekvésektől, mert nincs más imaforma, amely ezeknek a szerepét át tudná venni.⁵⁶

Meg kell védeni a mesterséges megkeresztelésüktől is. Talán így jár el Bonhoeffer is a *Biblia imakönyve* című munkájában. Idézem:

Krisztus a kereszten haldokolva imádkozott hóhéraiért, és üldözőiért. Az zsoltárokból lévő átkok őt érték, és az Atya haragja rázúdult. Krisztus magára vette a bűn átkát, és az átok nem a bűnösökre, hanem az egyedüli bűnnélküli, Krisztusra sújtott. Isten haragját magára vette... Így az átokzsoltárok is a kereszthez vezetnek, és Isten ellenszeregetetéhez. Nem magam tudok megbocsátani Isten ellenségeinek, hanem egyedül a megfeszített Krisztus, és én csak általa leszek erre képes. Így a bosszú és az átok megvalósulása kegyelemmé lesz minden ember számára Jézus Krisztusban... A bosszúzsoltárt csodálatos beteljesedésének bizonyosságával imádkozom ... Maga Jézus Krisztus kéri Isten bosszújának saját testén való végrehajtását, és ezzel naponta visszavezet engem keresztjének számomra és Isten ellenségei számára megmutatkozó komolyságához és kegyelméhez ...

⁵⁶ vö. E. ZENGER, *Psalmen Bd. 4.* 2006, 69–72.

(4.) Zsolt 58

Éhezés és szomjazás az igazság után

4.1. Ráhangelő

Íme, az egyik száműzött zsoltár az imaórák liturgiájából. Egyike az ú.n. „átokzsoltároknak”, amiben egy átok sem hangzik el. Mintha az ókori szerző már előre az ilyen beavatkozást tiltaná „ne töröld el” intésével, ami a zsoltár feliratában olvasható. Hajdók szerint „az Újszövetség fényében durvának és irgalmatlannak tűnik ez a költemény, de az Ószövetségben ez a szokásos hang. (vö. 14. zsolt)”⁵⁷ A MBT fordítása is nyilván arra törekedett, hogy liturgiai használatra alkalmassá tegye a zsoltárt.⁵⁸ Ravasi szerint is az egyik legkényelmetlenebb zsoltár. Az a keresztény olvasó számára azért, mert minden sorát áthatja a bosszú szelleme, a zsoltáros leplezetlenül örül más kárán, egy fanatikus, intoleráns vallásosság benyomását kelti. Az exegétáknak inkább a számos szövegromlás miatt válik rémálommá ez az ének. Ennek ellenére a szemita versnek egyik csodálatos példánya.⁵⁹

4.2. A zsoltár fordítása és szerkezete

¹(A karvezetőnek a „Ne töröld el” szerint – miktam Dávidtól.)

^{2a} Ti istenek, az igazság szerint beszéltek?

⁵⁷ HAJDÓK J., *Zsoltárkönyv*, 133.

⁵⁸ vö. KARASSZON István, *Igaznak jutalma, Az 58. zsoltár enigmája*, 164.

⁵⁹ vö. G. RAVASI, *Il libro dei salmi II.*, 167.

^b *Emberek fiai, igazságosak az ítéleteitek?*

^{3a} *Sőt szívetekben is gonoszságot követtek el,
^b és kezetek erőszakos tetteinek készítették utat
a földön.*

^{4a} *A gonoszok eltávolodtak már anyjuk ölétől fogva,
^b a hazugok már az anyaméhtől kezdve
téves úton járnak.⁶⁰*

^{5a} *Mérgük, mint a kígyó mérge,
^b mint a süket vipera mérge, amely a fülét bezárja,
^{6a} hogy ne hallja meg a varázsló hangját,
^b a kígyóbüvölő hangját, aki jól ért a büvöléshez.*

^{7a} *Istenem,⁶¹ zúzd össze szájukban fogukat,
^b Uram, törd össze az oroszlánok fogsorát!⁶²*

^{8a} *Hadd folyjanak szét, mint a kiömlött víz,
^b ha kilövi nyilait, hadd süllyedjenek el.*

^{9a} *Múljon el, ahogy elmúlik a csiga,
^b s mint az asszony elvetélt magzata,*

⁶⁰ A SzIT: *A gonoszok már anyjuk ölétől eltávolodtak, a hazugok már az anyaméhtől téves úton járnak.* Főleg az első kolon kijelentése csak a második kolon fényében válik érthetővé. Ezért már az elsőben kissé megváltoztattam a fordítást. A kolon ritmikai egység, vagy félvers, azaz az egymást követő hangsúlyos ütemek alkotta legkisebb egység. A kolon nem egyedül áll, hanem több kolon alkot egy verset. A kolonok számától függően beszélünk bikolon-ról ill. trikolon-ról. vö. XERAVITS Géza, *A Zarándokénekek*, 2006, 17.

⁶¹ A magyar egyes szám első személyű birtokos névmás csupán a héber megszólítás (vocativus) fordításaként áll.

⁶² Itt a SzIT állkapcsot olvas, ami nagyjából ugyanaz, de talán jobb, ha a fog tematikájánál maradunk. Igazából az őrlőfogakról van itt szó.

amely a napot nem látják meg soha!
^{10a} *Mielőtt még tövist hajtának,*
mint a tüskebozót, zölden
^b *vagy száradtan – hordja el őket a haragos szél!*

^{11a} *Örüljön az igaz, ha látja a megtorlást,*
^b *lábát fűrössze a gonoszok vérében!*
^{12a} *S az emberek majd mondgatják:*
^b „Valóban, az igaznak van gyümölcse,
^c *van még Isten, aki ítél a földön!”*

A 2a. verset sok modern kommentár másképpen fordítja. Attól függ az értelmezés, hogy az *'elem* = kos⁶³ szónak milyen jelentést adunk. K: *'néma'*⁶⁴ fordítja, a MBT *'hatalmasokkal'* fordítja, ami által megerősíti a szociális perspektívát (az országban). A legtöbb fordítás az *'elem*-ben az *'elohím* romlott változatát látja. Ennek az utóbbinak szép párhuzama van a Zsolt 82,1–2-ben. *Isten fölkel a hatalmasságok tanácsában, az istenek körében tart ítéletet. „Meddig ítélték még igazságtalanul, meddig pártoljátok még a gonosz ügyet? Valószínűleg itt is ugyanezzel a mitikus képpel van dolgunk. Persze marad a kérdés, hogy ez a mitikus kép hogyan viszonyul a 4–10 versek igaz és gonosz földhöz ragadott harcához.*⁶⁵

A 3b. SzIT, MBT=az országban, KNV-val *'földön'* a mi fordításunk. Ha az előbbire esik a választás, akkor inkább az orszá-

⁶³ vö. J. K. KSELMAN, M. L. BARRÉ, *Zsoltárok könyve*, 803–845, 820.

⁶⁴ F.–L. HOSSFELD, *Psalm* 58, 131. is ezt az értelmezést követi: „ihr ... das Recht zum Verstummen bringt.”

⁶⁵ vö. KARASSZON, I., 165. és J. K. KSELMAN, M. L. BARRÉ, *Zsoltárok könyve*, 820.

gon belüli szociális problémára kell gondolnunk, a 'földön' egyetemesebb a képet sejtet.⁶⁶

8b. Az ókori fordítások a *Textus Masoreticus*-t támogatják, mégis többen változtatást javasolnak a héber szövegben, és ezt követi a SzIT: *hervadjanak el, mint a letiport fű*.⁶⁷

9. Más fordítási lehetőség: „Mint csiga, amely nyákon csúszik, mint a vakond, amely nem lát napvilágot.”⁶⁸ A csiga egyértelmű a héberben, ám a szövegösszefüggés kedvéért, és Aquila fordításának hatására (gör. khorion) elvetéltnek fordítja sok modern kommentár.⁶⁹ Az 'asszony elvetélt' magzata helyett pedig a 'vakond' megmarad az állati szimbolikánál, ez az előnye. Benno Jacob modern kori szövegjavítására vezethető vissza.⁷⁰ A SzIT fordításban feltehetőleg a magyar nyelv szintjén végzett stilizálásnak köszönhetően a 9. vers első igéje többes szám 3. személyben (múljanak el), a második ige egyes szám 1. személyben (lásson) áll. A héber szövegben pontosan fordított a helyzet az igék többes ill. egyes számát tekintve. 'Múlják el ... ne lássanak' A többes és egyes szám közötti cserék gyakoriak a héber Pszaltériumban.⁷¹

12b. A SzIT és KNV egyaránt 'az igaznak van gyümölcse' szintagmát 'az igazra jutalom vár' fordulattal magyarítja. A fordítás a gyümölcsöt az igazra várakozó jutalomként szemlélteti. Azonban a gyümölcs nem csupán jutalom, hanem olyasvalami,

⁶⁶ vö. KARASSZON, I., 165.

⁶⁷ vö. D. SCAIOLA, *I Salmi impreparatori/il linguaggio violento dei Salmi. Preghiera e violenza*, in RSB (2006) XX– n. 1–2, 61–79, 69.

⁶⁸ vö. KARASSZON, I., 171.

⁶⁹ vö. F.–L. HOSSFELD, Psalm 58, in U.Ö. – E. ZENGER, *Psalmen 50–100*, 2000, 133.

⁷⁰ vö. K. SEYBOLD, *Psalm LVIII. Ein Lösungsversuch*, 118. KARASSZON, 166 szerint utalok rá.

⁷¹ vö. F.–L. HOSSFELD, *Psalm 58*, 133,

mint a fa, amely vízzel öntözött helyen ver gyökeret, és gyümölcsöt terem. A jutalom nem adalék az igaz útjához, hanem az Isten törvényei szerinti életnek örömdetes végkimenetele.

A zsoltár **szerkezetét**⁷² így lehetne vázolni:

1. Felírat.

2–6: a helyzet ábrázolása

7. Isten közbelépése

8–12: a helyzet felfordulása

A 7. vers alkotja a középpontot, hiszen Isten neve itt tűnik fel először a zsoltárban. Khiasztikus szerkezetet alkot, és a 7. versnek feladata kidomborítani: Isten közbelépésével egyaránt megváltozik a gonoszok és az igazak helyzete.⁷³ A 2–6 rész két szakaszra osztható, ahogyan a 8–12 is. A 2–3 versekben a szív és a kezek merizmust⁷⁴ alkotnak, ami az emberi cselekedet egészét foglalja magába. A 4–6. versek ábrázolják ennek a csoportnak a viselkedését.

A második szakasz 8–12 is szintén két részre tagolódik. 8–10. és 11–12. A 8–10. szakaszban öt alkalommal fordul elő a *mint*

⁷² KARASSZON I., 166 kissé más szerkezetet javasol. 2–3; 4–6; 7–10; 11–12. A mi szerkezetünk abban különbözik, hogy kiemelt helyen látja a 7. verset.

⁷³ vö. D. SCAIOLA, 70.

⁷⁴ A görög merizmosz (μερισμος) jelentése: felosztás, részeire bontani. retorikai alakzat, amit a héber költészet gyakran használ, ami az összességet két (legtöbbször ellentétes) fogalommal fejezi ki. Ég és föld = az egész teremtetett világ, a kozmosz. Ifjú és öreg = mindenki, aki közöttük van. Iz 9,14 *Az Úr levágta Izraelről a fejet és a farkat.* Jelentése, a vezetőket és a hamis prófétákat.

összehasonlító szócska, és ezzel kapcsolódik az 5. vershez, ahol szintén találkozunk a *mint* szócskával. A kígyó nem hallgatása (6. vers) összekapcsolódik a napot nem látni gondolattal (9. vers).

A 2–3 és a 11–12 szakaszok szókinsüket tekintve a zsoltár keretét alkotják, olyanok, mint egy fedőlap.⁷⁵

Karasszon a zsoltár keletkezését a zsoltároskönyv késői zsoltáraihoz sorolja. Seybold kutatásából elfogadja, hogy a zsoltárnak van egy korábbi része, hiszen az elfolyó víz, az eltiport fű, a csúszómászó csiga, föld alatt élő vakond, tüske az ókori kelet mágia, átok és varázslat stílusát idézi. Ezeket a mágikus képeket egy átdolgozó erkölcsi pátosszal telített glosszákkal egészítette ki.⁷⁶ A költeményt laza szerkezetűnek tartja, és keletkezését is olyan időre helyezi, amikor a Qumránban is megjelentek hasonló froililégiumok.⁷⁷

4.3. Zsoltárértelmezés

Az 58. zsoltár a földön tapasztalható gonoszsággal veszi fel a harcot. Az igazságszolgáltatás nem felel meg semminek, nem ér semmit.

2–3. versek a zsoltáros jelen helyzetét ábrázolják, és bőségesek a testi fogalmak: a szív, mint az ember értelmének és akaratának a székhelye. A szív dönt, és a kezek tevékenykednek. Ha a szív a gonoszság mellett dönt, a kezek koherens módon megvalósítják az erőszakot. A *hámász* szó gyakori a korrupt igazságszolgáltatás-

⁷⁵ vö. D. SCAIOLA, 71.

⁷⁶ vö. KARASSZON I., 172.

⁷⁷ KARASSZON I., 175.

sal összefüggő szövegekben, ahol az igazságot kiforgatják hamis tanúskodással.⁷⁸

4. vers gonoszai már anyjuk méhétől kezdődően eltérnek az Istentől, távol vannak tőle és bolyonganak. Hogyan is tudnának egyenes ítéletet hozni azok, akiknek csaknem születési defektusuk a bolyongás. Tévelygésüket a 4. vers végén részletezik, hazudnak és tévelyegnek.⁷⁹

Az 5–6. versek a hazugságról és tévelygésről átugranak a kígyóméregre. Egy kobrára utalhat a szöveg, a bűbájosok kedvence (vagy lehet vipera illetve áspiskígyó). A kígyóknak nincs fülük, csak az állkapcsukkal érzékelik a hangrezgését. A kígyó hallásának a hiánya, megfelel a zsoltárunkban szereplő bírók vagy istenek képtelenségének, hogy igaz ítéletet hozzanak. Ugyanakkor emlékezetünkbe idézi a Ter 3. fejezetét, ahol a kígyó Évát és általa Ádámot hazugságokkal rászedte. A zsoltár kezdetén megjelenő gonoszoknak kellene igazságot szolgáltatniuk, de Isten jó törvényét merőben kihasználják, hogy rosszat cselekedjenek, és elzárkóznak a hallástól.

A zsoltár 7. versében jelenik meg először az Isten. Nem maga a zsoltáros akar igazságot tenni, erre nem is lenne ereje, hanem imájában Istenhez fordul. Arra kéri, hogy pusztítsa el szájuk fogait. A zsoltár játszik a képekkel, mert az állatok fogairól beszél, amelyek azonban az ellenségre és ugyanakkor arra a veszélyre utalnak, amit az ellenséges emberek hatalmi és erőszakos beszéde magában tartalmaz.⁸⁰ A fogak az ellenség veszélyességét is szemléltetik. Ugyanakkor a *lex talionis* fogat fogért törvény kijelentését is emlékezetbe idézi. Ahogyan a 3. zsoltár imádkozója kéri, hogy ellenségeinek fizessen Isten vissza a talio elv alapján, itt is

⁷⁸ vö. D. SCAIOLA, 72.

⁷⁹ vö. D. SCAIOLA, 72.

⁸⁰ Uo.

azt a testrészt éri büntetés, amivel vétkeznek.⁸¹ A Bölcs 11,16 is vallja ezt az elvet: „ki mivel vétkezik, azzal bűnhődik.”

A fog kiverése ártalmatlanná teszi az ellenséget. A bölcsességi irodalom egyik ideálja, ha az ember szíve, szava és kezei (tettei) összhangban vannak egymással. (Péld 4,20–27; 6,12–14; Zsolt 15; 24) Az 58. zsoltárban az eszmei állapot ellenkezőjét találjuk a gonoszoknál.

A gonoszok állatok képében való ábrázolása kifejezi agresszi-vitásukat, és egyben bestialitásukat.

A 8–10. versekben használt képek a gonoszok terméketlenségét fejezik ki. A biológiai folyamat végén nem teremnek, míg az igaznak gyümölcse van, mert terem annak az útnak köszönhetően, amelyen hűségesen kitart Isten mellett. Az imádkozó tulajdonképpen nem szór átkot az ellenségeire, hanem Istent kéri, hogy tegye nyilvánvalóvá cselekedeteiknek következményeit. Kapcsolat van a cselekvési mód és a következmények között. E mögött az a bölcsességi meggyőződés rajzolódik ki, hogy a rossz megbüntetésének már ebben a világban, és nemcsak az elkövetkezőben kellene megmutatkoznia. Azt kéri az Istentől, hogy a kvázi istenek, bírák, királyok, vezetők mulékonyságát leplezze. Kéri az igazság felfedését a látszaton túl.⁸²

Az igazság felfedését a 11. vers *naqam* fogalom fejezi ki. Büntető visszafizetést jelent, de nem bosszúállást, mert nem személyesen az imádkozó tesz igazságot, hanem azt az Istenre bízta. Az igazságszolgáltatás szükséges, törvényesen felhatalmazott hatóság általi érvényesítését jelenti.⁸³ Ennek a fogalomnak a tisztázásában segít a Zsolt 94,1. versében ez áll: *Uram, te a megtorlás (neqamót) Istene vagy. Megtorlásnak (neqamót) Istene, mutatkozz*

⁸¹ vö. D. SCAIOLA, 73.

⁸² vö. D. SCAIOLA, 74.

⁸³ vö. D. SCAIOLA, 74.

meg! Az 5–6. versek mutatják meg, a bosszúállás Istene megjelenésének sürgősségét: *Uram, eltapodják népedet, legázolják örökségedet. Özvegyet, idegent legyilkolnak és az árvát is tönkreteszik.* Ezt a társadalom felső rétege teszi, akiknek tulajdonképpen Istentől kapott feladatuk lenne pontosan ezeket az embereket védeni. A nyomorultakat a királynak és adminisztrációjának, a nép előkelőinek kellene védelmeznüik (Jób 29,16–17) A *naqam* szónak jogi színezete van. Isten azért a bosszú Istene, mert ő az egész föld bírója. Amikor a zsoltáros a gonoszok elpusztításáért imádkozik, akkor a jogos büntetés végrehajtására kéri Istent.⁸⁴ Nem mehetünk el az egész Pszaltérium és Biblia talán legkegyetlenebb képe mellett szó nélkül. ¹¹*a Örüljön az igaz, ha látja a megtorlást, lábát fürössze a gonoszok vérében!* A zsoltárok 2. könyvében (Zsolt 47–72) az öröm gyakori, mint fogalom. Általában Isten vagy művei felett örül a zsoltáros.⁸⁵ A gonosz nem látja a napot, vele ellentétben az igaz látja a megtorlást, a visszafizetést, és örül. Mit jelent, hogy az igaz lábát fürösztli a gonoszok vérében? Az el-lenség felett aratott győzelemnek az ókori Közel–Keleten gyakran használt, szemléletes kifejezése.⁸⁶ Több dimenziója is lehet ennek az értelmezésnek. A gonoszok vére hozzáadódik az emberek fiainak véréhez, amit maguk ontottak ki a 3. versben ábrázolt igazságtalanságuk által. A lábak vérben való fürdése kifejezi Isten visszafizetésének érzékelhető voltát, amolyan jelképes cselekedetet jelent, ami a rabbinikus értelmezésben pedagógiai és figyelmeztető vágy színezetét kapja.⁸⁷

⁸⁴ vö. KATÓ Szabolcs Ferencz, *Örül az igaz, mikor látja a bosszút ...*, 627.

⁸⁵ vö. F.–L. Hossfeld, Psalm 58, 140.

⁸⁶ vö. J. K. KSELMAN, M. L. BARRÉ, *Zsoltárok könyve*, 821.

⁸⁷ vö. F.–L. HOSSFELD, Psalm 58, 138–9.

4.4. Zsoltárunk az 56–60. zsoltárok összefüggésében

Ennek a zsoltárcsoportnak az ismertető jegye a *miktám*, ami a karvezetőnek és Dávidnak kifejezésein túl megjelenik a feliratokban. Ugyanakkor a *ne töröld el* kifejezés ennek a csoportnak a központi zsoltárainak felirataiban olvasható. Talán utalás arra nézve, hogy milyen dallamra énekelendő, vagy a felszólítás arra is vonatkozhat, hogy a zsoltárt rövidítés nélkül kell recitálni.⁸⁸

A *ne töröld el* kifejezésre alapozva az 57–59. zsoltárok trilógiát alkotnak, ami Dávid Saul király általi üldöztetésére emlékeztet. A mi zsoltárunk Saul király Dávid iránti rövid jó szándékának hirtelen végét mutatja be. Miután a Dávid által tanúsított jóindulat (t.i. életben hagyta Sault 1Sám 24), amelynek fényében értelmezi a zsidó hagyomány az 57. zsoltárt, Ábner Saul megbízásából háromezer emberrel vonul ki ismét Dávid ellen a pusztába (1Sám 26). Az 58. zsoltár állít emléket ennek az üldöztetésnek. Dávid az ártatlan, akit ok nélkül üldöznék. Az 58. zsoltár prófétai és bölcsesség jellegű reflexió, ami ablakként enged rátekinteni azokra az érzelmekre, amelyek Dávidot foglalkoztatták abban a helyzetben. A mi zsoltárunkban hallatszik az 1–2. zsoltárok visszhangja, amelyekben az igaz szintén szemben áll a gonoszokkal. A mi zsoltárimánkban Dávid a királyi személy, magára veszi az ártatlan ruháit, és Istenhez folyamodik, lemondván a személyes bosszúról.⁸⁹

⁸⁸ vö. D. SCAIOLA, 75.

⁸⁹ vö. D. SCAIOLA, 76.

(5.) Zsolt 83

A szövetség Istenének sürgetése az ellenség összeesküvése láttán

¹ (Aszaf éneke.)

^{2a} Istenem, ne maradj néma,

^b ne hallgass, ne légy tétlen, Istenem!

³ Nézd, hogyan dühöngnek ellenségeid,

^s milyen fenn hordják a fejüket,

^{akik} gyűlölnék téged.

⁴ Gonoszat forralnak néped ellen,

^{védetted} ellen tanácsot tartanak.

^{5a} Így szólnak: „Gyertek, töröljük ki a nemzetek sorából,

^b Izrael nevét ne is emlegessék!”

^{6a} Igen, egy szívvel tanácskoznak,

^b és szövetkeznek ellened:

^{7a} Edom sátrai, az izmaeliták,

^b Moáb és a hagriták,

⁸ Gebál, Ammon és Amalek,

^b a filiszteusok és Tírusz lakói.

⁹ Asszur is velük szövetkezett,

^b segítséget nyújt Lót fiainak.

Könyörgés:

^{10a} Bánj velük, ahogy Midiánnal tettél,

^b Sziszterával és Jábinnal a Kison-pataknál.

- ¹¹ *Endornál megsemmisültek,
 ^b és a földben televénnyé lettek.*
- ^{12a} *Fejedelmeikkel bánj el, mint Orebbel és Zebbel,
 ^b vezéreikkel tégy úgy,
ahogy Szebachhal és Zalmunnával,*
- ^{13a} *akik azt mondogatták:
 ^b „Szerezzük meg magunknak Izrael földjeit!”*
- ^{14a} *Istenem, tedd őket olyanná, mint a száraz kóró,
 ^b mint pelyva a szélben,*
- ^{15a} *mint a tűz, mely égeti az erdőt,
 ^b mint a láng, mely nyaldossa a hegyet!*
- ¹⁶ *Így hajszold őket a viharban,
 ^b fenyegesd meg őket zivatarodban!*
- ^{17a} *Arcukat borítsa gyalázat,
 ^b és keressék a te nevedet, Uram! (JHVH)*
- ^{18a} *Érje őket örök szégyen, tanácstalanság,
 ^b pusztuljanak el dicstelenül!*
- ¹⁹ *Hadd ismerjenek meg téged, akinek neve: Úr! (JHVH)
 ^b Az egész világon egyedül te vagy fölséges.*

5.2. Szövegproblémák

A SzIT fordítással kapcsolatosan néhány megjegyzést szeretnénk tenni. Sajnos ebben a bibliakiadásban a zsoltárban felsorolt nevek közül Szebach és Zalmunna nem egyeznek a Bír 8,21 névváltozataival: Zebach és Szalmunna. Ezzel az a probléma, hogy Biblia olvasója nem tudja a SzIT fordítás alapján beazonosítani az említett személyeket, és emiatt nehéz értelmezni a zsoltárt is. Fontos ez a kiigazítás a személyek beazonosításához. A

KNV Zebah és Calmunna magyarosításai közel állnak a héberhez, és ami fontos, következetesen ebben a formában állnak a nevek a Bír 4–8 szakaszban is.

Az Aszaf zsoltárok és egyben az „elohista pszaltérium” utolsó zsoltára, amiben az ’Elohím istennév a zsoltár kezdetét uralja, a zsoltár végét pedig a JHVH név.⁹⁰

2. vers A Septuagintában és ezt követve a Vulgatában a *ne maradj néma* (לֹא־תִהְיֶה־שָׁמָּה) helyett *ki hasonló hozzád* áll (τίς ὁμοιωθήσεται σοι= *Deus quis similis erit tibi*). A kezdeti programszerű kérdés által a LXX monoteista tendenciáját állítja a zsoltár előtérbe.

3. v. *Védettedet* a Septuaginta *szentjeiddel* fordítja.

5. és 11. versekben LXX ugyanazt az ígét használja, *töröljük ki, kitöröltetnek*. Ezzel erősebb kapcsolatot teremt a két vers között mint a héber verzió. Akik ki akarták törölni Izraelt, azok maguk töröltetnek ki. Így a gonosz óhaj, hogy senki se emlékezzék Izraelre, most az ellenség ellen fordul, őket éri saját rossz kívánságuk. „Ki-ki azzal bűnhődik, amivel vétkezik.” (Bölcs 11,16) elvnek megfelelően.⁹¹

13. *Izrael földjét*, a MT-ban legelői áll. A magyar fordítás értelemszerű, de elvész az eredeti konnotációja. A LXX és a Vulgata ’szentélyt’ (τὸ ἁγίαστήριον) olvas. Ezzel a fogalommal fordítja a *miqdás*-t, a jeruzsálemi templom egyik nevét még Lev 12,14; Zsolt 73,17; 74,7.⁹² A Septuaginta erősebb monoteista hangsúllyal adja vissza a zsoltárt. Továbbá a népek lázadása egy-

⁹⁰ vö. S. SEILER, Psalm 82 (83), in LXX.D.E II, 1738–1741, 1740.

⁹¹ uo.

⁹² uo.

ben Isten szentjei és szentélye elleni támadás is. Ezeket a tendenciákat Judit könyve is használja.⁹³

A két rész kontrasztban áll egymással.

Az első részben Izrael és Isten ellenségei szövetkeznek, egy szív és akarat jellemzi őket. A második részben Isten szélviharral, mint pelyvát és száraz kórót sodorja őket, a meg nem maradásnak a jelképe. A szövetkező ellenségek tervei abban csúcsosodnak, hogy Izraelt még csak nem is fogják emlegetni. A második részben maguk az ellenségek ismerik el JHVH nevét. Kontrasztban áll az ellenséges népek sokasága, (kilencessége = kilences száma), addig a második részben JHVH egymaga teszi ártalmatlanná őket. Az imádkozók szenvedéseit nem tematizálja a zsoltár. A figyelem középpontjában a szövetkező ellenséges népek és JHVH közötti harc áll.

5.3 A zsoltár keletkezéséről

A zsoltár alaprétege északi teológiát tükröz. A Bír 4–8 fejezetekben olvasható események mind északon történtek. A népek kifejezetten Izrael és nem Júda vagy Jeruzsálem nevét szeretnék kitörölni, ez is ezt a szempontot látszik erősíteni. Nem esik szó a jeruzsálemi szentélyről, csak a Septuagintában. A vihar-teofánia is az északi teológiára irányítja figyelmünket, főleg az Illés ciklusra (1Kir 17–2Kir 2,18). Asszúr⁹⁴ említése, és Babilon meg Egyiptom elhagyása is ezt a keletzési időt támogatja. Az alap-

⁹³ vö. . E. ZENGER – F.–L. HOSSFELD, *Psalmen 51–100*, 505.

⁹⁴ A KNV írásmódját használjuk. Asszúrt más és közismertebb nevén Asszíriának nevezzük. Itt a két katolikus fordítás miatt használok ezt a névverziót.

zsoltár ezek szerint keletkezhett akár a 8. század második felében is.⁹⁵

Nem gondmentes a fenti eszmefuttatás:

1. A népek kilences táblája 9+1 lehetett Egyiptom és Babilon kihagyásának az oka.

2. A népek listája nem teszi lehetővé, hogy egy konkrét történelmi eseményre ill. időpontra gondoljunk.

3. Asszúr sok fogság utáni szövegben emblematikussá válik az Izrael ellenes világbirodalmak számára. A hasmoneusi korban (Kr. e. 100 körül) keletkezett Judit könyvében par excellence Asszúr Izrael ellensége.⁹⁶

4. A te néped (ámká) jelentheti az fogság utáni Izraelt, míg a népek sorából (miggójím) inkább politikai fogalom, ma nemzettel fordítanánk. Ha Izraelre is politikai értelemben gondolna, akkor a goj volna a megfelelő fogalom.

Ezeket figyelembe véve a zsoltár északi származása is lehetséges, de a fogság utáni időkből, amikor Micpában vagy Bételeben Jeruzsálemen kívül képződtek vallási és politikai központok.⁹⁷

⁹⁵ vö. E. ZENGER – F. L. HOSSFELD, *Psalmen 51–100*, ²2000, 497.

⁹⁶ A könyvben Asszúr királya Nebukadnevár, ami nyilván nem felel meg a történelmi valóságnak, és a többi bibliai elbeszéléseknek sem. Ekkora tévedést aligha feltételezhetünk a szerzővel kapcsolatban. Nabukadnevár (Nabu–kudurri–uszur) Kr. e. 605–tól uralkodott. Már apja, Nabu–apla–uszur elfoglalta a méd szövetségesekkel Ninivét, Asszur fővárosát. Egyetérthetünk Engellel abban, hogy a szerző már jó előre jelezni szeretné a történelmi pontatlanságaival történelmi elbeszélése példaértékű és mintaszerű tömörített voltát. vö. Helmut ENGEL, *Judith*, in LXX.D.E. I., 1295–1315, itt 1298.

⁹⁷ vö. E. Zenger – F. L. Hossfeld, *Psalmen 51–100*, ²2000, 497.

5.4 Exegézis

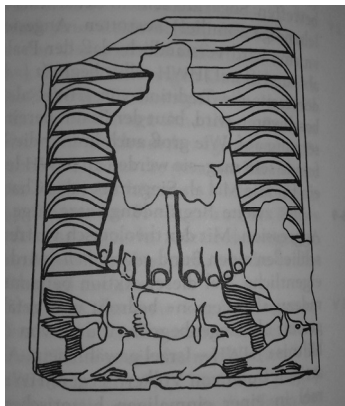
2–9 rész:

Isten hallgatása ellentmondásban van Izrael addigi tapasztalásával. Isten beszélt Izraelhez, ígéreteket tett és előrevitte az ügyét. A zsoltárban megmutatkozó hangokban megvalósul az, amit Iz 66,6kk fogalmaz meg. Az Isten által rendelt öröknek az a feladatuk, hogy emlékeztessék megbízójukat éjjel–nappal, ne adjanak neki nyugtot, amíg Jeruzsálemet újra fel nem építi.

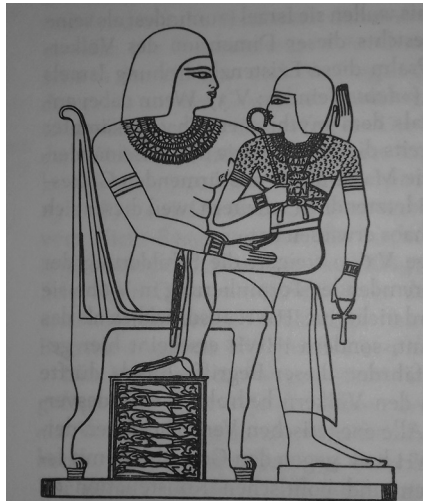
6–9 rész:

- *szövetséget kötnek ellened.* A szövetség Istenét provokálja ez a szövetség.
- A 7–9 versek tíz népet sorolnak fel. Lót fiai Moáb és Ammon, akik már a 7. és 8. versekben felbukkannak. A tízes szám az ellenséges népek összességét, totalitását fejezi ki. Ilyen szövetségről nem tudunk a Bibliában. Az egyiptomi ikonográfia gyakran használt retorikai és ikonográfiai alakzata a 9+1. A heliopoliszi fő teremtőistenek listájában kilenc istenség neve áll. III. Ramszesz fáraó legyőzi a tengeri népeket. A tiszteletére épített templom falára a tengeri népek kilenc népből tevődnek össze.

A grafikai rajzot a Dzsószer-piramis (Kr. e. 2600 körüli) szoboralapzatáról készítették: A fáraó lábai alatt kilenc íj látható. Az íj hatalomszimbólum, és azokat az Egyiptomot körülvevő királyságokat jelképezik, amelyeket a fáraó lábbal tapos. Ezzel a gesztussal a

fáraó uralja a káosz erőit, hogy így saját birodalmának kozmoszát (üdvösségét és életét) garantálja és védelmezze. „A három bíbic, amiknek a neve egyiptomi nyelven népet és alattvalót jelent, körülbelül ugyanazt jelentik, mint a kilenc íj... Egy bizonyos dolog hármas példánya Egyiptomban a többes számot, és a háromszor három pedig valaminek az összességét jelenti...”⁹⁸

A fenti rajz Hekaernehneh fáraó lábait egy olyan zsámolyon tartja, amelyben az uralma alatt legyőzött kilenc királyt ábrázolják, tehát itt is a kilencség amolyan kanonizált szám.⁹⁹

⁹⁸ vö. O. KEEL, *Die Welt der altorientalischen Bildsymbolik und das Alte Testament. Am Beispiel der Psalmen*, 233. E. ZENGER – F.-L. HOSSFELD, *Psalmen 51–100*, 500 szerint idézem.

⁹⁹ vö. R. LEPSIUS, *Denkmäler aus Ägypten und Äthiopien V*, Berlin 1853 Tafel 69a.. . E. ZENGER – F.-L. HOSSFELD, *Psalmen 51–100*, 500 szerint idézem.

- Miért Asszúr és nem Babilon? Csak sejteni tudjuk. Asszíria nem tudta bevenni Jeruzsálemet (Kr. e. 701), és ez is erős előjele lenne Isten győzelmének a 83. zsoltárban. Babilon azért nem alkalmas nagyhatalom, mert elpusztította Jeruzsálemet. Továbbá 14–15. versek Iz 17,12–14 Asszúr ellen mondott fenyegető beszédet használja fel a népek szövetsége legyőzésébe.

¹² *Jaj, zúg a népek áradata, úgy zúgnak, mint a tenger szokott zúgni. A népek moraja hallik, mint a nagy vizek háborgása.* ¹³ *[Hatalmas vizek zúgásához hasonló a népek morajlása.] De Ő megfenyíti őket, erre messze futnak, s úgy elsodródnak, mint a pelyva a hegyeken a szél előtt, s a forgatag a vihar előtt.* ¹⁴ *Este meglepi őket a rémület, s mire felvirrad a reggel, nincsenek többé. Ez lett a jutalma pusztítóinknak, ez lett a sorsa fosztogatóinknak.*

A zsoltár 2. része:

- Jábin a Hacori kánaáni király, akinek kilencszáz vasszekere volt, és legyőzhetetlennek tartották az izraeliták. Sziszera hadvezérét, Jaélt egy nő öli meg. Bárák gyengébb haderővel győzedelmeskedik az erősebb felett (vö. Bír 4).
- Midianiták felett Gedeon kevés emberrel győz. Az Úr a midianitákra vetette félelmét, és a bíra legyőzte a dél-keletről jövő ellenséget (vö. Bír 8)
- Azok, akik el akarták venni JHVH legelőit, azok most ott maradtak televényként, trágyaként. Ironikus kontraszt áll fenn az ellenséges népek szándéka, és a harc végkimenetele között. (11. v.)
- 14. verssel egy új kérés kezdődik az ellenség ellen. Isten szélviharban jelenik meg, akárcsak egy viharisten, aki orkánnal és villámlással érkezik. Az ellenséges népeket úgy so-

dorja útjából, akárcsak a szél a bogáncs-gomolyagot és szalmacsomót a pusztában. Sőt a viharral tűz is érkezik, ami feltartozhatatlanul erdőtűzszerűen továbbharapózik.¹⁰⁰

17–19. szakasz két egymással feszültségben álló kérést tartalmaz. A 18. versben az kéri a zsoltáros, hogy *pusztuljanak el dicstelenül*. Ezzel feszültségben áll: *keressék a te nevedet, Uram!* és 19. vers, *hadd ismerjenek meg téged, akinek a neve Úr. Az egész világon te vagy egyedül felséges*. A pusztulás kérése állhatott a zsoltár legrégebbi verziójában. Egy későbbi szerkesztő formálhatta át ezt a kérést. Ne az ellenség pusztuljon el, hanem az ellenségeskedés, az Isten elleni szövetkezés és lázongás.

1. A népek körében megszülető monoteista hitvallás reményét előkészíti a 82. zsoltár, amely az összes hamis isten halálát proklamálja.
2. A népek hitvallása Izrael Istenébe felváltja azt a gúnyos és megvető beszédet, amit a vidéki, provinciális Isten ellen mondtak.
3. A népek Izrael Istenének megvallásával beteljesedik a 82,8 zsoltár záró kérése: *Kelj föl, Istenünk, ítélj meg a földet, mert valóban a tied minden nép!*

5.5. A 83. zsoltár jelentősége az Aszaf zsoltárgyűjteményben

A zsoltárfeliratokban szereplő Aszaf név alapján az 50. az első és a 83. az utolsó Aszaf zsoltár. A két zsoltár között különös kapcsolat van. A 50,1 az *istenek Istenéről*, 50,14 a *Fölségről* tanús-

¹⁰⁰ vö. E. ZENGER – F.–L. HOSSFELD, *Psalmen II*, 501–2.

kodik, aki viharban és tűzben mutatkozik meg (3. vers). A 83. zsoltárban nem a népen és Sionon végrehajtandó ítéletes eljárás miatt jelenik meg az Isten, mint az 50. zsoltárban, hanem a végső idők ítéletes eljárásának az Izraelt fenyegető világhatalmon való végrehajtása céljából. A két zsoltárt összekapcsolja az 50,3 a szerkesztői kiegészítése: „A mi Istenünk jön, nem hallgat.” Ezzel az idézettel a láthatáron a 83. zsoltár bepanaszolja Istent, hogy már mutassa meg végre az 50. zsoltárban megígért megváltói jelenlétét. Ezáltal az Aszaf zsoltárgyűjtemény összességében JHVVH-hoz irányított panasz és kérőkompozíció, amely az 50,15 ígérete alatt áll: „Hívj engem a szorongatás napján és megszabadítalak.”¹⁰¹

¹⁰¹ vö. E. ZENGER – F.–L. HOSSFELD, *Psalmen 51–100*, 504.

(6.) 137. A hit fájdalmas kiáltása.

Hermeneutikai küzdelem

a 137. zsoltár terrorénekével¹⁰²

6.1. Ráhangoló

A 137. zsoltár egyike a legközismertebbeknek a Zsoltárok könyvéből. A Bony M. a zsoltár első négy versének megzenésítésével világsikert aratott.¹⁰³ Egyike azoknak a kevés bibliai szövegeknek, amelyek a toplistán elsőprő sikert arattak, ráadásul komoly politikai üzenete van a rasztafári¹⁰⁴ vallásúak és általában az elnyomott fekete lakosság számára. A zsoltár szavai által azono-

¹⁰² Ez a zsoltárelemzés a *Hermeneutikai küzdelem a 137. zsoltár terrorénekével* címen megjelent a szerk. BENYIK György, *Gyűlölet és kiengesztelődés a Bibliában*, JatPress Szeged 2016, 141–150, konferencia tanulmánykötetben. A tanulmányt itt átdolgozva ismét közlésem.

¹⁰³ A 137,1–4 versein kívül még a 19,14 versét is tartalmazza. Teljék örömed számunk szavaiban, s engedd, hogy szívem szándéka elérjen hozzád, Uram, menedékem, üdvözítőm!

¹⁰⁴ A 20. század harmincas éveiben Jamaika-ban keletkezett társadalom-vallási mozgalom, melynek gyökerei Etiópiába vezetnek vissza. A vallás megnevezése Ras (fejedelem) és Tafari (a magát messiásnak tartó etiop császár tulajdonnévből származik. A rasztafári vallást messiási és millenarista vonások jellemzik. Az Őszövetség hatása erősen érződik: a nyugati társadalom azonos Babilonnal, a száműzetés országa; a kivonulás lehetővé teszi a visszatérést Afrikába, Etiópiába/ Sionba, a szabadság képzeletbeli országába. A 70 évében a regge zenével a vallás ismertté vált a nyugati világban. vö. Th. WITVLIET, *Ratafari*, in LThK 8. kötet, ²2006, 835.

sultak a fogságba hurcolt zsidósággal. Úgy tekintettek magukra, mint a modern kor száműzötteire.

A magyar költők közül hadd említsem meg Dsida Jenő Psalmus Hungaricus című versét, amelyben a költő átkot mond magára, ha megfeledkezne magyar népéről:

*Nagy, éjsötét átkot mondok magamra,
verset, mely nem zenél,
csak felhörög,
 eget-nyitó, poklot-nyitó
átkot, hogy zúgjon, mint a szél,
bölgjön, mint megtépett-szakállú (vén) zsidó
zsoltáros jajgatása
Babylon vizeinél:
Epévé változzék a víz, mit lenyelek,
ha téged elfelejtelek!
Nyelvemen izzó vasszeget
üssenek át,
mikor nem téged emleget!
Hunyjon ki két szemem világa,
mikor nem rád tekint,
népem, te szent, te kárhozott, te drága!*

A hatodik ének végén álló refrén még inkább felidézi a mi zsoltárunk szavait azáltal, hogy szerepel benne a kéz és Jeruzsálem. A költő azonban itt már bevonja énekébe a múlt, a jelen és jövő magyarjait, és együtt mondják az önátok szavait.

*Mérges kígyó legyen eledelünk,
ha téged elfeledünk,
ó, Jeruzsálem!
Nyelvünkön izzó vasszeget*

*verjenek át,
mikor nem téged emleget,
ó, Jeruzsálem!
Rothadjon el lábunk-kezünk,
mikoron hozzád hűtlenek leszünk,
ó, Jeruzsálem, Jeruzsálem!*¹⁰⁵

A rövid ráhangoló után figyelmünket hadd irányítsuk a bibliai zsoltárra, amely oly számos művészt megihletett. A 137. zsoltár megkapó képekkel fejezi ki a fogságba hurcoltak nyomorúságos állapotát. Megdöböntő fogalmakkal fejezi ki a zsoltáros rendíthetetlen hűségét Jeruzsálemhez. Ám a zsoltár 7–9 terjedő szakasza hátborzongatóan kegyetlen képeket idéz fel, megátkozva azokat, akik elpusztították Jeruzsálemet és fogságba hurcolták a népet.

6.2. A zsoltár szövege és problémái

Hadd idézzük fel a zsoltár szavait magyar fordításban:¹⁰⁶

1. *Bábel folyói mentén ültünk és sőt sírtunk,
amikor Sionra emlékeztünk.*
- 2 *Ott fűzesekre akasztottuk hárfáinkat.*
- 3 *Mert ott kérték tőlünk foglyul-ejtőink éneknek szavait
és elnyomóink vígságot:*

¹⁰⁵ Dsida Jenő fölolvasta a marosvécsi írótalálkozó résztvevőinek 1936. nyarán. „Mikor befejezte – idézte föl a történeteket Wass Albert –, könny volt mindenki szemében. Ekkor felállt Kós Károly, barázdás arcán hullottak a könnyek, odament Dsida Jenőhöz, megölelte és azt mondta neki: »Te taknyos, hogy mersz ilyen szépet írni!«” vö. https://hu.wikipedia.org/wiki/Dsida_Jen%C5%91

¹⁰⁶ A szerző fordítása.

„Énekeljetek nekünk Sion énekéből!”

4 De hogyan énekeljük az Úr énekét idegen földön?!

*5 Jeruzsálem, ha elfeledkezem rólad,
feledkezzék a jobbam!*

*6 Nyelvem tapadjon ínyemhez,
ha nem emlékezem meg rólad: ha Jeruzsálemet
nem helyezem minden örömem fölé!*

*7 Emlékezz, Uram, Edom fiainak Jeruzsálem napját!
Amikor így kiáltottak: „Romboljátok le, romboljátok le,
(meztelenítsétek le)
egészen a földig!”*

*8 Bábel leánya, te pusztító,
áldott, aki megfizeti neked,
ami gonoszságot velünk tettél!*

*9 Áldott, aki megragadja porontyaidat¹⁰⁷
és szétzúzza őket a sziklán!*

Az utolsó vers mindent elront? Hogyan vágyakozhat a zsoltáros ártatlan kisedetek kegyetlen meggyilkolására? Terroristák éneke, vagy a féktelen bosszúvágy boldoggá avatása lenne ez a zsoltár?

A kommentárok általában címet adnak a zsoltároknak. Ezek valamiképpen dióhéjban már összefoglalják a zsoltár leglényesebb üzenetét és egyben egy hermeneutikai, értelmezési kulcsot is adnak az olvasó kezébe. De vannak szentírás-magyarázók, akik nem látják lehetségesnek, vagy éppenséggel erőltetettnek az ilyen hermeneutikai kulcs megfogalmazását. Alonso Schökel,

¹⁰⁷ vö. FARKASFALVY, D., ³2006, 319.

Zenger monumentális zsoltárkommentárjaikban nem adnak feliratot, vagy címet a zsoltároknak. Ám Zenger egyik korábbi zsoltármagyarázatában ezzel a címmel próbálkozik: *Ami az erőtleneknek marad.*¹⁰⁸ Ravasi viszont elég prózai feliratot ad: *A számužöttek panasza, Babilon folyóinál sírván.*¹⁰⁹ Kraus is semleges címet ad: *Bábel folyóinál.*¹¹⁰ A kisebb tanulmányok viszont már merészebb és hermeneutikai szempontból érdekesebb címeket adnak. Alfons Deissler figyelemre méltó felirattal látja el ezt a zsoltárt: *Sion, a JHVH-ban hívők örömeinek és a szenvedésének a csúcsa.*¹¹¹ SESSA a 137. zsoltárnak egy szuggesztív címmel szeretne hermeneutikai kulcsot adni: *A hit fájdalmas kiáltása.*¹¹² Talán ez az utolsó lesz a legjobb hermeneutikai kulcs a zsoltár megértéséhez és magyarázatához.

Az 5. vers: száradjon le a jobbom! nem tűnik szerencsének.

BH: אִם-אֶשְׁכַּח יְרוּשָׁלַם תִּשְׁכַּח יְמִינִי

K: Ha elfelejtekem rólad, Jeruzsálem, felejtkezzék el rólam az én jobbkezem!

LXX: ἐὰν ἐπιλάθωμαι σου Ἱερουσαλημ ἐπιλησθεῖη ἡ δεξιὰ μου

Vulgata: si oblitus fuero tui Hierusalem oblivioni detur dextera mea

A száradjon el a jobb kezem, afféle önátok. Ez a fordítás értetőbb talán, de nem felel meg a héber szövegnek, és a fentiek-

¹⁰⁸ E. ZENGER, *Psalmen Auslegungen 4.*, Feriburg – Basel – Wien ²2006, 108.

¹⁰⁹ Il pianto degli Esuli: sui fiumi di Babilonia piangendo. vö. G. RAVASI, III., 745.

¹¹⁰ H.-J. KRAUS, *Psalmen II.*, ⁵1978, 1081.

¹¹¹ vö. A. DEISSLER, *I salmi, esegesi e spiritualità*, 491.

¹¹² S. M. SESSA, *Salmo 137: Il ruggito della fede*, 129–172.

ben kellőképp láthatjuk, hogy nagyon sok ókori fordítás közel áll a héberhez. Talán az ókori olvasó jobban ismerte az esküt vagy fogadalmat tevő ember képét. Erről majd lennebb lesz még szó.

A 9. vers הַיְיָ־שֶׁנֶּה szójáték. A vokalizálatlan szöveget lehet passzív participiumként értelmezni, ebben az esetben: te pusztulni való; pusztulásra méltó. Participum passivum jövő idővel.¹¹³ Lehet aktív infinitivus absolutusként is értelmezni, ebben az esetben fordítása: te pusztító, ahogyan sok modern fordítás, köztük a SZIT is. Ám a magyar Bibliák többségében passzívvá fordít. Ez a szójáték szépen emlékeztet a tett-következmény törvényre. *Ki mint veti ágyát, úgy alussza álmát.* Aki pusztító másokkal szemben, azt előbb utóbb maga is a pusztítás áldozata lesz.¹¹⁴ Vagy felidézhetjük ismét a Bölcs 11,16 *ki-ki mivel vétkezik, azzal bűnhődik.*

6.2. A zsoltár szerkezetéről

A zsoltár lírai szépségét¹¹⁵ az exegéták nem győzik hangsúlyozni. Egyszerű és világos gondolatainak, tömör és józan stílusának és képei csillogásának köszönhetően a héber költészet mesterművének tartják. Jeruzsálem két pusztulásáról a zsidóság mind a mai napig böjttel, gyásszal és panaszimával emlékezik

¹¹³ P. JÜON – T. MURAOKA, *A Grammar of Biblical Hebrew*, 121.e. Pariciple in the sphere of the future.

¹¹⁴ G. RAVASI, *Salmi III.*, Bologna 1985, 769.

¹¹⁵ vö. FARKASFALVY D., *Zsoltárosköny*, ³2006, 319.

meg Av (július / augusztus) 9-én.¹¹⁶ A 137. zsoltár mondhatni a fogsági időszak hivatalos panaszéneke.¹¹⁷

A zsoltárnak khiasztikus szerkezete az alábbi felosztásban könnyen felismerhető. Bizonyos kulcsszavak lehetővé teszik a zsoltár szerkezetét és gondolatmenetét némileg leegyszerűsítve szemlélni. Ezen szerkezet segít megértenünk Jeruzsálem–Sion kulcsszerepét a költeményben. A középpontban marad a város. A rá való emlékezés minden fájdalom, öröm ám egyben minden reménynek is a forrása.¹¹⁸

a	Babilon és folyói
b	sírás (1. v) és emlékezés
c	kérték + az elnyomók parancsa
d	Sion (3. v.)
e	föld ('adam) (4.v)
f	JHVH (4.v)
g	Jeruzsálem (5. v)
h'	emlékezni (zakar)
g'	Jeruzsálem (6. v)
f'	JHVH + (emlékezni) (7. v)
e'	Edom ('edom)
d'	Jeruzsálem (7. v)
c'	mondták + az elnyomók parancsa
b'	visszafizetni (salam-gamal 8.v)
a'	Babilon-szikla (9. v)

¹¹⁶ vö. G. RAVASI, *III*, 747. BENYIK György, *Az újszövetségi Szentírás keletkezés- és kutatástörténete*, JATPress Szeged, 2004, 223. Értékes függelék található „Az izraeli év áttekintő táblázata” cím alatt.

¹¹⁷ vö. G. RAVASI, *III*, 747.

¹¹⁸ vö. G. RAVASI, *III*, 759.

A szöveg szimbolizmus legalább három területre terjed ki. Beszélhetünk *térbeli szimbolizmusról*: Jeruzsálem–Sion és Babilon–Edom egymással ellentétes terek. Az utóbbi az idegen földet jelenti, ami körülveszi a száműzötteket, de egyben távoli és idegen az zsoltárostól. Ezzel szemben van egy szeretett föld, amit minden öröm fölé helyez az ének, van egy szikla, amire rázúdul minden ellenséges erő. A babiloni folyók könnyek patakjait okozzák, kaotikus, pusztító és halálos vizek (1.7.8. vö. Iz 8,5kk) és van egy biztonságos föld, Sion, amelyiknek folyamatos, kízó és sajgó emlékezete azonban a remény és a restauráció forrása. A zsoltáros mintegy megvallja, hogy eljön az idő, amikor a fájdalom és halál vizeiből felszállnak a biztos szirtre (6. v), ahol a gonosz megtörik (Zsolt 46). Eljön majd a nap, amikor Sionban ismét örömének szól (Szof 3,14–18; Jer 33,10–11; 25,10) eljön a nap, amikor a pusztítónak ugyanazzal a pénzéremmel fizetnek vissza, amellyel Sion verte.¹¹⁹

Beszélhetünk temporális szimbolikáról: A múlthoz tartozik a száműzetés, amit egy erős bibliai emlékezés, ami nem felejt és nem töröl (1.5.6.7). Hatásos, Istenre és Izraelre bízott emlékezet. A jelent Jeruzsálem csaknem tapintható jelenléte uralja. „A legnagyobb boldogságunk ott van, ahol Istent élvezhetjük.”¹²⁰ Jeruzsálem napja helyett, amikor elpusztul Sion és egész Izrael, JHWH napja érkezik Edom és Babilon számára. Hajthatatlan, nyers, nem részrehajló visszafizetés lesz a *lex talionis* szellemében.¹²¹

Beszélhetünk lelki és testi szimbolizmusról. Maga az emlékezés áll ennek a szimbolizmusnak az alapja: megmagyarázza a múlt fájdalmát és igazolja annak a jövőnek a reményét, amikor

¹¹⁹ vö. RAVASI, *III*, 1885, 760.

¹²⁰ Sz. ÁGOSTON, *Zsoltármagyarázatok III*, 2015, 555.

¹²¹ vö. G. RAVASI, *III.*, 1885, 760–761.

visszatérnek az énekléshez. A visszaemlékezésben az ember egész lényé mozgósítódik: nyelv, így, hang, fej, vidámság, ész. Korábban a száműzöttek egész lényé lebénult: a látásuk a könnyek okozta homály miatt, az erőtlén kezek felakasztották a hárfákat, az ajkak lepecsételődtek az ének számára. A Jeruzsálem utáni vágy hatásos és egyben Babilon részegségének és a rossznak a visszautasítása.¹²²

6.3. Exegézis

- 1. vers: A szemita népek között elterjedt módja a gyász kifejezésének a földre ülés.¹²³ A *gám bákínú* – szófordulatot Dahood *hangosan sírtunk* (loudly we wept)¹²⁴ szintagmával fordítja. A fordítások általában az *és* kötőszóval fordítják a *gám*-ot. Ennek a szónak azonban van egy árnyalatokat fokozó szerepe: sőt, maga, tagadás esetében még sem.¹²⁵

Miért nem akarnak énekelni? Cinizmus az ellenség részéről éneket kérni. De milyen éneket? Nem népének, nem folklórtalálkozó, vagy vetélkedő ez. Sion énekeket kérnek azok, akik elhurcolták, és akik elnyomják. A Sion énekek nem geográfiai énekközpontot jelentenek. A Sion-énekek JHVH hűségét énekelik meg Sion és Jeruzsálem iránt. Jeruzsálem immár romokban hever, lakossága meg fogságban. Sion énekeire azért kíváncsiak az elnyomók. Ha valaki szenvedélyesen focizik egy vereségre álló csapatban, és megkérdezi tőle az ellenfél csapatának egyik játékos az eredményt, nem szívesen, vagy csak sziszegve válaszol. Sion énekeit nem lehet a fogságban énekelni, mert ezek az éne-

¹²² vö. U.o.

¹²³ vö. M. DAHOOD, *Psalms III*, 1970, 269.

¹²⁴ Uo. 270.

¹²⁵ vö. W. GESENIUS, *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch*, 143.

kek tárgyalanná váltak. Isten Siont elhagyta, odadobta az ellenségnek, sőt Nebukadnezárt büntetése eszközeként szolgáltnak nevezi. Sion éneke csak a fájdalmas végre, a véres veszteségre emlékeztetné Izraelt, és főleg arra, hogy ideje lenne feladnia a szövetséget Istennel, aki nem tudta, vagy nem akarta megmenteni a babiloni hadigépezettől.

Az átokkal megerősített fogadalomtétel képe a következő: A valóság hatalma és a saját tehetetlenségük ellen a deportáltak esküt, ill. fogadalmat tesznek. Ez a gesztus mindent Istenre bíz, mindent tőle vár, és teljesen rá hagyatkoznak.¹²⁶

6. vers: *Minden örömöm fölé* feltehetőleg olyan tornyos diadalkoszorúk, amiket ünnepi alkalmakkal viseltek Jeruzsálem lakói. Szidoni pénzérméken istennők is viseltek ilyen tornyos koronát. Iz 30,10-ben kirajzolódó kép „és örök örvendezés lesz a fejük felett” is valószínűleg erre az örömet és ünnepet kifejező szokásra vezethető vissza.¹²⁷ Farkasfalvy szerint esküvők alkalmával viselték a zsidók a Jeruzsálemet ábrázoló koszorúkat.¹²⁸

7. vers: Az edomiták¹²⁹ ellenséges magatartását nemcsak a zsoltár dokumentálta, hanem egy Tell Aradban, az akkori Júdai királyság legdélebbi határán fekvő erődvárosban megtalált levél is tanúsítja Kr. e. 600 körüli időből, hozzávetőleg 14 évvel Jeruzsálem pusztulása előtt. A levél beszámol arról, hogy sürgősen

¹²⁶ vö. E. ZENGER, *Psalmen 4.*, ²1996, 110.

¹²⁷ vö. M. DAHOOD, *Psalms III*, 1970, 270.

¹²⁸ vö. FARKASFALVY, D., 319.

¹²⁹ Az edomiták Ézsau leszármazottjai (vö. Ter 36,9). Sokat ártottak a kis Júdeai királyságnak, amiben csupán a riválist látták. Szövetkeztek a babiloniaikkal, és részt vettek Jeruzsálem kifosztásában és lerombolásában.

embereket kellett küldeni az erődből egy bizonyos Elisa helységbe Ramath–Negevnél az edomiták váratlan támadása ellen.¹³⁰

Meztelenítsétek le az alapokig Jeruzsálemet úgy festi le, mint egy lemeztelenített asszonyt. Hasonló képet találunk Oz 2,5; Iz 47,2–3; Ez 16,37; Sir 1,8. A szokásos fordítások nem tükrözik a kapcsolódó szövegeket.¹³¹ Egy személy, és főképp asszony lemeztelenítése a legnagyobb megalázást jelenti.¹³²

A zsoltáros ég a visszafizetés vágyától, de nem maga számára kér erőt, hogy bosszút állhasson, hanem Istenre bízva a visszafizetést, az egész világ bírójára.

8. vers. Sion leányával szemben áll Babilon leánya, az előbbi a béke városa (Jeruzsálem népi etimológiája szerint), Babilon pedig a hódító és elnyomó.¹³³ A *hassedúdah* praticipium passzívum formában lett vokalizálva a Textus Masoreticus szerint. A pontozástól elvonatkoztatva maga a magánhangzós írása ennek a szónak lehetne aktív igeragozás is: *hassadódah*, pusztító jelentéssel. Akár szándékolt is lehet ez a félreérthetőség. A zsoltáros már a száműzetésből visszatért, amikor a zsoltárt megfogalmazza. A bibliai elbeszélésekben arról értesülünk, hogy Kürosz (Círus) perzsa király Kr. e. 539-ben foglalta el Babilont, tulajdonképpen harc nélkül. Egy Babilonban megtalált cilinderen azt állítja a nagy király, hogy harc nélkül foglalta el a várost, kiszabadította a foglyokat, amihez Marduk istentől kapott erőt.¹³⁴ Kürosz adja meg a lehetőséget a zsidóknak, hogy hazatérjenek. Híres rende-

¹³⁰ vö. Y. AHARONI, *Arad: Its Inscriptions and Temple*, The Biblical Archaeologist 31 (1968), 2–32, különösen 17–18. M. DAHOOD, *Psalms III*, 273 szerint idézem.

¹³¹ Uo. 273.

¹³² vö. G. RAVASI, *III*, 1985, 768.

¹³³ Uo.

¹³⁴ Uo.

letét 2Krón 36,21–23 végén olvashatjuk, amivel befejeződik a Héber Biblia. Tehát az visszafizetés nem úgy történik, ahogyan azt a zsoltáros kéri, a hatalomátvétel, ami a Babiloni birodalom végét is jelentette, békésen történt, Babilon nem lett a pusztítás és tűzvész áldozata. Különös, hogy a zsoltár 8–9. versei ennyire vehemenssen kelnek ki egy már nem létező birodalom ellen.

A zsoltáros éneke végén kétszer is áldottnak mondja azt, aki visszafizet Babilonnak. Az áldott nem vonatkozhat Istenre. Az ásré kifejezés a zsoltároskönyvben 26 alkalommal olvasható, de soha nem áll Isten jelzőjeként.¹³⁵ Ennek fényében nem is várhatja Istentől a visszafizetést?

Teodiceai probléma: Isten elvágta Sionhoz fűződő kötelékeit?

Vagy még rosszabb, Isten igazsága Jeruzsálemet és népét illetően hazugságnak és csalásnak bizonyult a babiloni hatalom megnyilvánulásakor?¹³⁶

Jogi kategóriák jellemzik a zsoltárt: Kapcsolódó igazságosságról lehet beszélni. Tett-következmény összefüggése. A világrend nyilvános helyreállítása a cél. Ma is le akarjuk állítani a népirtásért felelős hatalmakat. Ez történt a második világháború után, sajnos nem történt meg a kommunista rezsimekkel, és a nemzetközi közösségnek ma is fel kellene lépnie pl. az Iszlám Állam terrorszervezettel, amelynek tagjai nem vonakodnak attól sem, hogy kamerák előtt embereket fejezzenek le, csak azért mert éppen útjukba kerültek, vagy ártatlanul emberek ezreit mészárolják le, mert nincsenek ugyanazon a hiten vagy véleményen.

Izrael traumás tapasztalatának **lírai és szenvedélyes kifejezése** ez a zsoltár. Izrael megtapasztalta a tehetetlenséget a babiloni el-

¹³⁵ vö. L. ALONSO SCHÖKEL, *I salmi I*, 150–151.

¹³⁶ vö. E. ZENGER, *Psalmen*. 4.,. ²1996, 111.

6.4. MIT LEHET KEZDENI A ZSOLTÁRT BEFEJEZŐ RÉSSSEL?

nyomó hatalommal szemben. Babilonnak hatalmi és erőszakos megnyilvánulásait ideológiailag alátámasztotta panteonjának főistenével, Mardukkal. Babilon büntetésében megvalósul az igazságosság, hiszen erőszakos hatalmát jogszerűnek tartja, amellyel népek sokaságát tart uralma alatt.

Politikai zsoltár: Babilon terroruralmának vége körül forog a zsoltár. A gyerekek sziklához való csapása meg azt emeli ki, hogy nem lesz, aki folytassa ezt a terroruralmat. Zenger a gyerekekben a dinasztia kiirtását látja.¹³⁷

6.4. Mit lehet kezdeni a zsoltárt befejező rész erőszakos képeivel?

A Biblia erőszakos képei jó fegyvert adtak minden kor valláskritikusa kezébe, hogy megfogalmazza kritikájukat a keresztények Istenével és vallásával szemben. Az első pogány gondolkodó, aki a keresztények ellen *Igaz szó / tanítás*¹³⁸ címmel könyvet írt, Kelszosz, nem hivatásos filozófusi, hanem elsősorban képzett és öntudatos polgári minőségben írásával a keresztények és a zsidók vallását abszurdként mutatja be a 2. század második felében.¹³⁹ Gondolkodásában a platonizmushoz áll a legköze-

¹³⁷ vö. E. ZENGER, *Psalmen 4...* ²1996, 113.

¹³⁸ 1953-ban, a kommunista rezsim alatt Marosvásárhelyen szépirodalmi folyóiratot jelentettek meg ugyanazzal a címmel, amit Kelszosz is használt: *Igaz szó*. Véletlen egybeesés? A kommunista szellemű írók mintegy példaképnek tekintették Kelszosz művét? Nem tudni. Lehet, hogy megmaradtak a rejtett utalásnál az elvtársak. A folyóirat címmel azonban sejteni lehetet a kereszténységgel és általában a vallásokkal szembeni magatartásukat.

¹³⁹ vö. G. REXIN, *Kelsos*, in *LThK* 5, Freiburg – Basel – Wien 2006, 1389–90.

lebb: elfogadja az istenek és a daimonok létezését, a gondviselést, s azt, hogy vallási értelemben is Platón az első számú filozófus, akitől tanulnunk kell.¹⁴⁰ Kelszosz egy fontos problémát vet fel: Az Ószövetségben gyakran arról olvasunk, hogy Izraelnek ki kell irtania az ellenségeit, azok fiait, sőt még írmagjukat is? Horribile dictu Mózes a népet megfenyegeti, ők is úgy járnak, mint az ellenségek, ha nem teljesítik Isten parancsait. Jézus pedig pontosan ellenkezőleg törvénykezik, a gazdag, az uralkodásra, a bölcsességre vagy a dicsőségre törekvő nem juthat el az Atya elé; „Vajon ki hazudik? Mózes vagy Jézus? Vagy az Atya Jézust elküldvén megfélekezett arról, hogy mit parancsolt Mózesnek? Vagy elvetette saját törvényeit, meggondolta magát, és azért küldte el küldöttét, hogy az ellenkezőt hirdesse?” Órigenész válaszában kitér a 136/7. Zsoltár 8–9. verseire, és ezt írja:

„Ugyanilyen értelemben pusztítják el az igazak a bűnből származó ellenség összes életben maradt tagját, úgyhogy még a frissen született kisdéd rossz sem menekülhet meg. Mi legalábbis így értjük a százharminchatodik¹⁴¹ zsoltár ekképpen hangzó szavait: Babilon leánya, te nyomorult, boldog, aki megfizet neked rajtunk elkövetett tetteidért! Boldog, aki megragadja és sziklához vágja a kisdédjeidet! Babilon kisdédjeit ugyanis „összezavarodás”-ként értelmezzük, ezek a rosszból származó, lélekben frissen született és kifejlődő zavaros gondolatok, amelyeket az győz le, aki az Ige szilárdságával és erejével megragadja fejüket, és Babilon kisdédjeit sziklához vágja, hogy boldogok legyenek. Parancsolja csak meg tehát az Isten azt, hogy a bűn iffúságát és egész nemét meg kell ölni, nem tanít semmi ezzel ellentéteset Jézus ige-

¹⁴⁰ SOMOS R., *Bevezető*, in Órigenész, *Kelszosz ellen*, 2008, 10.

¹⁴¹ A zsoltárt a Septuaginta számozása szerint idézi, amely itt egy számjeggyel lemarad a Textus Masoreticus számozásától.

6.4. MIT LEHET KEZDENI A ZSOLTÁRT BEFEJEZŐ RÉSSSEL?

*hirdetése, és bensőjében zsidó szemei előtt Isten csak hajtja végre az ellenség és minden bűnből eredő dolog elpusztítását! Sőt, még azt is fogadjuk csak el, hogy akik nem engedelmesskednek Isten törvényének és Igéjének, azok hasonlóvá válnak az ellenséghez, és a bűn alakítja őket, és mindazt elszenvedi, amit az Isten szavai iránt engedetlenek elszenvetni érdemelnek.*¹⁴²

Hogy elfogadta volna-e Kelszosz csípős felvetéseinek cáfolatát sajnos nem tudjuk, hiszen legalább 7 évtizeddel később kéri meg Ambrósiosz, Órigenész mecénása a nagy teológust, hogy írjon cáfolatot Kelszosz „Igaz szó/ tanítás” művére.¹⁴³ Az ókorban ez a módszer, amit Órigenész zseniálisan alkalmaz, elfogadott. Már Homérosz eposzait és más görög klasszikus szövegeket az alexandriai főképp filológiában híres iskola az allegória segítségével magyarázza a nehezen érthető, vagy egyenesen botrányt keltő szövegeket. Tehát Órigenész korának tudományos módszerét alkalmazva magyarázza a Biblia nehezen, illetve ellentmondásosnak tűnő részeit. Ez a hermeneutika figyelembe veszi a Biblia más kijelentéseit Babilonról és a szikláról, és ezek segítségével feloldja a megütközést keltő versek kemény kijelentését. Babilon a bűnös és Isten ellenes világnak a jelképévé válik olyannyira, hogy a Jelenések könyve ezt a világot Babilon névvel fémjelzi. Szent Pál apostol pedig ezt állítja: *Ittak ugyanis a lelki sziklából, amely kísérte őket, s a szikla Krisztus volt.* (1Kor 10,4) Tehát a Szentírás más szövegei megteremtik az allegorikus írásmagyarázathoz szükséges támpontokat.

¹⁴² vö. ÓRIGENÉSZ, *Kelszosz ellen*, ford. Somos RÓBERT, 526.

¹⁴³ SOMOS RÓBERT, *Bevezető*, in ÓRIGENÉSZ, *Kelszosz ellen*, Kairosz kiadó, Budapest 2008, 10.

(6.) 137. A HIT FÁJDALMAS KIÁLTÁSA

Az egyházatyák és a középkori írásmagyarázók nagy általánosságban Órigenész magyarázatának különböző variációit nyújtják, de annak lényeges vonásaitól nem térnek el. Szent Jeromos ezt írja 22. levelében Eusztochiumnak a szüzességgel kapcsolatosan:

„Ne hagyj, hogy fellobbanjon benned a képzelet, ne sarjadjon benned semmi babiloni, semmi zavarkeltő. Amíg gyöngé az ellenséged, addig tipord el, könnyelműségedet csírájában fojtsd el. Halld a zsoltáros szavát: Babilon szerencsétlen leánya, boldog, ki megfizet neked gonoszságodért; boldog, ki megragadja kicsinyeidet és a sziklához veri őket. (Mivel pedig szükségszerű, hogy) a csontvelő közismert hevével rátámad az ember érzékszerveire, azt kell boldognak mondani és hirdetni, aki, mielőtt rossz gondolata támad, tüstént megöli azt, és a sziklához csapja; ez a szikla pedig maga Krisztus.”¹⁴⁴

Jeromos szembeállítja a hűséges Siont Babilonnal, a szajhák városával. Elsősorban a szexuális vágyakról és azok kezdetleges állapotáról beszél.

Szent Ambrus is hasonlóan értelmezi a 137. zsoltár 7–9. verseit:

105b. „Akkor szorongattatunk leginkább, mikor a test ostromol. És vannak, akik hevesen nekitámadnak a nyomorult léleknek, s iparkodnak megfosztani minden segítségtől; s innen van az: „Romboljátok le, hadd pusztuljon el a földig! (Zsolt 136,7) 106. Ezt megsajnálva Dávid így szól: Babilon nyomorult leánya! (Zsolt 136,8) Csakugyan nyomorult, mert Babilon leánya, pedig Isten leányának kellett volna maradnia. Neki mégis orvost hív,

¹⁴⁴ Szent JEROMOS, *Levelek I. kötet*, Szentzár Kiadó, Budapest 2005, 74.

6.4. MIT LEHET KEZDENI A ZSOLTÁRT BEFEJEZŐ RÉSSSEL?

*mondván: Áldott, aki megragadja gyerekeidet és szétzúzza őket a sziklán (Zsolt 136,9), azaz aki a gyarló és csábító gondolatait szétzúzza Krisztuson, aki összes megfontolatlan szenvedélyét az ő iránta való tiszteletből és ítélete által összetöri, ha valakit elragad a házasságtörő szenvedély, de kizárja életéből a kéjnyő tüzét s a vele való kapcsolatot, s lemond erről a vágyakozásáról, hogy Krisztust megnyerje.*¹⁴⁵

Szent Benedek Regulája 4. fejezetében emlékezteti a szerzeteseket arra a szükségletre, hogy a szívben ébredő rossz gondolatokat törjék össze Krisztuson.¹⁴⁶

A keresztény irodalomban a zsoltár motívumai gyakran előfordulnak, mégpedig olyan formában, hogy Babilon a földi élet szenvedéseinek, Jeruzsálem meg az üdvösség szimbólumává stilizálódnak. Amíg Babilon folyóinak partján minden mozgásban van, a változandóságnak van alávetve, addig Jeruzsálem a szilárdság, a változatlanság helyévé színeződik.

Az allegorikus írásmagyarázat mellett az antióchiai iskola egy másik megoldással igyekszik értelmezni a mi szakaszunkat. Aból indulnak ki az ApCsel 2,30-ra támaszkodva, hogy az egész zsoltáros könyv szerzője Dávid, aki próféta karizmával rendelkezett, és sok mindent a zsoltárokból előre megjövendölt. A Septuagintában ugyanis ez a felirat áll a zsoltár kezdetén: Dávid zsoltára Jeremiás által. Tartsuk szem előtt, hogy az egyházatyák elsősorban a Septuagintát olvasták és magyarázták.

¹⁴⁵ Szent AMBRUS, *A kötelességről. A bűnbánatról*, 374–5.

¹⁴⁶ G. RAVASI, *III.*, 751.

MOPSZVESZTAI Teodorétosz ezt írja:

„Mert ők is (babilóniaiak) szörnyű módon jártak el gyermekeikkel (a zsidókéval), prófétaként (Dávid) nekik is ugyanazt a büntetést jövendőlte meg. Tehát boldognak mondja Küroszt, aki azokat megbüntette és ezeket megmentette.”¹⁴⁷

Természetesen az allegorikus magyarázattal szemben a kép kegyetlenségét és erőszakos voltát nem tudja annyira elvenni az antióchiai iskola módszere. Ezért Aranyszájú Szent János úgy véli, hogy védelmébe kell vennie Dávid királyt. Két dolgot emel ki; először: Dávid nem a saját, hanem a népének érzéseit fogalmazza meg; másodsor: A haragnak és a bosszúvágnak szavai kifejezik az elhurcoltak nagy szenvedéseit.

„Akkor is, ha a vers tele van nagy dühtől, súlyos büntetéstől és fegyelmezéstől, ám ezek a száműzöttek szenvedésének szavai, akik nagy fegyelmezést, szokatlan és hihetetlen büntetést sürgetnek. Talán a próféták nem magukért, hanem mások szenvedését mondják el, és ezt állítják a középpontba. Hogyha azonban véleménye (t. i. Dávidé) érdekel, akkor hallgasd szavait: „Hogyha azoknak visszafizettem, akik nekem rosszat cselekedtek, akkor haszontalanul menjek tönkre ellenségeim előtt.” (Zsolt 7,5). Ezzel átlépi (felülmúlja) a helyes magatartás mértékét, amit neki a törvény előír. Ám amikor mások szenvedéséről beszél, akkor szemlélteti a haragot és a fájdalmat. Ugyanezt teszi most, amikor a zsidók szenvedését állítja a középpontba, akik haragjukat a legfiatalabb életkorra is kiterjesztették.”¹⁴⁸

Azáltal, hogy Dávidot mások érzelmeinek tolmácsolójaként értelmezi, némileg felmenti a zsoltáros könyv eszmei szerzőjét,

¹⁴⁷ vö. TEODORETUS, *Interpretatio in Psalmos*, PG 80,1929.

¹⁴⁸ J. CRYSTOSTOMOS, *Expositio in psalmos*, PG 55,407.

6.4. MIT LEHET KEZDENI A ZSOLTÁRT BEFEJEZŐ RÉSSSEL?

ám a probléma továbbra is marad, hogyan imádkozzuk ezt a zsoltárt, még ha Dávid nem is a saját, hanem a mások érzelmi kitöréseit fogalmazza meg?

Az allegorikus hermeneutikai kulcs több mint ezer éven át élet vette ennek a kegyetlen képnek. Ám a reformációval új fordulatot vesz a bibliamagyarázat. Előtérbe kerül a szószerinti értelmezés. Ezt a bibliamagyarázatot azonban komoly kihívás elé állítja a 137,7–9 szakasza. Több megoldással próbálkoznak ezek a szerzők.

Szörnyű de igazságos

Már a 13. században Hugo de Sancto Charo párizsi domonkos, teológiai professzor és bíboros a szó szerinti értelmezésében azt állítja, hogy a *ius talionis* értelmében jogos a babilóniaiak ilyenszerű büntetése. A reformátorok közül sokan ezen a vonalon helyezkednek el. Kálvin János (+1564) ezt írja zsoltárkommentárjában:

Áldottaknak mondván azokat, akik megfizetnek a babilóniaknak, nem arra gondol, hogy a médek és a perzsák által elvégzett szolgálat önmagában is elfogadható Istennek, mert őket a háborúban a becsvágy, a csillapíthatatlan kapzsiság és a tisztességtelen versengés vezette, hanem azt jelenti ki, hogy az Isten védnöksége alatt vívott háborút siker fogja koronázni. Miután Isten elhatározta Babilon megbüntetését, áldást mondott Círusra és Dáriuszra,¹⁴⁹ miközben Jeremiás (Jer 48,10) átkozottaknak mondja azokat, akik hanyagul végzik az Úr munkáját, azaz csődöt mondanak a pusztítás és a megsemmisítés munkájának

¹⁴⁹ A fordítás használja ezt a formát: Dáriusz. A Magyar Bibliatársulat Bibliájában Dárius áll.

serény kivitelezésében, melyre az Úr hívta el őket, mint felbérlet végrehajtóit. A kegyetlenség ízét éreztetheti, hogy a kedves és ártatlan csecsemőket akarja a kövekhez csapatni és vágatni, de nem személyes indítatásból beszél, s csak azokat a szavakat használja, melyekre Maga Isten hatalmazta fel, így ez pusztán a jogos ítélet bejelentése. Amiképpen a mi Urunk is mondja: „amilyen mértékkel mértek, olyannal mérnek néktek” (Mt7:2). Ézsaiás speciális próféciát mondott Babilonról, melyet itt a zsoltáros kétségtelenül a szeme előtt tart: „Kisdedeiket szemök előtt zúzzák szét, házaikat elzsákmányolják, és feleségeiket megszeplősítik. Ímé, én feltámasztom ellenök a Médiabelieket, a kik ezüsttel nem gondolnak, és aranyban nem gyönyörködnek”. (Iz13,16–17).¹⁵⁰

Johannes Coccejus (+1669) rövidebben nagyjából ezt a gondolatot így fogalmazza meg: „Oly nagy a bűnöd, hogyha egykor valaki megragadja gyermekeidet és a sziklán az Isten tisztelete iránti szeretetből és a templom iránti buzgóságból szétzúzza őket, helyesen cselekvőnek tűnhet.”¹⁵¹

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a reformáció koráig a túlnyomórészt allegóriához folyamodó írásmagyarázatok fel tudták oldani ezt az irritáló képet. A reformációtól kezdődően egyre nagyobb teret nyer a szó szerinti írásmagyarázat. Hogy a reformáció exegetái nem ütköztek meg ezeken a verseken, két dolognak tudható be: egyrészt a kritikai kor előtti Bibliával szemben tanúsított magatartásnak, másrészt a Biblia isteni eredetének a hite. Csak a modern korban hangsúlyozzák ki egyre többen a biblia-kutatók közül, hogy az ilyen ima összeegyeztethetetlen a keresz-

¹⁵⁰ KÁLVIN János, *Kommentár a Zsoltárok könyvéhez*, 1286–7.

¹⁵¹ vö. Siegfried RISSE, „Wohl dem, der deine kleinen Kinder packt und sie am Felsen zerschmettert” 371.

6.4. MIT LEHET KEZDENI A ZSOLTÁRT BEFEJEZŐ RÉSSSEL?

tény etikával. Alfons Deissler nem rejti véka alá keresztény felháborodását. Jézus magatartására hivatkozik, aki nem engedte meg tanítványainak, hogy tüzet hívjanak le az égből az őket be nem fogadó szamariai falura (vö. Lk 9,54), aki egyértelműen azt tanította követőinek, hogy imádkozzanak üldözőikért, és ne átkozzák őket (Mt 5,44; Lk 23,34; Róm 12,19 köv.) „Ezért a zsoltár utolsó versét törölni kellene Isten új népének a zsoltáros könyvéből. Még a Jel 18,2–8 sem igazolja a zsoltárt az egyház imádságaként.”¹⁵²

A katolikus egyház hallgatott a hasonló kritikus megjegyzésekre, és az 1971-ben kiadott új Imaórák liturgiája elhagyja ezeket az irritáló zsoltárokat, illetve zsoltár verseket. Az Imaórák liturgiája általános rendelkezéseinek 131. pontja ezt tartalmazza:

*„A zsoltáros rész soros zsoltárai között – túlnyomó részben átkozódó jellegük miatt – nem szerepel az 57., a 82., és a 108. zsoltár, és néhány zsoltárból is kimaradtak bizonyos versek, amint ez a zsoltárok elején jelezve van. Mindezeknek a szövegeknek az elhagyása lélektani nehézségek miatt történik; egyébként maguk az átokzsoltárok az Újszövetség világában is fel-feltűnnek, például a Jelenések könyvében (6,10) és semmiképpen sem akarnak átkozódásra ösztönözni.”*¹⁵³

A modern és a posztmodern korban egyre inkább előtérbe kerül a vallások erőszak potenciáljának elítélése. Sok vallás és ezen belül keresztény kritikus a Biblia erőszakot szorgalmazó, illetve azt népszerűsítő részei miatt lázadnak fel a humanizmus nevében. 2013-ban Kurt Flasch 85 éves filozófus könyvet jelentetett meg ezzel a címmel: „Miért nem vagyok keresztény”

¹⁵² A. DEISSLER, 493.

¹⁵³ vö. Imaórák Liturgiája I., Budapest 1991, 131§. 64.

(Warum ich kein Christ bin)¹⁵⁴ A filozófus a Bibliában, elsősorban az Ószövetségben található erőszakra hivatkozva utasítja vissza a keresztények Istenét. Itt két bibliai szöveget emel ki: 1Sám 15,33, amikor Sámuel kegyetlenül feldarabolja Amelek királyát, Agagot, akin és sok másan Saul nem töltötte be az átkot. A másik kifogás a Kiv könyvével kapcsolatosan születik meg. Isten ugyan Izraellel van, de tíz csapást mér az egyiptomiakra. Ez az Isten csak egy fajnak az Istene, és nem a világ teremtetője. Látjuk, hogy ma is komoly akadályt okoznak a bibliai erőszakos képek korunk gondolkodói számára.

6.5. Hogyan értelmezzük és tompítsuk Zsolt 137,7–9 verseit?

1. Korabeli meggyőződés a lex talionis alkalmazásának a helyességéről egyik magyarázat. Az ókori Közel-keleti ember számára elfogadott megoldás ez. A lex talionis inkább azt szolgálhatta, hogy a büntetés ne legyen nagyobb, mint az elszenvedett sérelem.¹⁵⁵ (pl. Mitchel Dahood)

2. Az ókori hadviselés szokásaihoz tartoztak ezek a borzalmas tettek. A Bibliában is gyakran találkozunk ilyen képekkel: vö. 2Kir 8,12; Iz 13,16; Oz 14,1; Náh 3,10.¹⁵⁶ Ahogyan napjaink katonai összeütközéseiben civilek, nők, anyák és leginkább gyermekek kerülnek életveszélybe, úgy a 137. zsoltár legszörnyűbb visszafizetés-vágya Babilon gyermekeire irányul. A társadalom gyengéi szabad prédájává lesznek a katonai konfliktusoknak.

¹⁵⁴ Christ in der Gegenwart, Jhrg. 67 (Freiburg, 8. März 2015), 113.

¹⁵⁵ vö. H. B. HUFFMON, *Lex Talionis*, in ed. D. N. FREEDMAN, *Anchor Bible Dictionary* vol. 4., 1992, 321.

¹⁵⁶ vö. Shimon BAR-EPHRAT, *Love of Zion: A literary Interpretation of Psalm 137*, 1997, 3–13, 9.

6.5. HOGYAN ÉRTELMEZZÜK ÉS TOMPÍTUK ZSOLT 137,7–9 VERSEIT?

3. Nem személyes és nemzeti bosszúállást kér a zsoltáros, hanem az egészet az Istenre bízta. Ebbe az irányba mutat az „’ásré / boldog aki” használata. Az ’ásré (boldog) jelzőt az ÓSz soha nem használja Istenre. Tehát itt sem Isten hajtja végre a szörnyű büntetést.

4. Babilon gyermekeinek meggyilkolását már Izajás (13,16; 47,1–9) megjövendölte. Ebben a zsoltárban ugyanaz a gondolat éled fel, arra vágyakozik, hogy megvalósuljon ez a prófétai szó.

5. A düh és gyűlölet a száműzöttek helyzetéből közelítendő meg. Nem kifogásolhatjuk az elnyomottak panaszát és igazságszolgáltatás szomját. Ezzel a kiáltással egyben kifejezik azt is, hogy Isten számára sem közömbös az elnyomottak sorsa.

6. Szenvedélyes szeretetnek a kifejezője.¹⁵⁷ Zenger teodiceai zsoltárnak nevezi ezt a költeményt. JHWH egyrészt a szabadító, és nagy ígéreteket tévő Istennek bizonyul, másrészt ígéretei beteljesedésre várnak. Ez a zsoltár Isten közbelépését sürgeti azáltal, hogy panaszodik Jeruzsálem pusztulása és a Babilonba való deportálás miatt.¹⁵⁸

7. Babilon megszemélyesíti a terroruralmat, és Babilon gyermekei ennek az uralomnak az utánpótlása. Tehát a zsoltáros egy metaforát használ arra, hogy a terroruralomnak a végét bejeleltesse.¹⁵⁹

8. A 7–9 versek tulajdonképpen az emberi gyűlölet–érzelmek és gonoszság mélységeiről rántja le a leplet, és szembesít azzal, amire az ember képes.

¹⁵⁷ vö. E. ZENGER, *Psalmen Auslegungen* 4., 2006, 108.

¹⁵⁸ vö. F.–L. HOSSFELD, E. ZENGER, *Psalmen 101–150*, 2008, 700.

¹⁵⁹ vö. H. JAUSS, 1996. *Fluchpsalmen verstehen? Zum Problem von Feind und Fluchpsalmen*, 1996, 107–115.

(6.) 137. A HIT FÁJDALMAS KIÁLTÁSA

9. Ezek a versek észre téríthetik a gyűlölködőt. A gyűlölettel élő ember önmagát is emészti és pusztítja. Olyan, mint a nukleáris bomba általi fenyegetettség. Remélhetőleg nem kell nukleáris háborút átélnünk ahhoz, hogy belássuk annak elsöprő erejét. Elég csak a fenyegetésnél maradni, és az emberiség belátja annak örültségét.

(7.) 59. Zsoltár

„Dávid-miktám” Éjeli dráma Dávid házában

7.1. A zsoltár fordítása

- ¹(A karvezetőnek a „Ne töröld el” szerint –
miktam Dávidtól, amikor Saul odaküldött és
őriztette a házát, hogy megölje.)
- ²Ments meg elleneimtől, Istenem,
védelmezz azoktól, akik fölkelnek ellenem!
- ³Ments meg a gonosztevőktől,
szabadíts meg a vérszomjas emberektől!
- ⁴Nézd, az életemre törnek,
a hatalmasok összeesküsznek ellenem.
Pedig nincs bennem bűn, Uram, nincsen vétek,
- ⁵ártatlan vagyok, mégis rám törnek és megtámadnak.
Ébredj föl, gyere velem szembe és lásd,
- ⁶mert te, Uram, Seregek Ura, te vagy Izrael Istene!
Ébredj föl és fenyítsd meg mind a pogányokat,
a hűtleneket, ne kíméld őket!
- ⁷Esténként visszatérnek és
ordítanak, mint a kutyák,
s kószálnak a városban.
- ⁸Nézd, a szájuk tajtékzik,
ajkukon kard:
„Ki hall meg bennünket?”
- ⁹De te, Uram, kineveted őket,
csúffá teszel minden népséget.

(7.) 59. ZSOLTÁR

- ¹⁰*Te vagy erősségem, rád tekintek,
Uram, te vagy Istenem, menedékem!*
- ¹¹*Jóságos Istenem segítségemre siet,
Isten engedi, hogy ellenfelem fölé kerekedjem.*
- ¹²*Pusztítsd el őket (אֶל-תִּהְרַגֵּם), Istenem,
hogy népem ne feledje!
Hatalmadban szórd szét és
taposd el őket, Istenünk, védőpajzsunk!*
- ¹³*Ajkuk minden szava bűn a szájukban –
okozza vesztüket a gőg, átok és hazugság!*
- ¹⁴*Pusztítsd el őket haragodban,
veszítsd el őket végképp!
Hadd legyen nyilvánvaló:
Isten uralkodik Jákobban a föld határáig.*
- ¹⁵*Esténként visszatérnek és
ugatnak, mint a kutyák,
s kószálnak a városban;*
- ¹⁶*kóborolnak és élelmet keresnek,
s ha nem laknak jól, még jobban vonítnak.*
- ¹⁷*Én azonban hatalmadról énekelek,
s már reggel örülök irgalmadnak.
Mivel menedékem lettél,
erős vár, zaklatásom napján.*
- ¹⁸*Neked énekelek, erősségem,
hiszen Isten az én váram, az én jóságos Istenem.*

A zsidók úgy olvassák ezeket a zsoltárokat, mint Dávid élet-rajzának költői szövegeit. Az 56. zsoltár témája a Gátból menekülő Dávid. Az 59. zsoltár pedig a Saul udvarából végleg távozó, és a király kopói által üldözött ember imája. Michal, Saul leánya menti férjét, Dávidot. Hogy ez a zsoltáros sorrendje nem követi a kronológiát, kevésbé zavarja a zsidó szövegmagyarázókat, hi-

szen Izrael bölcsei a következő elvet vallják: Nincs előbb-utóbb (vagyis kronológiai sorrend) a Tórában. (Éjn mukdám umeu-chár báttorá. Pszachim 6b).¹⁶⁰

Az imaórák liturgiája II. hét pénteki napközi imaórájában a 3. ez a panaszszoltár, azonban majdnem fele kimarad, főleg azok a versek (6–9; 10–11; 17–18), amelyeket az 1971-es liturgikus reform nem tartott szalonképesnek.¹⁶¹ A kihagyott részekben a zsolttáros Isten büntetését kéri az ellenségeire, a pogányokra, és az ellenség tevékenységéről is beszámol. A kozmetikázott zsolttárunk a breviáriumban csupán futólag említi meg az ellenségeket, és főleg az imádkozó Istenbe vetett bizalmát állítja előtérbe. Ha figyelembe vesszük, hogy a zsolttár nagyon harmonikusnak és gondosan megszerkesztettnek mutatkozik, amiben minden szükséges, akkor a liturgikus olló beavatkozás tulajdonképpen csak megcsonkítja ezt a teljes kompozíciót.¹⁶² Némi ironiával mondhatjuk, hogy a zsolttár feliratának parancsa *ne töröld el* süket fülekre talált.

1. A Septuaginta oszlopfelirata (sztélográfia) előfordul az Zsolt 58,1-ben is. A magyarázatot lásd ott.

8. A *szájuk tajtékozik* szintagmát a LXX fordítása (ἀποφθέγγομαι)¹⁶³ összeköti a hamis próféták beszédeivel, ahogyan Ez 13,3.19 és Zak 10,2. Tehát a görög fordítás szintjén csalóka beszédet jelent, asszociálja a zsolttáros ellenségeit a hamis

¹⁶⁰ N. KRAUS, *Dávid zsolttárai*, Göncöl kiadó, Budapest 1999, 307.

¹⁶¹ vö. *Imaórák liturgiája*, II. kötet, 1071.

¹⁶² vö. G. RAVASI, *II.*, 193.

¹⁶³ A szó klasszikus görög jelentése nem negatív: nyíltan elmondani, kinyilatkoztatni. Az újszövetségi és egyházi használatban is pozitív a jelentése: pl. az ApCsel 2,14 értelme: valakit lelkesen megszólítani, ahogyan Péter apostol pünkösd-i beszédében. vö. W. BAUER, *Wörterbuch zum NT*, 1988, 205.

prófétákkal. Mik 5,11-ben a szemfényvesztőket fordítja így a LXX, és ezzel kapcsolatot lát a bálványimádás és azok között, akik *apoftegákat* mondanak.¹⁶⁴ Csupán az 1Krón 25,1-ben szerepel az apoftegmoi (énekesek céhébe tartozó) fogalom pozitív jelentéssel. Csak ezt a pozitív Septuaginta jelentést (himnuszt énekel) adja meg az Ógörög magyar szótár.¹⁶⁵

A 10. versben a TM ábrázolása szerint Isten a zsoltáros számára menedék–szikla (misgábbi), azaz *erős váram*. A LXX kerüli ezt az élet nélküli képet, és általában megszemélyesítve pártfogóval fordítja le, ahogyan még a 17c. és 18b. veresekben is. A pártfogó (antilemptor) gyakori a ptolemaioszi birodalomidejéből felbukkanó papiruszokon. Meiser azzal magyarázza ezt a változtatást, hogy a fordító nem látja célszerűnek egy sziklához való folyamodást meghallgatásért.¹⁶⁶

A 16. versben vonítanak igével fordítottuk a vajjalínú (וַיִּלִּינִי) héber kifejezést. A LXX mormolni / zúgolódni fognak jövőidejű égével fordít. Ezt teszi egyébként a Vulgata is: murmurabunt (morogtak / zúgolódtak) imperfectum igeidővel. A Septuaginta ismét intertextuális kapcsolatot teremt a pusztában zúgolódókkal (Szám 11,1; 14,27. 29; 17,6.20; Zsolt 105,25)¹⁶⁷

A 18b. a breviáriumban és a fenti fordításban ez áll: *jóságos Istenem*. A Vulgata *Deus meus, misericordia mea* követi a LXX olvasatát: εἰ ὁ θεός μου τὸ ἔλεός μου (Istenem és irgalmasságom vö. KNV). A LXX fordító a (וְיִלְיִי הַיְיָ) nem status constructus-ként, hanem két egymás mellett álló birtokos szuffixummal álló

¹⁶⁴ vö. S. SEILER, *Psalms 58 [59]*, in LXX.D.E II., 1658–1662, 1659.

¹⁶⁵ vö. GYÖRKÖSSY A, KAPITÁNYFÉY I, TEGYEY I, *Ógörög magyar nagyszótár*, 1993, 139.

¹⁶⁶ vö. M. MEISER, *Septuaginta, inkulturáció és az identitás őrzése*, Verbum, Kolozsvár, 2017, 171.

¹⁶⁷ vö. S. SEILER, *Psalms 58 [59]*, 1662.

főnévként értelmezi. A magyar zsidó fordítás: *szeretetem Istene* Farkasfalvy: *én hűséges oltalmammal* fordítja.

7.2. A zsoltár műfaja

Megszokott formája az ószövetségi panaszénekeknek.¹⁶⁸ A zsoltár a panaszzsoltárok hagyományos szókészletével kezdődik. Nem a szomorúság és az elhagyatottság, hanem az Istenhez forduló könyörgés áll a zsoltár középpontjában. „A Biblia számára a vallás nevében történő tiltakozás nem egyenlő azzal a hittel, hogy a földi szenvedéseket majd a túlvilági jutalom kompenzálja. A bibliai ember a szenvedés ellen éppen Isten hűsége és ígéretei nevében tiltakozik.”¹⁶⁹ A felirat Dávidra utal, de tudjuk, hogy ezek a feliratok másodlagosak. Ezért nem is kerülnek bele pl. a liturgikus szövegekbe. Ki lehet a zsoltár alanya? Egy üldözött ember, aki a templomban várja a szabadulás óráját? Egyéni panaszzsoltár-e vagy közösségi? A bibliai és az egyházi hagyományokban számtalan példáját látjuk annak, hogy az egyéni egyben közösségi ima is. Hitvallásunkat is egyes szám első személyben mondjuk, de közösségben. „A *mi hiszünk* kijelentésben az *én hiszek* nem oldódik fel, hanem inkább a helyére kerül.”¹⁷⁰ A gój’ím a népek támadása is ezt támasztja alá? Talán. Miktám – rejtett ének – magánima, így értelmezi Simon T.L.¹⁷¹ Ebből a magánimából a közösség sem hiányzik teljességgel.

¹⁶⁸ SIMON T. László, *Hozzatok szavakat magatokkal, közelítések a zsoltárokhoz*, 2007, 31.

¹⁶⁹ vö. SIMON T. László, 31.

¹⁷⁰ vö. J. RATZINGER, *Bevezetés a keresztény hitbe*, 2008, 53.

¹⁷¹ vö. SIMON T. László, 43.

7.3. A zsoltár szerkezete a cselekvők szempontjából

A zsoltárt így lehetne röviden vázolni

A: Az imádkozó kérése (vv. 2–3, 12)

B: mit tesz az ellenség (4–5a. 13)

A': Az imádkozó kérése (vv. 5b–6. 14)

B'': mit tesz az ellenség (vv. 7–8. 15–16)

A'': Istentől érkező védelem (vv. 9–11. 17–18)¹⁷²

A zsoltár szerkezetét így ábrázoljuk Ravasi nyomán:¹⁷³

2–3. vv Bevezető: a menedéket biztosító Istenhez intézett kiáltás (én, ők, te)	
I.	4–6 vv. Első versszak (ők és te, geím / gojím és JHVH, Isten ébredése
	7. vers Refrén: kutyák
	8–9. vv. Második versszak: ¹⁷⁴ ők és te, a geím / gojím és JHVH nevetése
<u>10. v. Antifóna: Isten a zsoltáros ereje és menedéke</u>	
II.	11–14 vv. Harmadik versszak. Bevezető: kiáltás az isteni cheszedhez (én, ők, te) ők és te, Isten ellenségei
	15. v. Refrén: kutyák
	16–17. vv. Negyedik versszak: ők, ti, én a zsoltár csúcspontja: Isten cheszed, hatalom és menedék
<u>18. v. Antifóna: Isten erősség és menedék</u>	

¹⁷² SIMON T. László, *Hozzatok szavakat magatokkal, közelítések a zsoltárokhoz*, 2007, 32.

¹⁷³ vö. G. RAVASI, II., 194.

¹⁷⁴ A versszakokat strofának nevezik egyes szakkönyvek. vö. XERAVITS Géza, *A Zarándokénekek*, 2006, 18.

7.3. A ZSOLTÁR SZERKEZETE A CSELEKVŐK SZEMPONTJÁBÓL

Az 59. zsoltár időszerkezete lineáris: este – éjszaka – hajnal.

– Ezen szerkezet szerint Isten keríti be a zsoltáros ellenségeit.

Kik a zsoltáros ellenségei? Általános a leírás, nem tudjuk azonosítani őket. Így bárki Isten igazai közül (caddíq) ajkára veheti a zsoltáros igéit. Vagy úgy is lehetne értelmezni, hogy a zsoltáros ellenségei elveszítik emberi vonásaikat, és az állatokhoz lesznek hasonlóak. A zsoltáros a népek megbüntetését kéri az Istentől. Meglepő ez a nemzetközi perspektíva, főképp, ha szemünk előtt tartjuk a feliratban szereplő konkrét eseményt, amely állítólag kiváltotta a zsoltár keletkezését. Dávidot nem a környező népek, hanem Saul király és emberei üldözik. Ezt a feszültséget egyes kommentárok azzal szeretnék megoldani, hogy a *gojím* (népek) kifejezést átjavították *geimre* (fennhéjázók, gőgösök).¹⁷⁵

Érdekes, hogy a zsoltáros nem válaszol ugyanazzal a fegyvernemmel az ellenségnek, „nem száll arénába”¹⁷⁶, hanem Isten segítségét kéri.

– 2–3 Az ellenség legveszedelmesebb fegyvere a szó. Négy főnév mutatja be az ellenséget, ami a teljességet is sejteti: אֹיְבֵי = ellenségeim; מְמַחֲקֵימִי = akik felkelnek ellenem; hiábavaló dolgok cselekvői; a vér emberei. Kik az ellenségek? A zsoltáros 4 fogalommal jelöli meg, mégis nehéz azonosítani. „Hiábavaló dolgok cselekvői”, „a vér emberei” talán bálványimádók. Az ellenség 4 fogalmára a zsoltáros 4 szabadítási fogalommal válaszol: megszabadítani (2x), magasba emelni, megváltani.

Az ellenség támadásának erőszakosságára az Istentől remélt üdvösség is „militarizálódik”.¹⁷⁷ Az Istent jelölő címek defenzív

¹⁷⁵ N. KRAUS, *Dávid zsoltárai*, 308.

¹⁷⁶ SIMON T. L., 32

¹⁷⁷ SIMON T. László, 33.

jellegűek. Erős vár, hatalom, erő és pajzs. A vonyítanak (וַיִּלִּין) vagy éjszakáznak (לַיְלָה). Egy szándékos szójáték lehet.

Reggel – a zsoltárokból a szabadulás idejét jelenti. A sötét este és a verőfényes reggel közötti különbséget minden zsoltáros jól ismeri. A reggel a bizakodásé, az optimizmusé.¹⁷⁸ „A szabadulás lehetőségét az előrehaladó idő sejteti meg. Az estét a reggel követi. Ez a leghétköznapibb tény az imádkozó számára Isten gondoskodó szeretetének a jelévé válik, s a teremtés ritmusát idézi.”¹⁷⁹

Kutya (כֻּלָּב) megvetett állat az ókori Közel-Keleten. A kutya jelképezte a tisztátalanságot és a paráznaságot. A kultikus férfi-prostituáltak neve kutya. Az ártani már nem képes ellenséget is jelentheti. (Mit átkozza ez a döglött kutya Uramat, királyomat? 2Sám 16,9)

A „ki az, aki meghallgat” az ellenfelek arrogáns mondása.

A 9. verstől a zsoltáros dicsérete hangzik fel. Nem a zsoltáros környezete, hanem a zsoltáros változik meg.

12–14. vv. A keresztény olvasót próbára teszik. Milyen távol van a zsoltáros az evangéliumtól!? Hát ezen tűnődik Simon László is. A zsoltár 12–14. szakaszának szerepét abban látja, hogy tükröt tartson a keresztény imádkozó elé, amiben felismeri, hogy két szövetséghez tartozik. Nem ment át az ún. régi-ből az újba.¹⁸⁰ Ezzel nem egészen tudunk egyetérteni, miután a bevezetőben részben kellően rámutattunk, hogy az Ó és Újszövetség közötti különbség az erőszak tekintetében nem akkora, ahogyan mi keresztények vélni szoktuk.

¹⁷⁸ N. KRAUS, *Dávid zsoltárai*, 310.

¹⁷⁹ vö. SIMON T. László, 33.

¹⁸⁰ vö. SIMON T. László, 36.

7.3. A ZSOLTÁR SZERKEZETE A CSELEKVŐK SZEMPONTJÁBÓL

Ha Dávid üldöztetéseként olvassuk a zsoltárt, és tudjuk, hogy Saul és emberei üldözik, nehézséget okoz Dávid büntesd a népeket kérése. Ha saját népének fiai üldözik, sőt az ellenséges filiszteusoknál talál menedéket, akkor miért kéri a népek büntetését? Saul emberei nem tartoznak ebbe a kategóriába.

A zsidó hagyomány a feliratból kiindulva Dávid király feleségéről és Saul király lányáról beszél, Michálról, akiről feljegyzí a Biblia, hogy nagyon szerette Dávidot. Egy asszony szerelméről sem beszél ennyire pozitívan a Biblia. De nemcsak Michal, Jonatán is szerette Dávidot, jobban önmagánál (1Sám 18, 1. 28). Michal odahaza mentette meg Dávidot, Jonatán meg kint. A zsoltárra írott Midrás majdnem egész szövegét a jó asszony dicséretére szenteli. A Midrás idézi a Példabeszédek 18,22 verset: „kincset talál, aki jó feleséget talált”, majd ezt is Michálra vonatkoztatja, aki jobban szerette a férjét, mint az apját, és megmentette őt a biztos haláltól. (Socher Tov).

A 12-14. versek ellentmondásosak. A 12. vers kezdetén az áll: *Ne pusztítsd el*, míg a 14. vers kezdetén: *Pusztítsd el őket haragodban*. Ezt a feszültséget úgy oldotta fel a SzIT, hogy az első pusztítsd el ige elől elhagyja a tagadó szót.¹⁸¹ A szakasz kezdetén azzal a kéréssel fordul az imádkozó az Istenhez, hogy ne pusztítsa el az ellenségeit, hogy népének emlékeztetői maradjanak. Ugyanis ha egy gonosz ember hirtelen és hamar meghal, nem statuál annyira mellbevágó és elrettentő példát, mint az, aki életben marad, de elszegényedik, mindenféle problémával küszködik, és a halál csak azután végez vele. Így érthető „hogy népem

¹⁸¹ Ezt szóvá is teszi Kraus, hiszen a „ne pusztítsd el!” parancsot szerinte a zsidó progromokat végrehajtó keresztények figyelembe vették ennek a zsoltárnak a parancsát, és ennek köszönhető, hogy nem irtották ki teljesen a zsidókat már a középkorban.

ne feledje” óhaj is. Az Isten büntetését elszenvető gonoszok maradjanak az isteni igazságosságnak kérlelhetetlen tanúi.¹⁸² Ha Dávidot látjuk a zsoltárosban, akkor mintegy maga kéri, hogy nehogy szeme elé kerüljenek, és kényszeredettségéből is meg kell ölnie őket. Dávid azért fohászkozik, hogy Isten őt magát mentse meg a vérontástól.¹⁸³

Mindig nehézséget okoz a szinte kivétel nélküli jelenség a panaszszoltároknak, hogy az imádkozó átvált a panaszról a dicsőítésre. Legfeljebb csak annyit jegyez meg az imádkozó, hogy az Úr meghallgatta imádságomat. De hogyan mutatkozik meg a meghallgatás, azt nem részletezi. „Talán azért, mert mindeninek személyre szabottan adatik meg a felelet.”¹⁸⁴ Egyik érdekes megfigyelés, hogy „a dicséret révén nemcsak Istent, önmagát is megtalálja. Isten ereje, amiről a dicséret szólt (10. v.) az imádkozó erejévé válik.”¹⁸⁵

A zsoltár magyarázatát Mottu, H. gondolataival zárjuk, ahogyan azt megfogalmazta Simon T. L:

A modern világ problémája, hogyan nézze szembe, hogyan vegye fel a küzdelmet ezekkel az indulatokkal, hogyan fejezze ki ezeket az érzéseket. A szenvedéssel szembeni lázadás emberségünk örök része, de világunkban, mondja Mottu, kétszeresen is el van fojtva: egyrészt a tudattalanba szorítjuk, és a megfelelő kifejezési formák is hiányoznak. Az utóbbi talán oka az előbbinek. A

¹⁸² vö. G. RAVASI, II., 204.

¹⁸³ N. KRAUS, *Dávid zsoltárai*, 311.

¹⁸⁴ vö. SIMON T. László, 40.

¹⁸⁵ vö. SIMON T. László, 38.

7.3. A ZSOLTÁR SZERKEZETE A CSELEKVŐK SZEMPONTJÁBÓL

*kiáltás a modern ember szerint nem hatol el az Istenhez, mert a modern világ számára az igazi tabu nem a halál, hanem Isten. A lelkipásztori gyakorlatnak lehetővé kell tennie, hangsúlyozza, hogy formát tudjon adni az emberi érzelmeknek, mindenféle emberi érzelemnek. Még a botrányos formától sem riadhat vissza, éppen azért, hogy a szó által Isten a dialóguspartnerünké váljék.*¹⁸⁶

¹⁸⁶ vö. MOTTU, H., *Les psaumes et la forme du travail de deuil*, ETfR 70 (1995), 391–403; SIMON T. László, 40. szerint utalok rá.

(8.) Az ellenség- és átokzsoltárok hermeneutikája¹⁸⁷

A célunk nem az, hogy ezeket a zsoltárokat fundamentalista módon védelmezzük ilyen kijelentésekkel: mivel a zsoltárok a Biblia része, ezért Isten szava, és mint ilyent el kell fogadni, akár vakon is. Inkább arra törekszünk, hogy az ellenségzsoltárok teológiai horizontját rajzoljuk meg, amelyekben keletkeztek. A cél pedig az, hogy félreértéseket bontsunk le, amelyek bizonyos teológiai klisék miatt merülnek fel a keresztény emberben. Ezeket a zsoltárokat a bibliai ember hiteles imáiként szeretnénk bemutatni. Ezek az imák nemcsak provokálják, hanem gazdagítják is a keresztény imáját.

8.1. Az ítélet az Istené, ő az igazságosság biztosítója

Isten világfeletti uralma a kérdés. Isten valamikor a világban mindent a helyére tesz, mindent kiigazít, az igazságtalanságokat megszünteti. Isten legyőzi a káosz erőit, amelyek oly gyakran veszélyeztetik a teremtető szándékolt világrendet.

Joseph Ratzinger 1969-ben a níceai-konstantinápolyi hitvallás „... újra eljön dicsőségben ítélni élőket és holtakat és orszá-

¹⁸⁷ Az alábbi rész többnyire E. ZENGER, *Psalmen Auslegungen 4. Ein Gott der Rache? Feindpsalmen verstehen* (Zsoltárok magyarázatai 4. Bosszúállás Istene? Ellenségzsoltárok megértése), Herder 2006, negyedik fejezetének (129–163) főbb gondolatainak alapszik.

gának nem lesz vége.” magyarázva kitér R. Bultmann véleményére, miszerint „az Úr leszállása a pokolra és menybemenetele, úgy a világ végébe és a világítéletre való eljövetelebe vetet hit is azok közé az elképzelések közé tartozik, melyek a modern ember számára „elintézett” dolgok.”¹⁸⁸ Madách szavaival

*„Be van fejezve a nagy mű, igen.
A gép forog, az alkotó pihen.
Évmilliókig eljár tengelyén,
Míg egy kerékfogát újítani kell.”*

„Érdekesen hangzik ez a vélemény, ám talán nem is annyira megnyugtató, mint első látásra tűnik. Megnyugtató talán azoknak, akiknek még nem volt szükségük arra, hogy Istennél panaszzsoltárt mondjanak a világban vagy vele megtörténő igazságtalanságok, visszaélések és ellenségeskedések miatt. Ennek több oka is lehet. Talán a lelkük mélyén ők is úgy gondolják, ahogyan a zsoltáros: *Ugyan ki lát bennünket?* (Zsolt 64,6–7). Isten egyáltalán törődik-e velünk? Vagy egyenesen örülnénk a gondolatért, hogy nem kelljen soha számot adnunk viselt dolgainkról?

Az őskeresztények Maranatha kifejezéssel vágyódtak arra, hogy Jézus Krisztus ismét megjelenjék hatalommal, angyalai kíséretében. Számukra egy reményteljes és örömteli napnak számított Jézus második eljövele.

Aztán a nyárspolgári kereszténységben már az Úr eljövele *Dies irae*-vé változott. Krisztus második eljövele a közép-korban a nagy elszámolás és elszámoltatás napjává változott, amely mindenkit fenyeget. Ám ebben a gondolkodásban pontosan a lényeg homályosodik el: a moralizmusra korlátozódó ke-

¹⁸⁸ Joseph RATZINGER, *Bevezetés a keresztény hit világába*, Márton Áron fordításában, Mentor Kiadó Marosvásárhely 2008, 249.

reszténység megfolytja remény és öröm lélegzetét, amely a kereszténység kezdeteinek az életkifejeződése volt.¹⁸⁹

Az utolsó ítélet visszaállítja a dolgok rendjét, megszünteti az igazságtalanságot, akkor mindenki viselt dolgára fény derül. A megaláztatottak becsülete és tisztessége nyilvánosan visszatér. A gaztettek véghezvivői is a nyilvánosságra kerülnek. Mivel megváltozott az Isten világ feletti uralmáról alkotott elképzelésünk, nehezünkre esik az ellenségszoltárokkal valamit is kezdeni. Ezek a szoltárok igazságért és jogért kiáltanak, és egyben reményjelek a fatalizmus és a fanatizmus ellen.¹⁹⁰

Lucian Boia *Az eljövendő világ vagy plusz tíz év* című esszéjében a nyugati világ hanyatlásáról végez eszmefuttatást. Szerinte azért vált erőtlenné és zsugorgódik napról-napra a nyugati civilizáció, mert elvesztette egyik nagyon fontos felhajtó erejét, amit reménynek nevezünk. A nyugati ember megelégszik azzal néhány, a statisztikák által is alátámasztott tíz plusz évvel, amit hozzá tesz az földi életéhez, de már nincs reménye az eljövendő világba. Milyen kiábrándító ez a fausztii üzlet. Ám amit elért az ember, kézzel fogható, ellentétben a egyszerű (túlvilági) illúzióval. „A túlvilág volt azon „illúziók” egyike, amelyek formálták a nyugati civilizációt: hit az ember és a világ átváltozásában. A remény hiánya, ha még az illúzióé is, egy magas cél hiánya, legyen akár elérhetetlen, komolyan fenyegeti a civilizációt.”¹⁹¹

Egyszóval azt mondhatjuk, hogy nemcsak a civilizációnak, hanem az Egyháznak sincs jövője remény nélkül. Az elnyomottaktól, a szegényektől, az erőtlenektől, az igazságtalanul üldözöt-

¹⁸⁹ J. RATZINGER, *Bevezetés a keresztény hit világába*, 255.

¹⁹⁰ vö. E. ZENGER, *Psalmen Auslegungen* 4., 131.

¹⁹¹ A szóban forgó esszé ebben a könyvben található meg: Lucian BOIAN, *Sfârșitul Occidentului? Spre lumea de mâine*, 2013, 54–55.

tektől nem szabad elvenni a reményt, hogy Isten egyszer helyére tesz mindent.

A Würzburgi Szinódus¹⁹² a következőképpen beszélt a feltámadásról és az utolsó ítéletről: Minden ember egyforma. Isten ítélni fog mindenki felett. Az utolsó ítélet azoknak, akikkel jogtalanság történik, azoknak elvitathatatlan reményt ad. Isten utolsó ítéletéről sajnos egy ideje az Egyház nem azoknak beszél, akiknek kellene. A szegényeknek, a védteleneknek gyakran, míg a világ hatalmasainak sajnos egyre ritkábban. Pedig ők az igazi helytartók és királyok, akiket Mt 10,8 is megemlíti. Az utolsó ítéletnek az üzenete: Az igazságosság utáni vágyakozás nem végződhet a halállal, nemcsak a szeretet erős, mint a halál, hanem az igazságosság is. A halál semmiképpen sem pecsételi meg az urak uralmát és a szolgák szolgását. Ne legyen ez reményünk kifejezése? Ez a remény képessé tesz bennünket arra, hogy közbelépjunk az igazságért, akár alkalmas, akár alkalmatlan.¹⁹³

A zoltárokból pontosan Isten a biztosító az igazságos életrendnek. Az istennélküliek hatalmukkal, erőszakoskjukkal a védteleneket és a jámborokat sodorják lehetetlen, életveszélyes és igazságtalan helyzetbe. Az istentelenek sokszor elvetik a gondolatot, hogy Isten valaha is nyíltan igazságot szolgáltat a szegényeknek és a peremre szorultaknak.

⁴„Haragja fenn a magasban, bosszút nem áll, Isten nincs!” – ez minden gondolata. ... ¹¹Ezt mondja szívében: „Isten elfelejtett, elfordította tekintetét, nem látja, mit teszek.” ... ¹³Miért vetheti

¹⁹² Az NSzK katolikus egyházmegyei tartották ezt a szinódust 1971–75 között Julius Döpfner elnöksége alatt a II. Vatikáni Zsinat határozatainak megvalósítása céljából. A szinóduson nemcsak püspökök, hanem egyszerű papok és laikusok is szavazati joggal rendelkező tagjai voltak.

¹⁹³ vö. E. ZENGER, *Psalmen Auslegungen* 4, 62006, 131–133.

(8.) AZ ELLENSÉG- ÉS ÁTOKZSOLTÁROK HERMENEUTIKÁJA

meg a gonosz az Istent? Miért mondogatja szívében: „Úgysem áll bosszút!”? (Zsolt 10, 4. 11. 13.)

Az esztelen ezt mondja szívében: „Nincs Isten!” Zsolt 14, 1 = 53, 2

¹¹Azt mondják: „Elhagyta az Úr, üzzétek, fogjátok el, hisz senki sincs már, aki pártját fogná!” Zsolt 71, 11

¹¹Így szólunk: „Hogyan tudná az Isten, hogy szerezne róla tudomást a Magasságbeli?” Zsolt 73, 11

Nem pitiáner ügyecskékről van szó, amikor a zsoltáros igazságért kiállt. Erre a fajta igazságtalanságra a gyógyszer már nem lehet a felebarát szeretete. Isten ítélete elvezeti az embert igazi önmaga megtalálásához.¹⁹⁴

Az igazságszolgáltatás nemcsak a visszafizetésről szól, hanem az elrontott és megzavart emberi viszonyok helyreállításáról is. A földi igazságszolgáltatásban talán a visszafizetés áll előtérben. Az igazság kimondásának azonban van egy másik lényeges vonása is. Szembesíti a tettetést cselekedeteinek következményeivel és remélhetőleg ez a szembesítés segíti abban, hogy belássa tettének súlyosságát, és kibéküljön, elfogadja a büntetését. Az igazságszolgáltatás amolyan ébresztő kiáltás az alvó vagy már kihalt lelkiismeretnek. A gonoszt megmentheti az ártalmatlansági rögeszméjétől.¹⁹⁵

Egy példával a filmvilágból talán sikerül némileg megvilágítanunk a problémát. Magyarul „A ments meg, Uram!” angolul „Dead man walking” című 1995-ben készült film főszereplője

¹⁹⁴ vö. E. ZENGER, *Psalmen Auslegungen 4*, Herder 2006, 134.

¹⁹⁵ vö. G. BACHL, *Das Gericht*, Christ in der Gegenwart 45, 1993, 397. E. ZENGER, *Psalmen Auslegungen 4*, 2006, 134–136 szerint ragadok ki néhány gondolatot Bachl eszmefuttatásából.

M. Poncelet tette társával megölt egy fiatalembert és megerőszkolta barátnőjét. Halálra ítélték. Egy katolikus nőért kér meg, hogy kísérje el élete utolsó szakaszában. Poncelet arrogáns, rasszista, nem ismeri be tettét. Csak halálos ítéletét megelőző utolsó óráiban, szembesülve a halál tényével, beismerő vallomást tesz Helen nővérnek. Ezzel levetette az évek óta viselt álarcát és önámítását. A kivégzésére érkezett áldozatok szüleitől bocsánatot kért a nemi erőszakért és a gyilkosságért. Idézem: „Halálom, remélem némi nyugalmat hoz életükbe.” Nem a halálos ítélet jogossága vagy sem eszmefuttatásunk témája, hanem az, hogy a büntetés nemcsak visszafizetést jelenthet, hanem lehet az elfojtott lelkiismeret ébresztőórája, az ember visszatalál hárításaiból és önáltatásaiból igazi önmagához. A kivégzett temetésén megjelent az egyik szülő is, mint első reménysugara annak, hogy megszabadulhat ő is a gyilkosokkal szemben táplált gyűlöletétől.

Az végső nagy elszámoláson az ítélet, – mivel Istentől – jön elkerülhetetlen, hatásos, és gyógyító módon fájdalmas. Reménykedhetünk abban, hogy az ítélet is a mi javunkat fogja szolgálni. Megment önámításainktól és ártatlansági rögeszméinktől.

8.2. Bosszúállás Istene?

Uram, bosszúállásnak Istene! Bosszúállásnak Istene, jelenj meg! (KIF אֵל-נִקְמָתָא יְהוָה אֵל נִקְמָתָא הַיּוֹפִיעַ) kellemetlenül csengenek fülünkben a zsoltár kezdő szavai, mert ima formájában Isten színe előtt hangzanak el, de a zsoltár továbbolvasása során az elnyomottakat is látnunk kell, akiknek erőtlenségükben nincs senkijük Istenen kívül (Zsolt 94,1).¹⁹⁶

¹⁹⁶ Dio della vendetta, o Signore, Dio della vendetta, rifugli!
Vulg. Deus ultionum Dominus Deus ultionum libere egit
Lutherübersetzung: Gott, des die Rache ist, erscheine.

Mi a bosszú a Bibliában? Láttuk már az ellenség-zsoltárokból gyakori fogalom a naqam és n^ekamah (נִקְמָה, נִקְמָה). Általában itt is a hétköznapi szóhasználat befolyása alatt állva úgy gondoljuk, hogy valami negatív fogalom. A bosszú bibliai értelemben tulajdonképpen kapcsolódó igazságosság, és nemcsak a büntetésben, hanem az igazságosság helyreállítása is hozzá tartozik. Ennek az igének konnotációi közé tartozik a szabadítás is.¹⁹⁷ Isten kimentí a szenvedőt, az elnyomottat, az üldözöttet és jogtalanul elítéltet azok kezéből, akik szenvedésének okozói. Az igaztalan módon ítéelőket, uralkodókat pedig megszabadítja végleg téves magatartásuktól, halott lelkiismeretüktől.

Némi segítséget nyújthat a Magyar értelmező kéziszótár a bosszú megértésében: 1. Önhatalmú (kegyetlen) megtorlás valamely elszenvedett vagy vélt sérelemért. 2. Erre sarkalló érzés, indulat. pl. Kitölti valakin a bosszúját. Valakivel való dacolás, valakinek a bosszantása: pl. bosszúból ... A zsoltárokból nem kontrolálatlan bosszúról beszélünk, amit Isten aránytalanul, titokban visz végbe. Pontosan ellenkezőleg egy nyilvános és törvényszerű jogi eljárást kér az imádkozó. A zsoltáros nem maga akar igazságot teremteni, mert sokszor erre nincs is lehetősége, hanem ügyét a világ bírójára bízva, nála keres és talál menedéket.

Isten HARAGJA jogi kategória, politikai érzelm, állítja Jan Assmann. A haragvó istenkép nem egy pusztai, őrzöngö démonnak a jellemző vonása, ahogyan ezt korábban szerették hangsúlyozni. Ellenkezőleg a magas kultúrák igazságideája feltételezi ezt a haragot. A bírónak a haragja, aki felszabadító módon avatkozik be, és az uralkodó haragja, ami az engedetlen és szakadár va-

Revidierte Luther...Du Gott der Vergeltung erscheine
Gott der Ahndungen erscheine! (Martin Buber)

¹⁹⁷ vö. KATÓ Sz. F., „Örül az igaz, mikor látja a bosszút ...” i.m. 635.

zallusokat érinti (vö. Zsolt 2). A bálványimádás és elnyomás isten haragját idézi elő, mert mindkettő vétséget jelent a szövetség ellen.¹⁹⁸

Lactantius Isten haragjáról, (*De ira Dei*) című értekezésével (314–320) a teológus keresztény barátját, egy bizonyos Donatust fegyverezi fel érvekkel a sztoikus és epikureus filozófusoknak azzal a nézetével szemben, hogy Isten, a legtökéletesebb lényként nem haragudhat. Aki haragszik az változáson megy át, márpedig a legtökéletesebb lény nem változhat, ellenkező esetben önmagát múltná alul. A filozófusok „teológiája” szerint egy haragvó Isten egyben Isten változását is magába foglalná.¹⁹⁹ Lactantius azzal védi ki a vádat, hogy a harag nem tartozik Isten természetéhez, hanem szerepéhez, uralmához tartozik, és fenntartó, megváltó és igazságosságot teremtő világhoz való lehajlásának egyik formája. Harag nélkül Isten nem büntetne, márpedig ahogyan harag nélkül a családfő sem tudná gondját viselni háznépének, úgy Isten sem az népek családjának.²⁰⁰ Lactantius teológiai eszmefuttatásában a harag szükséges kategória az interperszonális kapcsolatokban, így Isten és az emberek közöttiben is. A harag és irgalom kölcsönösen feltételezik egymást, és mindkettő logikus szükségszerűséggel Isten világhoz való fordulásának gondolatából származik. Aki Istentől megtagadja ezt a szenvedélyt (affektust), közömbössé teszi őt a teremtett világgal szemben. Annak az Istennek nincs szüksége kultuszra, mondja Lactantius,

¹⁹⁸ vö. J. ASSMANN, *Politische Theologie zwischen Ägypten und Israel*, München 1992, 85–87.93. E. Zenger, *Psalmen Auslegungen* 4, 141–142 szerint utalok rá.

¹⁹⁹ vö. KENDEFFY Gábor, Teológia Dióhélyban I–XXIV, in *Studia Caroliensia* 2006/2, 157–179, itt. 159.

²⁰⁰ Uo.

aki nem ismer haragot: *religio esse non potest ubi metus nullus est.*²⁰¹

8.3. Dinamikus világkép és realista világszemlélet

Az isteni ítélőszék előtti beperelés és Isten népe és a világ iránti felelősségére való apellálás háttérében dinamikus világkép húzódik meg, amely a teremtett világot és a népek életét egy állandó *ide-odának* gondolja a káosz és a kozmosz között, jöllehet a bibliai gondolkodásban a káosz és a kozmosz nem egyenértékű valóságok dualista értelemben.²⁰² A Ter 1 és a Bölcs 11,17 kk. bibliai beszámolókból tudjuk, hogy Isten a káoszból teremtette a világot. Ez a káosz állandóan átöleli és áthatja a világot, ám Isten leküzdí (Jer 51,9 k.; Zsolt 74; 89; Job 26,40) és uralma alá hajtja (Zsolt 46; 48; 93; 104). Izraelt saját tapasztalata tette tudatossá, hogy az egész kozmoszt Isten jónak teremtette, de egyben megtapasztalta a világ ellenmondásosságát is.

A kozmosz és a káosz egyidejű jelenlétét figyelembe véve Brueggemann két zsoltárcsoportról beszél. Az első csoportot *a meggyőződés zsoltárainak* nevezi. Ezeknek a zsoltároknak a szerzői a hitet fontosnak és kielégítőnek, Istent szavahihetőnek és megbízhatóknak tartották.²⁰³ Ezek a zsoltárok a fennálló társadalmi életnek szent ernyőit képezik, de egyben a társadalom kontroll eszközeivé is lehetnek. Az ilyen zsoltárok a felnövekvő generációkat az engedelmesség és a jutalom teológiának útjára vezetik. A teremtés megrontóinak bélyegzik azokat, akik nem élnek a meghonosodott társadalmi és vallási normák szerint. „Sőt, arra

²⁰¹ *Ahol nincs félelem, ott nincsen vallás.* Saját fordításban. vö. E. ZENGER, *Psalmen Auslegungen* 4, Herder 2006, 141.

²⁰² vö. E. ZENGER, *Psalmen Auslegungen* 4., 143–4.

²⁰³ vö. W. BRUEGGEMANN, *A hit a zsoltárok könyvében*, 2008, 33.

is használhatók, hogy morálisan igazolják azt a nézetet, amely szerint azok, akiknek nem megy jól a dolguk ezen a világon, Isten teremtetési rendjén és áldásain kívül rekedtek.”²⁰⁴ A meggyőződés zsoltárai közé sorolhatjuk a Törvény zsoltárait, a bölcsesség zsoltárokat, a jólétet, mint Isten áldását megéneklő zsoltárokat. Ezekben a zsoltárokból általában az emberi világ rendezett és kiszámítható. Isten mennyei uralma a földön is meg tapasztalható áldásaiban és a társadalmi rendben.²⁰⁵

A második csoportot az *elbizonytalanodás zsoltárai* alkotják. Az előbbi csoport zsoltárai fátyolt boríthatnak a világban megmutatkozó rend nélküli, egyensúlyát veszttette valóságra. Az egyház sokszor nem vesz tudomást a hívők körében is meg tapasztalható elbizonytalanodásról, és könnyörtelenül ünnepli a rendet. Pedig mekkora szükség van pontosan az elbizonytalanodás idejében a zsoltárok másik felére, a siralmakra, panasz-, tiltakozó, igen bosszú zsoltáira is.²⁰⁶ A *„sötétség zsoltárainak” használatát a világ talán a hitetlenség és a kudarc beismerésének veszi, a hívő közösség számára azonban a hit bátor megnyilatkozása, bár a hit már nem ugyanaz, mint ami addig volt.*²⁰⁷

A személyes Istenről alkotott koncepciója lehetővé tette, hogy Izrael részt vegyen a káosz-kozmosz-harcban pontosan a zsoltárimák által.

Ezek a zsoltárok a káosz elleni emberi harcnak egyik formája, egyben az Istennel való harc is. Ezek a zsoltárok nem rendszerező teológiai szövegek. Annak félelemnek és állapotnak a tükröi és kifejezései, amelyben az imádkozó található, vagy amelyben a zsoltáros másokat talál. Ezek a zsoltárok annak a szenvedélyes

²⁰⁴ vö. U. ö. 38.

²⁰⁵ vö. U. ö. 40–42.

²⁰⁶ vö. U. ö. 44.

²⁰⁷ vö. W. BRUEGGEMAN, 45.

meggyőződésnek a kifejezése, hogy ez az állapot ellentmondásban van az általuk hitt és remélt Isten-igazsággal. A zsoltárok ebben Istent provokálják, hogy vegye fel a harcot a káossal. Ezért használják formai szempontból az átokrituálékat, az ellenség elátkozását, hogy ezeknek a szövegeknek az erejében elűzzék a gonoszt, és a teremtet és gyógyító erőket szabadítsanak fel. Főleg Istent szeretnék a maga hallgatásából előprovokálni.

Isten közvetlen kifejezésekkel való provokálása, és a bennük kifejezésre jutó meggyőződés, hogy Istennek be kell avatkoznia a történelembe és a társadalomba, ezeknek a zsoltároknak a tulajdonképpeni provokációja egy olyan kereszténység számára, amely az istenhit politikai potenciálját elhasználta vagy spiritua-
lizálva a másvilágba helyezi át. Az ellenségzsoltárok sikoltó hang-
jai felébreszthetik Istent a maga „álmából és amnéziájából”. A zsoltár-képek mitologikus háttere ellenére a mindennapi élet-
praxis számára olyan teljesítménnyel bírnak, amelyet aligha lehet túlértékelni.

1. Az ellenségek a zsoltároknak a káosz a képviselői, és cselekedetükkel egy ellenvilágot, egy titokzatos szuperhatalmat jelenítenek meg. Ennek ellenére a káosz nem egy mitologikus valami, a zsoltáros nem démonizálja a rosszat, hanem felfedi a hatalmi mechanizmusokat, amit konkrét emberek és intézmények cselekedetei és akciói eredményeznek. Erre jó példa az 58. zsoltár, amelyben az istenek káoszharcaát lehozza a földre, és konkrét társadalmi realitásokkal kapcsolja össze. Gyakran megrázó képekkel megnevezi azt a terrort, amit a nyílt és rejtett erőszak cselekszik. Ezzel a zsoltárok a szükséges tüskék azon kísértés ellen, hogy az elnyomó és destruktív hatalmat bagatellizáljuk vagy el-
tussoljuk.²⁰⁸

²⁰⁸ vö. E. ZENGER, *Psalmen Auslegungen* 4., 144–5.

8.3. DINAMIKUS VILÁGKÉP ÉS REALISTA VILÁGSZEMLELET

2. A zsoltárosok az erőszakot nemcsak ott panaszozzák fel, ahol maguk is érintettek, hanem úgy fedik fel az erőszakot, mint a földnek, az élet házának zavaró tényezőjét. Ezek a zsoltárok visszautasítanak minden olyan ideológiát, amelyek túlságosan lelkes boldogság és felszabadítás-ajánlattal lépnek fel.²⁰⁹

3. A zsoltárok tudatosítják az erőszak hálóját, amely egy ellenséges vagy egy ellenségesként megtapasztalt környezetet jelent főképp a gyengék, a betegek, a szenvedők és a kikezdettek számára. A félelmek és a szenvedések konkrét kifejezéseivel ezeket a szenvedéseket behozzák a kultusz és a társadalom hétköznapijaiba. Ezek a zsoltárok a szenvedés iránti érzékenység kifejezései, amely a bibliai vallásosságban, igen a Biblia által fémjelzett életmódban alapvetőek. A kereszténységnek újra meg újra ezeknek a zsoltároknak az iskolájába kell, hogy mennie. Johann Baptist Metz teológus búcsúelőadásában arra hívta fel hallgatói figyelmét, hogy a kereszténység elvesztette a szenvedés – teológiaiilag – a teodicea iránti érzékenységét. Ez okozza talán az egyház mai kompetencia hiányát. A keresztény értekezés az Istenről elvesztette a szenvedés iránti érzékenységét. A kereszténység átváltozott a szenvedés morálisból a bűnök morálisába. Egy szenvedések iránti érzékeny kereszténységből a bűnök iránti érzékeny kereszténységgé változott. Nem a teremtés szenvedésének szól az elsődleges figyelem, hanem a bűnnek. A keresztény teológia a bűnérzések és a bűnfélelem heurisztikájává²¹⁰ változott. Ez megbénította érzékenységét az igazak szenvedése iránt és pusztává tette a bibliai víziót a nagy isteni igazságosságról, amely minden éhség és szomjúság számára érvényes.

²⁰⁹ vö.E. ZENGER, *Psalmen Auslegungen 4.*, 145–6.

²¹⁰ Rávezető módszer, olyan gondolati eljárások összessége, amelyek révén új eszmékre, új felismerésre lehet jutni. vö. TÓTHALUSI I., *Idegenszó-tár*, 2004.

4. Az ellenségzsoltárok azzal is szembesítik mai imádkozójukat, hogy megkérdézzék maguktól, hogy milyen szerepet töltenek be az erőszak hálózatában. Mennyi részem van Isten országa megvalósulásának hátráltatásában. Ezzel ezek a zsoltárok megvédenek az ártatlanság tudatunk rögeszméjétől, és a bennük ismétlődő kérdések által „Még meddig? Miért?” az imádkozóban elevenen tartják azt, amit a Miatyánk kérése így foglal össze: „Jöjjön el a te országod”.

8.4. Költői imák

Minden zsoltár, és az ellenségzsoltárok még inkább, költői beszéddel rendelkeznek. Pontosan a képes beszéd által a zsoltárok nyitottak sok alkalmazásra, amely az élet folyamán adódnak, és a kreatív, a naponta megkövetelt képesség számára, az erőszak elleni és a szenvedés elleni harcot újrakezdeni, Isten imádságos kihívásával.

A zsoltárok költői ereje főképpen szerepükben, a panaszban és bepanaszolásban fejeződik ki. Sajnos az átlagos keresztény imák eltávolodtak, az ilyenfajta panaszoktól és bepanaszolásoktól. Pedig az Úr Jézus gyakran használta földi életében, és kereszthalála órájában is a 22. zsoltárral az ajkain adta életét áldozatul.

A panasz és ellenségzsoltárok kitartásra buzdítanak még ott is, ahol már minden Isten ellen szól. Ezeket a zsoltárokat ilyen értelemben Isten iránti buzgalom zsoltárainak is nevezhetnénk, hiszen bennük az Isten iránti szenvedély izzik. A zsoltárok megvalósított teodiceák: Istennek adnak igazat, mert neki adják az utolsó szót. Nemcsak a nehézség feletti panaszt adják Istennek, hanem az ítélet gyakorlását is a gyötrelmeik okozói felett is.

8.5. A BOSSZÚZSOLTÁROK – ISTEN KINYILATKOZTATÁSA?

Istennek adnak át mindent, a gyűlölet érzelmeit és az agressziót is.

Aki a zsoltárokat énekli, úgy énekli, mint a változást követelő kiáltást, mint a könnyek nélküli világ iránti vágyakozás énekét. Ezért ezeket a zsoltárokat a tiltakozás énekeiként imádkozza. A buzgalomzsoltárok éneke pontosan a felsikoltó és felébresztő hangképeivel meg akar menteni bennünket attól, hogy az élet banalitásába és titok nélküliségébe essünk.

8.5. A bosszúzsoltárok – Isten kinyilatkoztatása?

A zsoltárok hangneme és szenvedélyes költői beszédeit valamiképpen még el tudjuk fogadni, de hogyan dolgozzuk fel a tényt, hogy a Bibliában vannak? Valóban Istent nyilatkoztatják ki ezek a zsoltárok? Imában azt kérni Istentől, hogy hatalommal mutakozzék meg, és pusztítsa el ellenségeit, elég nehezen elfogadható. Manapság minden világvallást arra unszol korunk, hogy vizsgálja felül erőszak potenciával rendelkező szövegeit, és tegyen valamit ellenük.

Mindkét szövetségben találunk bőven erőszakos szövegeket. A Bibliát nem lehet azzal mentesíteni, hogy csak a zsidók számára volt fontos az erőszak, de az Újszövetségben már más a helyzet. Sajnos ezen a területen nem segít a kinyilatkoztatási evolúcionizmus, miszerint a rudimentális ószövetségi istenkép még sokat operált az erőszakkal, ami már az Újszövetségben kibontakozó istenképre egyáltalán nem áll.

„Az Isten igéje emberi nyelv (ruhájában jelenik meg).” Ez az alapvető axióma meg kell védjen a fundamentalista írásmagyarázattól. A fundamentalizmus két egymással egyenesen ellentétes formában szokott jelentkezni. Az első forma minden bibliai szöveget egyformán és szó szerint Isten kinyilatkoztatásának tart. A

második forma azt állítja, hogy bizonyos bibliai szövegek nem egyeztethetők össze a kinyilatkoztatás igényével, és ezért ki kell vágni a Bibliából. Ez a gondolkodás érvényesült enyhébb formában a zsolozsma és liturgikus szövegek összeállításában. Ilyen értelemben úgy az Ó- mint az Újszövetségben találunk olyan szövegeket, amelyeket ki kellene venni a Bibliából.²¹¹

Zenger példaként említi meg, hogy a 2Kor 3,12–16 nem lehet fundamentalista módon kinyilatkoztatásnak tartani. Pál apostol a zsidókkal vitatkozik. Itt azonban nem annyira az Ószövetség érvényességét vitatja Pál apostol, hanem annak értelmezését. Ha számára nem lenne érvényes az Ószövetség, akkor nem is idézné leveleiben, mint isteni tekintéllyel rendelkező szövegeket.²¹²

¹²Mivel ezt reméljük, teljes nyíltsággal szólunk, ¹³nem úgy, mint Mózes, aki befödte arcát, hogy Izrael fiai ne lássák mulandó dicsőségének a végét. ¹⁴Az ő értelmük eltompult, hiszen mindmáig rajta a fátyol az Ószövetségen, amikor olvassák, s rajta is marad, mert csak Krisztusban tűnik el. ¹⁵Igen, mind a mai napig fátyol borítja szívüket, amikor Mózeset olvassák, ¹⁶de ha majd az Úr-hoz térnek, eltűnik a fátyol.

1. A kinyilatkoztatási evolucionizmus nem old meg ezen a téren sok problémát. A házasságról mennyivel szebben beszél a Ter 2,4b–25 mint 1Kor 7,1–7. Azt mondhatjuk, hogy úgy az Ó- mint az Újszövetség szövegei különböző távolságban illetve közelségben vannak ahhoz, amit mi a Biblia alapüzenetének tartunk.

2. Történetkritikai módszer segítségével megérteni a szöveg eredeti jelentését az első címzettek számára. A bibliai üzenet

²¹¹ vö. E. ZENGER, *Psalmen Auslegungen* 4, 62006, 154–156.

²¹² vö. E. ZENGER, *Psalmen Auslegungen* 4, 62006, 158.

nem idő nélküli. Minden időkre érvényes az üzenete, de az első megfogalmazása időhöz kötött. Nem időn kívülről jövő elvek.

3. A bibliai szövegek a Szentírás részszovegei, a kánon szövegei. Az előbb idézett bibliai szövegek mellé számtalan szöveget fel lehetne sorakoztatni, amelyek az ellentétjét állítják, vagy legalább is árnyalják, ill. leszűkítik az idézett szövegeket. A bibliai szövegeket kanonikusan kell hallgatnunk. Azonos témát tartalmazó szövegek egymást kölcsönösen értelmezik. A *sensus plenior* a Bibliából, mint egészről bontakozik ki.

4. Az egyes szövegek jelentése világossá válik a hit és életközösség összefüggésében, amelyben és amely számára kánoni érvényességet ér el. Ezért ugyanaz a szöveg a zsidóságban és a kereszténységben más és más kinyilatkoztatás erővel rendelkezik.

5. Csak az egész Biblia Istennek a kinyilatkoztatása.

A fentiek szem előtt tartásával a következőket mondhatjuk az ellenségzsoltárokkal kapcsolatosan. A zsoltárok sürgetnek a bűneink megvallására, mert mi is erőszakosok és a zsoltárokból felhangzó szenvedések okozói vagyunk. Ebben az értelemben a zsoltárok Isten kinyilatkoztatása. A világban sok a szenvedés. Ezek a zsoltárok az áldozatok szájában jogosak, de a hóhérok szájában istenkáromlások lennének, ha nincs meg a készség arra, hogy önmagát ezekkel a zsoltárokkal az Isten ítélete alá helyezze.²¹³

8.6. A panasz visszahozása az egyház imakultúrájába

Hiába vágyakozunk erőszakmentességre, lépten nyomon találkozunk vele. Mások és saját életünk sem mentes az igazságtalanságtól és a jogtalanságtól, valamint az erőszaktól.

²¹³ vö. E. ZENGER, *Psalmen Auslegungen 4*, 62006, 159–160.

(8.) AZ ELLENSÉG- ÉS ÁTOKZSOLTÁROK HERMENEUTIKÁJA

*Az erőszak mögöttünk van, és fenyeget bennünket, vagy lehet már hatalmába kerítette házunkat, és minket szolgálatára kényszerített. Ennek ellenére a destruktív erővel eltöltött világgal szemben egy jobb jövő vízióját tartjuk szembe, és remélhetünk abban, hogy ezáltal sikerül az erőszak lángjai helyett a reménynek legalább a szikráját életben tartani.*²¹⁴

A panasz lehet szenvedélyes Isten utáni kérdés. Az ellenségzsoltárok a legtömörebb formái az imádságnak: Isten felé irányulnak, ott, ahol minden Isten ellen látszik beszélni. Ahol minden Isten ellen beszél, az imádkozók mindent Istennek mondanak el. Több rendszeres, liturgikus és pasztorális szakember panasaskodik afelett, hogy a panasz eltűnt a keresztények imájából. A zsoltárokat ugyan mi imádkozzuk, de a panasz jellegét nem egészen vesszük komolyan. Imakönyveinkben nem igazán vannak panaszimáink. Valamiképpen ódzkodunk a panasztól. Brueggemann szavaival az egyház a rendet „könyörtelen állandósággal” ünnepli. Nem adunk elég teret a panasznak, az igazságért való harcnak.

Zenger legalább két helyen javasolja a panasz ill. az ellenségzsoltárok használatát: a Kyrrie imádkozásánál betétként. Nemcsak a egyéni bűnök okozta problémát kellene Isten elé tárni, hanem a kétségbeesettek és a betegek szenvedéseit is a mise kezdetén található bűnbánati részben. Csak akkor, ha a panaszt imaként tapasztaljuk meg, amelyben mások szenvedését halljuk és felpanaszoljuk, tanuljuk meg elfogadni az ellenségzsoltárokat, mint az Isten-igazságért vívott küzdelmet.²¹⁵

²¹⁴ vö. E. Zenger szerint idézem, IV., 166.

²¹⁵ vö. E. ZENGER, *Psalmen Auslegungen* 4, 6²⁰⁰⁶, 165–169.

(9.) 22. Zsoltár

A 22. zsoltár²¹⁶ egyike a legismertebb zsoltároknak, hiszen az Újszövetség ezt a zsoltárt idézi a legtöbbet Jézus szenvedésének elbeszélésében. Az egyházatyák is gyakran beszélnek róla. Bossuett mondta erről a zsoltárról: „*Boldogok azok, akik ezt az isteni zsoltárt recitálva, Jézus Krisztus mellett találják magukat, olyan szentül szomorkodnak és olyan isteni módon örülnek.*”²¹⁷

Rahner szerint a 22. Zsoltár miért-je egyesíti a legnagyobb bátorságot a legmélyebb alázatossággal.²¹⁸

9.1. Zsoltárfordítás

Felirat:

(1) *A Hajnal szarvasünője szerint*²¹⁹. Zsoltár Dávidtól.

Panasz és kérés

(2) *Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?*

Távol állnak megsegitésemtől kiáltásom szavai?

²¹⁶ Erről a zsoltárról megjelent tíz éve egy tanulmányom, amit átdolgozva most felhasználok. OLÁH Zoltán, *Isten szenvedő szolgálója a 22. zsoltárban*, in *Studia Theologica Transsylvaniensia* Nr. 8, 2006, 141–153.

²¹⁷ G. RAVASI, *Il Libro dei salmi I.*, Bologna 1981, pp. 398.

²¹⁸ Uo. 399.

²¹⁹ Érdekes ABLONCY DÁNIEL meglátása. „A hajnali szarvas dallamára utal: és tartalma szerint felidézi az üldözött szarvas halálos vergődését.” *Zsoltárok könyve*, Budapest 1998., pp. 62.

(9.) 22. ZSOLTÁR

- (3) *Istenem, nappal hívlak és nem felelsz,
s éjjel, és nincs számomra csillapulás.*
- (4) *Pedig te szent vagy,
és trónolsz Izrael dicséretein.*
- (5) *Benned bíztak atyáink;
Bíztak benned, és megszabadítottad őket.*
- (6) *Hozzád kiáltottak és megmenekültek,
Benned bíztak, és nem szégyenültek meg.*
- (7) *De én féreg vagyok, és nem ember/
Emberek csúfja s népnek megvetettje.*
- (8) *Mind, akik látnak, gúnyolódnak rajtam,
Félrehúzzák az ajkat, fejet ráznak.*
- (9) *„JHVH-hez fordult, szabadítsa meg tehát,
Mentse meg, mert kedveli.*
- (10) *Igen is te vagy az, aki az anyaméhből elragadtál,
Biztatóm anyámnak emlőin.*
- (11) *Tereád vettem születésemtől fogva,
Anyám méhétől vagy Istenem.*
- (12) *Ne légy távol tőlem, mert közel a szorongatás,
Mert nincs, aki segítsen.*

A szenvedés leírása

- (13) *Megkönyékez engem sok tulok,
Básán bikái körülvesznek engem.*
- (14) *Fölnyitják rám szájukat,
mint egy széttépő és ordító oroszlán.*
- (15) *Mint a víz öntettem ki, szétváltak mind a csontjaim,
Olyan lett szívem, mint a viasz, elolvadt bensőmben.*

- (16) *Kiszáradt erőm, mint cserép,
Nyelvem odatapad ínyemhez.
A halál porába fektetsz engem.*
- (17) *Mert megkörnyékeztek engem ebek,
Gonosztevők hordája körülfogott engem,
„Megkötötték” kezemet és lábamat²²⁰.*
- (18) *Megszámlálhatom minden csontomat:
Rám tekintenek és figyelnek.*
- (19) *Szétosztják maguk között ruháimat,
És öltözetemre sorsot vetnek.*

Kérés

- (20) *Te pedig JHVH ne távozz el,
Erősségem segítségemre siess!*
- (21) *Mentsd meg a kardtól lelkemet,
A kutyák karmaitól életem.*
- (22) *Segíts meg engem az oroszlán szájából,
És a bivalyok szarvaitól²²¹—vajha meghal-lgatnál!²²²*

²²⁰ A héber szöveg fordítása eléggé nehéz. A LXX „*átlyuggatták kezemet és lábamat*” ὤρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας Általában így fordítják a keresztény bibliafordítások, hiszen így ez a kifejezés mint prófécia egyértelműen Jézus kereszthalálára emlékeztet.

²²¹ Itt H. SIMIAN-YOFRE mivel a „qrn” szarv a hatalom jelképe a következő fordítást ajánlja: „Válaszolj hatalmad trónjáról”. Ez a fordítás eléggé sok fantáziát kíván. Aztán megtörné azt a képsorozatot, amely a zsoltáros ellenségeit képviselik.

²²² A LXX olvasata τὴν ταπεινώσιν μου a Vulgata ‘humilitatem meam’. Ezt követve a SzIT ‘szegénységet’ és a KNV ‘megaláztatást’ olvas. Kraus és Zenger viszont múltidővel fordítják: ‘du hast geantwortet’ = válaszoltál.

Dicséret

- (23) *Hadd beszéljem el nevedet testvéreimnek
És dicsérjelek a gyülekezetben.*
- (24) *Ó ti, istenfélők, dicsérjétek őt,
Jákob egész magzatja,
Tiszteljétek őt és remegjétek tőle,
Izrael egész magzatja!*
- (25) *Mert nem vetette
és nem utálta meg a szegény nyomorúságát,
És nem rejtette el arcát előle,
És amikor hozzá fohászzkodott hallgatott rá.*
- (26) *Tőled van dicsérő dalom a nagy gyülekezetben,
Fogadalmaimat teljesítem azok előtt,
akik téged félnek.*

Himnusz

- (27) *Egyenek az alázatosak, és lakjanak jól,
Dicsérjék JHVH-t, akik őt keresik:
Éledjen fel szívetek örökre.*
- (28) *Megemlékeznek róla
és megtérnek JHVH-hoz mind a föld szélei,
És leborulnak előtted mind a nemzetek családjai.*
- (29) *Mert az JHVH-é a királyság,
Ő uralkodik a nemzeteken.*
- (30) *Esznek és leborulnak mind, akik a földön élnek,
Előtte letérdelnek mind, akik a porba süllyednek.
Lelkem élni fog számára.²²³*
- (31) *Szolgáinak utódai őt szolgálják,
Az Úrról beszélnek az eljövendő nemzedéknek.*

²²³ Itt a LXX változatát veszem alapul. „καὶ ἡ ψυχὴ μου αὐτῷ ζῇ”

(32) *Hirdetni fogják igazságosságát,
Amit tett, a születendő népnek.*

9.2. A zsoltár egysége és felépítése

Részletesen elemezzük a zsoltárt, de előfeltételezések nélkül, mint pl. „a műfaj azt kéri, hogy a szöveg legyen ilyen vagy olyan”. Csak akkor folyamodunk diakronikus elemzéshez, amikor a szinkronelemzés nem tud részleteket megmagyarázni. Elemzésünk használ retorikai megjegyzéseket, szemantikai kérdéseket, hogy jobban megértsük a szöveget. Keresni fogjuk a zsoltár történelmi és kulturális hátterét, hogy utat nyissunk egy realista, és nemcsak irodalmi magyarázatnak.

A zsoltár irodalmi műfaja nem egységes. A panaszzsoltárok csoportjába tartozik, de hiányzik az egység a zsoltárban. Tartalmi, formai szempontból három részt különböztetünk meg: 2–22 az imádkozó szenvedéséről van szó, 23–27 – vallomásdicséret-; 28–32 himnusz.

9.3 Milyen érzelmek mutatkoznak meg?

A 10–11 versekkel kezdjük. A SzIT Biblia így fordítja ezeket a verseket:

(10) *Te hoztál elő az anyaméhéből, jó voltodból gond nélkül pihentem anyám ölén. (11) tiéd vagyok kezdettől fogva, anyám méhétől fogva te vagy az én Istenem.*

Karoli Gáspár fordítás:

(10) *Mert te hoztál ki engem anyám méhéből, és te biztattál engem anyámnak emlőin. (11) Születésem óta a te gondod voltam; anyám méhétől fogva te voltál Istenem.*

Mind a két fordítás Isten jóságáról beszél, amivel születésétől kezdve elhalmozta a zsoltárost: gondját viselte, anyja ölére bízta, és segítette, hogy szerencsésen megszülessen. Ezen fordítások szerint az imádkozó emlékezteti Istent gondoskodására, azzal a céllal, hogy együttérzést ébresszen az Úrban.

Nehézséget okoz ennek a fordításnak a הַשְׁלִיכָה igeforma. Szó szerinti jelentése: „*teredád vettettem születéstől fogva*”. Ha az imádkozó születésétől kezdve Istenre lett dobva, akkor ez kizárja az anyja kebelére való helyezést.

Még van egy másik szemantikai probléma is: a מְבַטֵּחַ kál formában *bizakodni*-t jelent. De Hifil, kauzatív formában pontosan ellenkezőjét jelenti. A 22. Zsoltáron kívül még 4x fordul elő, és jelentése: téves bizalmat kelteni valakiben, azaz becsapni. Jeremiás Hananiás és Semaja szemére veti, hogy a népet arra vezették, hogy higgyen a hazugságnak.

(Jer 28, 15 „És mondta Jeremiás próféta Hanániás prófétának: Halld csak, Hanániás! nem az Úr küldött téged, és te hazugsággal biztatod e népet.”

29, 31 „Ezt mondja az Úr a nehelámiti Semája felől: Mivehogyprofétált néktek Semája, holott én nem küldtem őt, és hazugsággal biztatott titeket”

Izajás Hiszkija királyt feddi meg, mert a népben az üdvösségbe vetett csalfa reményt ébresztett. (Iz 36,15 //2Ki 18, 30) Műveltető (kauzatív) formában mindig negatív értelme van ennek az igének. Így a 10. versben lévő hifil participium is minden bizonnyal negatív értelmű. Így a fordítások többségének pozitív értelme nem támasztható alá nyelvi szempontból.

A góhi (גָּחַי) csak itt fordul elő a BH-ban. A gahah többől származik, és jelentése húzni. Ez az igető minden bizonnyal kapcsolatban van a gyh / gwh igetővel, aminek a jelentése általában

erőszakos cselekedettel kapcsolatos. Pl. a patak, amely kiönt a medréből (*merehem*). Hifil igeragozásban pedig az ellenség erőteljes támadását jelenti. (Job 20,33). Így a 22. zsoltárban az Isten által a szülőanyának nyújtott segítség helyett inkább egy erőszakos cselekedetre gondolunk. Elragadni az éppen megszületett gyereket. „(10) *Igen is te vagy az, aki az anyaméhéből elragadtál, Biztatóm (félrevezetőm) anyámnak emlőin.*”

A 11. vers is megerősíti a negatív fordítást: a 'hosláktáni' (הַשְׁלִיכָנִי) hofal formájának mindig negatív értelme van. 2Sám 20, 21 a levágott fejre használja, Jer 14,16 kard és éhség által megölt nép, amit el sem temetnek, Ez 19,12 kiűzött család vagy nép, Iz 14,19 megbüntetett város. Jeruzsálem újszülöttként az útszlére volt dobva, elhagyva Ez 16,5. Főleg ez az utolsó kifejezés közelíti meg a 22. Zsoltár értelmét: a zsoltáros egy éppen születő gyerekként el lett ragadva az anyaméhtől, és Istenre vettetett: Anyám méhétől Istenem vagy.

Még érthetőbb lehet a zsoltár, hogyha ez az imádkozó valamilyen kapcsolatban áll a templommal és a kultusszal, ahogyan pl. a 71. zsolt énekese. Ez jó magyarázat lehet a kijelentésre: az anyaméhtől elragadtál. A leviták arra voltak rendelve, hogy szolgáljanak Isten templomában. Sámuel is még na'ar (נָעַר) volt, azaz éppen elhagyta a csecsemőkort, Silóba vitte anyja Hanna (1Sám 1,24).

Ez az Isten ellen mondott vád csak akkor érthető, ha azelőtt az imádkozó személy kis időre érezte Isten szeretetét, és most azt tapasztalja, hogy magára van hagyva. Annál erősebb a lázadása, minél mélyebben érezte korábban Isten szeretetét. Az imádkozó azt tapasztalja, hogy eltűntek a szép élmények, nem érzi többé Isten szeretetét, aminek a kedvéért saját akaratából, vagy talán kényszerítve, elhagyta anyját. „*Ne légy távol tőlem!*” Kíáltás még visszhangzik a 2. és 20. versekben, annak az embernek a kétség-

beesett imája, aki mindent odaadott, de nem kapott semmit. „*Nincs segítség.*”

Visszatérünk a 4. vershez: (4) „*Pedig te szent vagy, és trónolsz Izrael dicséretein.*” Ez is vád annak az Istennek a számlájára, aki saját trónján marad, anélkül, hogy megérintenék őt az emberek szenvedései, sőt még azok szenvedésével sem törődik, akiket magának választott ki. F. Davis rámutat a költői nyelvezet egyik alapvető jellegzetességére, a szubverzióra, a felforgató beszédmódra. Itt erős ironiával van dolgunk. A Magasságbeli kényelmesen trónol, néhány régi dicsőítésen, amelyek annyira kiszáradtak, hogy porrá válnak, míg a zsoltáros hűséges ajkai segítségért kiáltanak. Két véglet között mozog a zsoltár, a panasz és a dicsőítés között.²²⁴

A 5–6. versek ebben a szövegösszefüggésben nem is annyira a bizalmat, hanem inkább a zsoltárosnak azt a véleményét képviselik, miszerint Istennél hiányzik következetesség. Atyáink nem csalatkoztak benned, akkor segíts most rajtam is. A barátok és ellenfelek gúnyolása sem hiányzik a szenvedésből. Magatartásukkal kifejezik: „Hol a te Istened?” ahogyan Jób barátai, és a bűntetést elszenvető népnek ellenségei (Mik 7,10) is mondták.

Ennek az interpretációnak a megerősítésére talán idézhetnénk H. SIMIAN YOFRE tanulmányával a 71. Zsoltárt, amely több zsoltárt idéz antológiai formában. A 71, 10–11 szinte szóról szóra idézi a 22,8–9. verseket. A 71,6 megismétli a 22,10.11.26 verseket: „*Terád támaszkodtam születéstől fogva, anyám méhéből te vontál ki, rólad szól dicsérő dalom mindig.*” A 71. a 22. zsoltár 10–11 versének problémáira is fényt derít. Terád támaszkodtam, (נִסְתָּכֵּתִי) áll a nehezebben értelmezhető (הִשְׁלֵכֵתִי) helyében. A „*Tőled van dicsérő dalom*” a 22,26 versben

²²⁴ A. LACOQUE, P. RICEOR, *Cum să înțelegem Biblia?*, 2002, pp. 247.

világosabbá válik 71,6 versben: „*benned van dicséretem mind-örökre*” (בְּךָ תְּהִלָּתִי תָמִיד). Tehát úgy tűnik, hogy a 71. világosabbá, érthetőbbé szeretné tenni a 22. zsoltár homályosabb, nehezebben érthető kifejezéseit. Feltételezhetjük, hogy a 71. zsolt képzett teológusa a 22. zsoltár gondolatmenetét szeretné simábbá tenni.

A 2–12. versekben tehát nincs váltakozás a panasz és a dicséret között, hanem egy keserves panaszt tartalmaznak, melynek kereteit kérések képezik. JHVH múltbeli cselekedetei az atyák és az imádkozó felé nem tesznek egyebet, mint elhagyatottságának érzését erősítik. Az imádkozó élhetett volna az emberek szokott életét. Isten elragadta anyjának kebléről, mint saját tulajdonát és most magára hagyta, mint használhatatlan eszközt.

Ezek az érzelmek megfelelnek egy valós helyzetnek, vagy csak az imádkozó érzékeny vallásosságának a terméke, amolyan lelki krízisben mondott ima?

9.4. A szenvedés ábrázolása

Az itt leírt helyzet utal a testi fizikai rosszullétre (vv. 15–16), a zsoltáros ismerőseinek megnemértésére (vv. 17–19) és a vadállatok veszélyére (vv. 13–14; 17a; 21–22). A 15–16 versek egy beteg testről beszélnek, amely már oszlásnak indult (mint a kiöntött víz, és a megolvadt viasz), talán láztól gyötört testről van szó (a kiszáradt száj, és az ínyszer tapadt nyelv). Az imádkozó annyira meggyengült, hogy csontjai is már szétmennek, tehát közel van a halálhoz. Közelebb érzi magát a holtak mintsem az élők országához. Súlyos betegen utolsó idejét éjjel és nappal az intenzív imának szentelte. Talán kifejezte rendíthetetlen bizalmát barátainak és ismerőseinek, hogy Isten minden bizonnyal meg fogja gyógyítani. Ezek, ahogyan sokszor történni szokott,

durván elítélik, mint valami álnok módon vallásos embert. Talán azt a véleményt képviselik, hogy a betegség a szenvedés csak is valamilyen bűnnek lehet a következménye.

A 18–19. versek az imádkozóhoz közelállók értetlenkedésére utalnak. Amíg a szenvedő betegségben elsorvadt testének csontjait számlálja, addig „barátai, rokonai” kevés tulajdonán osztozkodnak.

9.5. Kik a zsoltáros ellenségei vagy ellenfelei?

Több exegéta, köztük ANDRÉ LaCoque, Kraus, Anderson szerint ezek az ellenségek vezető emberek, akiknek vallási hatalom van a kezükben.

Ezzel kapcsolatosan megdöbbenőek az asszír törvények idevágó kegyetlen rendelkezései. Ezek szerint az elítélt ruháit annak adták, aki letartóztatta az üldözöttet. Ha ezt a törvényt Izraelben is gyakorolták, egész bizonyos, hogy sok esetben hajlottak arra, hogy valaki személyes bosszúállását valósítsa meg bírósági eszközökkel. Így nemcsak a hatalmasok lehettek az igaz szenvedőnek az ellenségei, hanem esetleg a szomszédjai is, akik mélyítették az imádkozó szenvedéseit. Ki van téve az emberek gúnyolásának. Megkörnyékezik Bászán bikái, azaz a vezető emberek, és az oroszlán képviseli vezetőjüket.²²⁵ LaCoque feltételezi, hogy itt nemcsak egy egyedi esetről van szó. A zsoltáros és ellenségei Izrael népének két egymástól eltávolodott csoportjából vannak. A vallásos és politikai vezetőség, amely a hivatalos kultusz és a visszafizetés teológia által kezében tartotta a nyilvános életet. Ezzel a vezetőséggel szemben találjuk az igazak, a szegények, a „haszidok” csoportját, akik teljesen ki vannak szolgáltatva ellenségeiknek. Ezeket az ellenségeket sokszor oroszlánnak, kutyának,

²²⁵ A. LACOQUE, P. RICEOR, *Cum să înțelegem Biblia?*, Iași 2002, pp. 247.

farkasnak és bikáknak nevezi. Más bibliai helyeken ezekkel az állatokkal az ellenséges népeket jelölik. Izraelen belül annyira elmélyült a szakadék a két csoport között, hogy az ilyen megvető beszéd is lehetséges volt. Ezt a magyarázatot támasztja alá „bivalyak szarva”. Nem egy leselkedő veszélyt jelentenek, hanem azt a hatalmat, amit Isten népének adott (Szám 23,22). A qrn „szarv” a hatalmat jelenti, amelyet Isten Efraimnak (MTörv 33,17), Hannának (1Sám 2,1) vagy a zsoltárosnak (Zsolt 92,11) ad. Ezért ábrázolja a zsidó-keresztény hagyomány Mózes szarvakkal. Pl. Michelangelo Mózes szobra.²²⁶ Feltételezhető, hogy itt a vezetőség hatalma fenyegeti a szenvedő imádkozót.

Minden valószínűség szerint ezek az ellenségek többek a zsoltáros személyes ellenségeinél. A Jézus korabeli zsidó társadalomban is valamilyen szinten megfigyelhető ez a szakadás a vezetőség és a szegény nép között. A főpapok, szadduceusok, farizeusok és írástudók elutasították Jézus tanítását, míg a Jézusra hallgatókat csak csöcseléknek, tudatlannak a társadalom gyenge csoportjának tartották. Így nem véletlen az sem, hogy az Újszövetség ezt a zsoltárt idézi a leggyakrabban.²²⁷

Simian-Yofre a szenvedő zsoltározóban egy levitát, vagy egy templommal kapcsolatban lévő személyt lát, aki a templomban teljesít szolgálatot. Így a básáni bikák, tulkok vagy bivalyak inkább a haszontalan áldozati állatok képét tükrözik számára.

²²⁶ Mózes szarvval való megjelenítése a Vulgata téves fordításán alapszik. Exodus 34:29 ²⁹ cumque descenderet Moses de monte Sinai tenebat duas tabulas testimonii et ignorabat quod cornuta (קַרְנִי) esset facies sua ex consortio sermonis Dei. A héber קַרְנִי szarvat jelent. Viszont a קַרְנִי jelentése: sugározni.

²²⁷ A. LACOCQUE, P. RICEOR, *Cum să înțelegem Biblia?*, Iași 2002, pp. 226–230.

Nem hoznak gyógyulást, üdvösséget. A lemeszárolt nyitott szájjal meredő áldozati állatok nem tudják megvizasztalni a szenvedőt. A *katar* (כָּתַר) ige jelentése, *körülvenni* nem jelent feltétlenül jellemzően ellenséges cselekedetet *piel* igeragozásban, hiszen lehet semleges „várakozás” (Bír 20,43; Jób 36,2) vagy pozitív: „ünnepegni” a (Zsolt 142,8); vagy „megkoronázni” (Péld 14,18).

Az ellenséget a kutya és az oroszlán személyesíti meg. A kutya azt az ellenséget jelképezi, amely még csak figyelmet sem érdemel. Vö. 2Sám 16,9 „Mit átkozza ez a döglött kutya uramat, királyomat?”

Nehézséget okoz *עֲנִיָּהּ* ige. A Septuaginta olvasatát (*τῆν ταπείνωσίν μου*) követi a Vulgata és a legtöbb magyar fordítás, kivéve Károlit, aki szegény, megalázott, nyomorult fogalmakkal adja vissza. A Septuaginta héber mintapéldányában álhatott, vagy maga a fordító tévesen olvashatott anijatani helyet anijjati-t *עֲנִיָּהּ* = szegényemet, megalázottamat, nyomorultamat. Szem előtt kell tartanunk, hogy a tekercekre a hely spórolása miatt kisbetűkkel, és csak a mássalhangzókat írták.²²⁸ Ez a nőnemű melléknév a lélekre (nefesre) vonatkozik a 21. vers utolsó szavával állna párhuzamba.²²⁹

Mivel nyomban utána kezdődik a dicsőítő rész, sokan az ígét a dicsőítés bevezetőjeként leválasztják a 22. verstől. Kétféleképpen lehet magyarázni: múlt időként, és ebben azt jelenti, hogy az imádkozó pozitív választ kapott (orákulum egy pap által). A zsoltáros kezdheti Isten dicsőítését. Ennek a magyarázatnak az a problémája, hogy a zsoltár semmit sem árul el abból, hogy ez a meghallgatás hogyan lett megtapasztalhatóvá. Mi történt a szenvedő érdekében? De ezt a kál perfektumot lehet jelen idővel is

²²⁸ vö. M. MEISER, *Septuaginta, inkulturáció és az identitás őrzése*, Verbum kiadó, Kolozsvár 2017, 23–24.

²²⁹ vö. SZABÓ Mária, 200.

fordítani: „te mindig válaszolsz / meghallgatsz”. Ezek a javaslatok megszakítják a vers ritmusát. A-B-B’-A’. Mivel a *szabadíts meg* és a *hallgass meg* szemantikai szempontból megfelelnek egymásnak, prekatív, kérő értelemben fordítja.²³⁰ Jeromos Psalterium iuxta hebreos az ’exaudi’ = bárcsak meghallgatnál szavakkal ülteti át latinra.²³¹ A magyar zsidó bibliafordítás is óhajként, vágyként értelmezi ezt az igét, ’vajha meghallgatnál!’²³²

9.6. Az imádkozó és a közösség (vv 23–26)

23. vers „*Hadd beszéljem el nevedet...*” kifejezés óhaj, vágyat fejez ki és nem konkrét határozatot. Az imádkozó szeretné hirdetni az Úr nevét a hívők közössége és testvérei előtt. A név magát az Urat jelenti, és benne cseng a hírnév is. Annyi mintha ezt mondaná: hadd hirdessem dicsőségedet, hírnevedet.²³³ Az a vágya, hogy visszatérhessen a liturgikus közösségbe, vagy inkább a szegények közösségébe? Erős vágyának hatására azokat a szavakat is mondja, amelyeket használna a gyógyulás esetén. Ha Isten nem hagyja el a szegényt, akkor az imádkozó és a közösség bízakodhatnak a gyógyulásban és a meghallgatásban.

A 24. versben már többes számban állnak az igék: *dicsérjétek* és *dicsőítsétek*! Éppen ezért vannak, akik úgy gondolják, hogy a dicsőítő himnusz már itt elkezdődik. A dicsérjétek ige (halal, belőle származik a zsoltárok könyvének héber megnevezése is: *szefér tehillim*, a dicséreték könyve). Ez az ige a zsoltárokból mind az emberekkel, népekkel, mind az élő és élettelen földi teremtménnyel (vö. 148,2), az égitestekkel (a48,3), tehát az egész

²³⁰ H. SIMIAN-YOFRE, *I testi del servo sofferente*, Roma 1998, 42.

²³¹ vö. SZABÓ Mária, 201.

²³² *Biblia*, Budapest, 1993. II. kötet.

²³³ vö. SZABÓ Mária, 202.

világmindenséggel állhat. Ennek a dicséretnek a megvilágítására hadd idézzem Szabó Mária eszmefuttatását:

Az ember is mint ennek az egész teremtésnek része dicséri Istent. Ebből adódik, hogy az ember nemcsak mint racionális lény vesz részt ebben a folyamatban, hanem egész létével, a maga egész teremtményi mivoltával, mindazzal az adottságával, ami közös benne a többi teremtménnyel. A dicséret olyan egzisztenciális kapcsolatot jelent a Teremtővel, amely pusztán racionálisan nem lehetséges. Olyan életszükséglet, létfontosságú tevékenység, mely az élet lényegéhez tartozik, a létezés egy formája; ahol az istendicséret megszűnik, ott maga az élet is megszűnik. (az ÓSz hagyományos felfogása szerint a halottak nem vehetnek részt az istendicséretben, vö. Zsolt 115, 17).²³⁴

„Tőled van dicsérő dalom a nagy gyülekezetben”. A gyülekezetbe visszatérő zsoltáros rehabilitált személlyé lesz, hiszen korábban épp ebből lett kizárva (7–8.19. versek). Ebben a feneketlen szenvedésben csak Istentől jöhet a dicsőítő dal. Ha van még egyáltalán lehetőség ebben a kilátástalan helyzetben a dicséretre, akkor az Istentől jön, mint ajándék.

9.7. A közösség reflexiója: a himnusz (vv. 27–31)

A 27. verstől a zsoltár nem Istenhez, hanem Istenről és a közösségről szól. Úgy tűnik, hogy a himnusz liturgikus költemény, amely a szenvedő imáját átváltoztatja Isten dicsőítésére.

A panasz egy szenvedő személyről szól, talán levitáról. Súlyos beteg, és Istentől elhagyottnak érzi magát, megsebzik barátai és társai meg-nemértése. **Épületes a magatartása.** Kitart panaszában és kérésében, mert megőrzi Istenbe és a gyógyulásba ve-

²³⁴ vö. SZABÓ Mária, 202.

tett hitét és bizalmát. Helyzete nehéz, de mégsem tör ki ellenségei vagy álbarátai ellen, akik gúnyolják. Nem tartja magát bűnösnek egy pillanatig sem, aki megérdemelné büneiért a szenvedést.

A szenvedő zsoltáros három jellegzetessége, nevezetesen az Istenhez való hűség, a szenvedés elfogadása, a társak és álbarátok magatartása, a bűn hiánya hasonlóná teszik őt Iz 40–55 szenvedő szolgájának alakjához.

A himnusz felfogja ennek a szenvedésnek egyetemes értékét, és a szenvedő imádkozó magatartását kapcsolatba hozza a föld határainak megtérésével és Isten imádásával: a népek családjai és az alvilág lakói egyaránt részesednek ebben.

„*Lelkem élni fog számára*” kifejezés azt mutatja, hogy a szenvedő zsoltáros Iz szenvedő szolgájához hasonlóan elfogadja a küldetést a szövetség mellett való tanúskodásra. A zsoltáros egyszerű személy, aki az Istenhez való hűsége miatt a hűség példaképe lesz az utódok számára.

9.8. A 22. Zsolt használata az Újszövetségben

Különös jelentősége van a 22. zsoltárnak, hiszen a kereszten haldokló Jézus ennek a zsoltárnak kezdőszavait imádkozza. A zsoltár szavai kulcsfontosságú órában van jelen Jézus kereszthalálának elbeszélésében. A keresztyén, aki ezt a zsoltárt imádkozza, nem tud megfedkezni újszövetségi kapcsolatairól.

Hogyan valósult meg történelmi szempontból ez a hasonlóság a szövegek leírásában, hogyan lehetséges a kifejezések közötti egybeesés, megegyezés?

Korábban a Zsoltárok könyvét a kritikai exegézis előtt a keresztény-zsidó hagyomány Dávidnak tulajdonította. Az Újszövetség a korabeli zsidó gondolkodásnak megfelelően Dávidot

prófétának tartotta (ApCsel 2, 25–28; 34–35) Amikor az egyházatyák „a prófétáról” beszélnek, akkor Dávidra gondolnak. De a Szentírás kritikai tanulmányozása nem tartja Dávidot az összes zsoltár szerzőjének. A mai keresztény exegézis egy szerényebb, de mélyebb módon magyarázza a zsoltár jövődölés-jellegét. Az újszövetségi szerzők felhasználták a 22. zsoltárt a szenvedéstörténet elmesélésére. E. Zenger véleményéhez csatlakozom, amikor azt mondja, hogy tulajdonképpen az újszövetségi szerzők nem adnak végleges értelmezést egyetlen egy ószövetségi szövegnek sem, amikor azt szó szerint idézik, vagy utalásszerűen említik. Nem az ÓSz magyarázata a céljuk, hanem a Krisztus eseményt akarják érthetőbbé tenni. Krisztust igazolják az írások, de Krisztus soha nem idéz egy szentírási szöveget azzal a céllal, hogy annak végleges keresztény értelmet adjon. A zsidó nép Szentírása a nyilvánlatkoztatás tekintélyével rendelkezett. Azért nyúlnak vissza az ószövetségi szövegekhez az újszövetségi szerzők, hogy a Krisztus-eseménynek közölhetőséget, meggyőző erőt, és érvényt szerezzenek.²³⁵

–a– Típus érték: A zsoltár, mint költemény újratерemti és egyetemessé teszi a szenvedő igaz alakját, akit Isten megment. A költeményben példászerűen megtestesül az igaz. Senki más nem felel meg ennek a típusnak jobban, mint a Názáreti Jézus. Benne, mint Messiásban megismerjük és megtestesül az igaz ember típusa.

C.S. Lewis egy nagyszerű és közérthető példával világítja meg ezt a kapcsolatot. A természetnek vannak törvényei. Késő ősszel és kora tavasszal a környező hegyeken korábban vagy tovább fehérlik a hó, mint a völgyekben. Ennek oka a magasabban fekvő pontok hidegebb levegője. A völgyben és az alacsonyan fekvő területeken hamarabb felmelegszik az éghajlat. Ha tudunk arról,

²³⁵ E. ZENGER t.k., *Einleitung in das Alte Testament*, 82012. pp. 14–15.

hogy a világon léteznek sokkal magasabb hegyek, mint a Kárpátok, amelyek akár 8.000 m fölé nyúlnak, mint a Himalája sok csúcsa, következtethetünk arra, hogy azokat egész évben hó borítja. Így vagyunk az ártatlanul szenvedő Isten szolgájával. Minél „magasabb”, annál inkább acsarkodnak rá a gonoszok. E a legnagyobb jószág sorsa egy gonosz és meg nem értő világban.²³⁶

–b– **Teológiai érték:** A zsoltár a hit fényében magyarázza a szenvedő igaznak a szenvedéseit és a megszabadulását. Behatol a szenvedés mélységeibe és a szenvedés termékeny-ségének paradoxonjába. A zsoltárköltemény rendelkezik eszközökkel, amelyek segítségével Krisztus szenvedését szemlélhetjük, megérthetjük és magyarázhatjuk.

–c– A szenvedés történetnek az elbeszélői nem találnak ki eseményeket, de nem is játszzák újra mintegy videofelvételen a megtapasztalt eseményeket. Felszállnak egy magasabb megfigyelő pontra. Itt van Isten terve a Mesiással kapcsolatosan. Innen látják a prefiguráció és előkészítés távolságát. Megtartják a reális emberi tapasztalatot és behatolnak annak transzcendens értelmébe.²³⁷

A kereszten elszenvedett halál pillanatában Jézus ezt a Zsoltárt imádkozta. Az evangéliumok főleg három motívum miatt idézik 22 zsoltárt, amely közös a zsoltáros és Jézus szenvedésében:

- a– a szenvedőnek a kigúnyolása Márk 15, 29 ...;
- b– megvető kihívás Zsolt 22, v. 8 // Máté 27, 43;
- c– a ruhák elosztása és sorsvetés (v. 19 // Márk 15, 24).²³⁸

²³⁶ vö. C.S. LEWIS, *A zsoltárokról*, Harmat Budapest, 2006, 129–128.

²³⁷ L. ALONSO SCHÖKEL, *I Salmi I.*, 1992, pp.448–449.

²³⁸ A. LACOQUE, P. RICEOR, *Cum să înțelegem Biblia?*, 2002, pp. 226–230..

Az idézetek listája

Zsolt 22, 2

Istenem, Istenem, miért hagytál el, miért maradsz távol megmentésemtől, panaszos énekeimtől?

Mt 27, 46

„Éli, Éli, lamma szabaktani?” Vagyis: „Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem?”

Mk 15,34

Kilenc órakor Jézus hangosan felkiáltott: *„Eloi, Eloi, lamma szabaktáni?”* Ez annyit jelent: *„Istenem, Istenem, miért hagytál el?”*

Zsolt 22,7. *De én féreg vagyok, és nem férfi,*

Embernek csúfja s népnek megvetettje.

Mt 27,44 *Ilyen módon gyalázták a vele együtt megfeszített gonosztevők is.*

Mk 15, 32 *A Messiás, Izrael királya, szálljon le most a keresztről a szemünk láttára, s akkor hiszünk!”* Gyalázták azok is, akiket vele együtt fölfeszítettek.

Zsolt 22, 8. *Mind, akik látnak, gúnyolódnak rajtam,*

Félrehúzzák az ajkat, fejet ráznak.

Mt 27, 39 *„Az arra menők káromolták, s fejüket csóválva”*

Mk 15, 29 *„Az arra menők káromolták, csóválták a fejüket s mondogatták: ...”*

Lk 23, 35 *„A nép bámeszkodott, a főtanács tagjai gúnyolódtak:...”*

Zsolt 22, 9. *JHVH-hez fordult, szabadítsa meg tehát,*

9.8. A 22. ZSOLT HASZNÁLATA AZ ÚJSZÖVETSÉGBEN

Mentse meg, mert kedveli.

Mt 27, 43 „Az Istenben bízott. Mentse hát meg, ha akarja. Hisz azt mondta: Isten Fia vagyok.”

Mk 15, 30 „mentsd meg magadat, szállj le a keresztről!”

Lk 23, 35 „Másokat megmentett – mondták –, most mentse meg magát, ha ő a Messiás, az Isten választottja.”

Zsolt 22, 16. *Kiszáradt erőm, mint cserép,*

Nyelvem odatapad ínyemhez.

A halál porába fektetsz engem.

Mt 27, 48 „Egyikük rögtön odaszaladt, fogott egy ecetbe mártott szivacsot, rátűzte egy nádszálla, és inni adott neki.”

Mk 15, 36 „Valaki odafutott, s ecetbe mártott szivacsot nádszálla tűzve inni adott neki.”

Lk 23, 36 „...odamentek és ecettel kínálták.”

Jn 19, 28 „...De hogy egészen beteljesedjék az Írás, megszólalt: „Szomjazom!”

Zsolt 22, 17 *Megkötötték kezemet és lábamat.*

Mt 27, 35 „Aztán keresztre feszítették...”

Mk 15, 24 „Keresztre feszítették.”

Lk 23, 33 „...ott fölfeszítették, s a gonosztevőket is vele...”

Jn 19, 18. „Ott keresztre feszítették”

37 „Vagy egy másik helyen: „Föltekintenek arra, akit kereszteszúrtak.”

Zsolt 22, 19. *Szétosztják maguk között ruháimat,*

És öltözetemre sorsot vetnek.

Mt 27, 35 „...és sorsot vetve megosztottak ruháján”

(9.) 22. ZSOLTÁR

Mk 15, 24 *majd megosztottak ruháján, sorsot vetve, hogy kinek mi jusson.*

Lk 23, 34 *Ruháján sorsot vetve megosztottak.*

Jn 19, 23–24 *„...Amikor a katonák fölfeszítették Jézust, fogták ruhadarabjait és négy részre osztották, minden katonának egy-egy részt, majd a köntösét is. A köntöse varratlan volt, egy darabból szöve. Ezért megegyeztek egymás közt: „Ne hasítsuk szét, hanem vessünk rá sorsot, hogy kié legyen.” Így teljesedett be az Írás: Ruhámon megosztottak egymás közt, és köntösömrre sorsot vetettek.”*

Zsolt 22, 25 *Mert nem vetette és nem utálta meg a szegény nyomorúságát, És nem rejtette el arcát előle,*

És amikor hozzá fohászkodott hallgatott rá.

Mt 27, 50 *„Most Jézus még egyszer hangosan felkiáltott, és kilehelte lelkét.”*

Mk 15, 37 *„Jézus hangosan felkiáltott, és kilehelte lelkét.”*

Lk 23, 46 *„Jézus ekkor hangosan felkiáltott...”*

9.9. Zsolt az egyházatyák írásaiban

Előzetesen tartsuk szem előtt, hogy az egyházatyák Bibliája a Septuaginta volt, amiben a 22. zsoltár a 21. számot viseli, ahogyan egyébként a zsolozsmás könyvünk is.

„A hajnal szarvasünője” zsolnárfeliratról Turini Maximus a következőképp megjegyzi „Az éjszaka elveszi, a hajnal visszaadja a világ szemét.” Jeromos helyesen látja a hajnalban a szabadulásnak az idejét. Jézus, az Isten Fia hajnalban támadt fel, ő Isten kegyelmének nagy jele.²³⁹

²³⁹ vö. B.–, C. HARDIN, *Psalms 1–50, ACCS VII*, 2008, 167.

Szent Ambrus számára Jézus kiáltása: „Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?” valóságos emberségének bizonyítéka. Nem csupán látszólag, hanem valóságosan lett emberré.

Tertullianus Jézus valóságos istenségét és emberségét védi Markionnal szemben a 7. versből kiindulva.²⁴⁰ Ezt írja „magamnak követelem Krisztust, a magaméként védem Jézust” „Ha dicstelen, nemtelen, nem tiszteletreméltó, akkor az az én Krisztusom.”²⁴¹(...) egyébként testi volta szerint ugyanannál a prófétánál „féreg és nem ember, az emberek gyalázata, a nép megvetettje (Zsolt 21,7). De ezzel a belső tulajdonságát nem jövendölték meg.”²⁴² – tehát Jézus valóságos emberségét támasztja alá Tertullianus e zsoltárverssel.

Tertullianus ezzel a 7. zsoltárverssel²⁴³ a gnoszticista tant utasítja vissza, amelyet Jézussal kapcsolatosan állítottak. Kiemeli, hogy Jézusnak valóságos teste volt, és Ő hozott számunkra igazi üdvösséget. Mi mindannyian az ő képmása vagyunk. Visszautasítja Markiont, aki Jézus valóságos testének létét támadja. „Nem igazi, aki nem volt látható, és ezért nem kell szégyellnie a keresztkínzást annak, akinek nem volt valóságos teste. Ezért nem mondhatta: aki engem szégyell, a miénknak kellett ezt kijelentenie, kevésbé alázza az angyalok alá az Atya, féreg, nem ember, az ember szégyene, a nép megvetettje (Lk 9, 26; Zsolt 8,6; Zsolt 21,7) amennyiben úgy akarta, hogy foltjaink által gyógyuljunk meg, hogy megszégyenítése révén állandósuljon üdvünk. És méltán alázza meg magát emberéért, az ő képmásáért és hasonlóságáért,

²⁴⁰ vö. TERTULLIANUS, *De Carne Christi – Krisztus testéről*, (ford. Vanyó László) in *Művei*, ÓI XII, 793.

²⁴¹ vö. THEOPHILOSZ, *Autolükoszhoz II.*, in. *A II. századi görög apologéták*, 1984, 458.

²⁴² vö. VANYÓ László, *Tertullianus művei*, 1986, 581-582.

²⁴³ vö. TERTULLIANUS, *Markion ellen* a IV. könyvben

és nem idegenért, hogy mivel az ember szégyellte a követ, fát imádni, ugyanezzel az állhatatossággal ne szégyellje Krisztusát, ugyanaz az ember arcátlan bálványimádásáért Istennek tegyen eleget, nem szégyellt hitével. Ezek közül mi illik a te Krisztusodra, Markion, akit méltán szégyellsz? Különösen szégyellheted magad, hogy te magad találtad ki őt.”²⁴⁴

A sorsolást Markion kihagyta az egyetlen általa elfogadott evangéliumból is (vö. Lk 23,34), amit szintén meg akart tisztítani az ószövetségi idézetektől: „szétosztották egymás közt ruháimat és köntösömrre sorsot vetettek.” (Zsolt 21,19). Tertullianus ironikusan megjegyzi: „Vedd el tehát magát a keresztet is. Ugyanaz a zsoltár ugyanis nem hallgat róla: átlukasztották kezemet-lábamat”²⁴⁵ (Zsolt 21,17), az egész esemény olvasható benne: kutyák vetek körül engem, a gonoszok gyülekezete körül vett, mindenki, aki nézett rám, fintorogva nevetett rajtam, ajkuk szólt, fejüket csóválták: az Istenben remélt szabadítsa meg őt” (Zsolt 21,8–9). Mit számít ezek mellett a ruhákról szóló tanúságtétel? Vedd hazugságod prédáját: az egész zsoltár Krisztus öltözete.”²⁴⁶

Jeruzsálemi Szent Kürillosz²⁴⁷ a Szeplőtelen fogantatást, Mária szüzességét támasztja alá a 10. verssel. Ez már nem exegézis hanem inkább eiszegézis, azaz a hitigazságok olyan bibliai kifejezésben való látása, aminek eredetileg semmi közük egymáshoz: „Az illet a legtisztábbhoz és a tisztaság tanítójához, hogy

²⁴⁴ *Tertullianus művei*, 648-649.

²⁴⁵ *Vetus Latina* és a *Vulgatában* áll az 'átlukasztották = foderunt', ami követi a LXX = ὀρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδα.

²⁴⁶ *Tertullianus művei*, 703.

²⁴⁷ a XII. Katekizisében, amelynek címe és témája „Megtestesült és emberré lett.”

szennytelen menyegzői szobából jöjjön ki. Mert ha az, aki Jézusnak helyesen végzi el papi szolgálatát, megtartóztatja magát az asszonytól, akkor hogyan származhatott volna maga Jézus asszonytól és férfitől? Ezt mondja: „Mert te vagy, aki kihoztál az anyaméhből” (Zsolt 21,10). Figyelj jól arra „te vagy, aki kihoztál az anyaméhből”, amivel azt fejezi ki, hogy férfi közbejött nélkül szűzi méhből és testből született az, akit kihozott. Más a helyzet ugyanis azoknál, akik a házasság eredményeként születtek.”²⁴⁸

Az átluggatták kezemet-lábamat Septuaginta fordítása Tertullianus számára egyértelmű jövődőlés Jézus kereszthaláláról, hiszen ú. m. senki mást nem feszítettek keresztre sem Dávidot, és Izrael királyai közül senki mást. Az oroszán szája a halált jelenti²⁴⁹

Szent Jusztinosz²⁵⁰ Jézus haláláról és szenvedéséről elmélkedik 18–19. versek kapcsán, és bizonyítani véli a zsidóknak Jézus szenvedése és kereszthalála által, hogy Ő a várva várt Messiás, a Felkent. Sok egyházatyához hasonlóan, ő is az újszövetségi zsol-tár-aktualizálások hatása alatt áll. A zsidók számára a 22. zsoltár nem messiási, hiszen nem az Úr felkent királyáról beszél. A mai olvasónak ugyancsak idegenül hat az érv, hogy Jézus az egyetlen király a világon, akinek kezeit és lábait átluggatták. Honnét a gondolat, hogy itt királyi személyről beszél a zsoltár.

Szenvedéséről és haláláról – többek között – Dávid rejtélyes hasonlatokban így beszél a 21. (22.) zsoltárban: Átlyukasztották kezemet és lábamat, megszámlálták minden csontomat, ők néz-

²⁴⁸ Jeruzsálemi Szent Kürillosz összes művei, ford. VANYÓ L., Seminarium Centrale Budapestinense, Budapest, 2006, 185.

²⁴⁹ Tertullianus művei, 584-585.

²⁵⁰ JUSZTINOSZ, *Párbeszéd a zsidó Trifónnal*, in ÓÍ 8, 1984, 259.

nek rám és bámulnak. Elosztották maguk között ruháimat, köntösömre sorsot vetettek. (Zsolt 21/22, 18–19). Amikor ugyanis megfeszítették, a szögek beverésekor átfúrták kezét és lábát, és felfeszítői elosztották maguk között ruháit, mindegyik sorsot vetett, a sorsvetéssel akarta kiválasztani, amit meg akart szerezni. Ti azt mondjátok, hogy ez a zsoltár sem a Felkentről beszél, és teljesen vakok vagytok, nem értitek meg, hogy nemzetekből nem volt soha olyan király,²⁵¹ akinek élve átlukasztották volna lábát és kezét, és ilyen misztérium által halt volna meg, azaz, hogy megfeszítették volna, csupán egyedül ez a Jézus. Akár az egész zsoltárt is felmondhatnám, hogy meghallgassátok Atyja iránti odaadását, és hogy mindent neki tulajdonít, mint ahogyan ő maga kéri tőle, hogy a haláltól is mentse meg, ugyanakkor kinyilvánítja, hogy milyenek voltak azok, akik összefogtak ellene, s bebizonyította, hogy valóban emberré lett, aki képes szenvedni is.

A zsoltár Septuagintájának vannak azonban olyan kifejezései is, amelyeket ellentétben állnak az egyház krisztológiájával. A második versben ez áll: „Üdvösségemtől messze vannak vétkeimnek szavai!” Jusztinosz egy megjegyzést sem tesz erről, pedig maga is idézi.²⁵² Csak azokra a zsoltárversekre összpontosít, amelyeket az Újszövetség idéz, vagy amelyek könnyen kapcsolatba hozhatók Jézussal. A zavaró verseket egyszerűen elhagyja.

²⁵¹ Jusztinosz teljesen a keresztre-feszítésre összpontosít, valószínűleg a keresztre szegezett halálos ítélet titulusa is szeme előtt lebeg: a Názáreti Jézus, a zsidók királya (Jn 19,19). Másképp nem lenne érthető, hogy miért lenne ennyire határozott akörül, hogy a zsoltár egy király, azaz felkent haláláról jövőndől.

²⁵² vö. JUSZTINOSZ, *Párbeszéd a zsidó Trifónnal*, 261.

9.10. A 22. zsoltár rabbinikus értelmezése

Midrás Tehillim alapján érdekes értelmezési vonásokat találni a 22. zsoltárral kapcsolatosan. A zsoltár feliratában szereplő a „hajnal szarvasünőjére” alapján szabadulás zsoltáraként értelmezik, amit Jeromos is hangoztat (lásd korábban). Ennek a szabadulásnak nemcsak egy szenvedő személy, hanem az egész nép részese. A hajnal a megváltás és a szabadulás, a fogságokból és a szorongattatásokból való megmenekülés ideje. Meglepő módon a 22. zsoltár szabadulásának beteljesedését Eszter könyvében látják. Az Eszter könyvében elbeszélt gonosz népirtástól való megmenekülés nagyszerűbb, mint az egyiptomi szabadulás. A fáraó ugyanis csak minden születő fiú folyóba való dobását, de a lányok meghagyását rendelte el, addig Hámán ezt mondta: „el kellett pusztítani, le kellett mészárolni és ki kellett irtani minden zsidót, az ifjakat, az öregeket, a gyermekeket és az asszonyokat egyaránt ...” (Eszter 3,13) Az egyiptomi kivonulás előtt nem böjtölt a nép, az Úrhoz kiáltottak, és egyből meghallgatta őket. Eszter könyvében három napig böjtöltek, imádkoztak, kiáltottak, hívták az Urat, és nem válaszolt. A Midrás Tehillim a megváltás és Isten szeretetének zsoltáraként magyarázza.

Urbán Ilona Anna hebraista azon a véleményen van, hogy a 22. zsoltár rabbinikus értelmezése az újszövetségi zsoltáralkalmazását szeretné szubtilis módon kivédeni. Mivel a kereszténységben a zsoltár erősen kapcsolódik Jézus kereszthalálához és feltámadásához, ami az Egyiptomból való szabadulást is felülírja és átértelmezi, a rabbinikus írásmagyarázat keres egy másik értelmezési lehetőséget. Ezért használják Eszter könyvét a zsoltár tör-

ténelmi háttereként.²⁵³ Eszter királynő három napra és éjszakára terjedő börtre szólítja fel népét. A három nap értelmezésében a rabbinikus írásmagyarázat olyan szövegeket is felhasznál, amelyeket a keresztények kifejezetten Krisztus feltámadására alkalmaznak. Ilyen a Ter 22, amikor Ábrahám Izsákkal Morija hegyére tart, és „harmadik nap felemelte tekintetét”. Jónás próféta háromnapi tartózkodását a hal gyomrában Jézus saját feltámadásának előképeként értelmezi (Mt 12,39–41; Lk 11,30–32). A tényt, hogy a Midrás Tehillim a 22. zsoltár megvalósulását az Eszter könyvében bemutatott szabadulásra alkalmazza, úgy is lehet tekinteni, mint a keresztények által kizárólagosan Jézus kereszthalálára való értelmezés ellenpólusát. Nemcsak Jézus kereszthalálára, hanem még találóbban Eszter királynőre alkalmazható. Eszter királyné „Izrael fényévé”²⁵⁴ magasztosul a Midrás Tehillim-ben, akárcsak Jézus a világ számára (Jn 1,4; 8,12) Hámán felakasztásakor Eszt 8,7 a *talab* igét használja, a Midrás Tehillim a *calab* igével a keresztre feszítést idézi fel. A *hacelúb* (a keresztre feszített) Jézus egyik zsidó megjelölése.²⁵⁵ Ez a szóválaszték feltehetőleg ironia Jézus és a keresztények ellen.²⁵⁶

9.11. Befejezés

Nem tudjuk megérteni és értékelni a szenvedést, ha csak a külső körülményeket vesszük figyelembe, mint pl. a szenvedő

²⁵³ vö. URBÁN Ilona Anna, *A 22. zsoltár zsidó (rabbinikus) és keresztény (patrisztikus) értelmezése* 91–101, itt.98–99.

²⁵⁴ *Midrás Tehillim*, 91.

²⁵⁵ vö. RADÁCSY László, *Héber–Magyar Nagyszótár*, Akadémiai Kiadó – Makkabi Kiadó, Budapest 2001, 560. A F. DELITZSCH *Hebrew New Testament*, Berlin 1877, Héber nyelvre fordított Újszövetségében Mt 27,22-ben a tömeg ezt kiáltja: jiccáleb. Fesszítettessék (keresztre)!

²⁵⁶ vö. URBÁN Ilona Anna, *A 22. zsoltár*...101.

társadalmi pozíciója. Egy ismert politikai, sport vagy gazdasági személyiség halála sem tragikusabb, mint sok más ismeretlen éhező és védtelen személyek halála, annak ellenére, hogy a médiák világában más a benyomásunk ezzel kapcsolatban.

A szenvedő ember szenvedését az élet szélesebb dimenziójába viheti, úgy tekintheti, mint életének részét. Az élet ezen árnyoldalát is be lehet, sőt be kell vinnünk az Istennel való kapcsolatunkba. Másképp a szenvedés miatt életünket elnyelheti az értelmetlenség. Az Isten előtti panasz nem a hitetlenség jele, ellenkezőleg Istennel és önmagunkkal szembeni őszinteség kifejezője, és ugyanakkor a hit jele.²⁵⁷

A zsoltár első fele (2–22) egy halálra üldözött ember szenvedését tematizálja, akinek még Isten jelenléte is bizonytalanná vált. A második rész (23–29) előterében a gyülekezet (héb. qahal, gör. ekkleszia) áll, amely megénekli, hogy Isten megmutatta jelenlétét az halálra üldözötteknek, az őt keresőknek, a szegényeknek.²⁵⁸

²⁵⁷ vö. ZAMFIR Korinna, *Ószövetségi exegézis*, 2008, 214–15.

²⁵⁸ vö. THORDAY Attila, *A zsoltárok, mint az Egyház imádságai*, 255.

(10.) ZSOLT 64, Levadászott vadászok

¹(A karvezetőnek – Dávid zsoltára.)

²Halld meg a szavam, Istenem,
hozzád száll panaszom!

Őrizd meg életem,
hogy ne féljek az ellenségtől!

³Oltalmazz (rejts el) a gonoszok hadától,
az elvetemültek tomboló dühétől!

⁴Nyelvüket, mint a kardot, élezik,
felajzották (íjukat),
mint a mérges nyíl, keserű szavuk.

⁵hogy rejteükből eltalálják (yarar) az ártatlant,
és arcátlanul gyorsan leterítsék (yarar).

⁶Eljegyezték magukat a gonoszsággal,
arról töprengenek, hogyan vessenek tört.
Így szólnak: „Ki lát bennünket?”

⁷Titkos útjainkat ki tekinti át?”
Átlátja az, aki ismeri az ember bensőjét,
a kifürkészhetetlen szívet (וֶלֶב עֵקֶב).

⁸Isten saját nyilaival találja el őket,
és váratlanul üt sebet rajtuk.

⁹Nyelvük miatt veszíti el őket,
s mind, akik ezt látják, csóválják fejüket.

¹⁰Félelem tölt el mindenkit,
hirdetik Isten műveit, és tetteit megértik.

¹¹Az igaz az Úrban örül, nála talál menedéket;
a tiszta szívűek mind dicsekedhetnek.

10.1. Műfaj

A zsoltár bölcsessége-teológiai hatásjegyeit²⁵⁹ magánviselő egyéni panaszének, ezt jelzi a 2. versben megjelenő panasz, és aggodalom. Megtaláljuk a szokásos háromszöveget, amelyet az imádkozó, az Isten és az ellenségek alkotnak. A panasz rész a szokásos; a bizalmat a jövőbeli és egyben közeli szabadítás fejezi ki; kifejezésre jut a jövőbeli dicsőítés, amelyben részt vesz a hívők közössége.²⁶⁰ Az imádkozó egyúttal képviseli JHVH híveit, akikben erősíteni akarja a rosszat leküzdő isteni igazságosságba vetett reményt. A 64. zsoltár képezi a panasz, kérő és bizalomzsoltárok 52–64-ig terjedő csoportjának a csúcspontját. Erőt és bátorságot sugároz a zsoltár az ártatlan és igaz életre.²⁶¹ A zsoltár keletkezésének időpontja nehezen meghatározható, ha nem egyenesen lehetetlen.²⁶²

10.2. Általános elemzés

A peres eljárást és az életveszélyes helyzetet a zsoltáros harc-ként stilizálja, amelyben egy jól előkészített támadással és egy villanásszerű ellentámadással találkozunk. Ezek a jelenetek egy elnyomott és megfélemlített nyilvánosság előtt történnek. A harc tartalmaz rejtett és támadó taktikákat. A szavak szintjén a támadás és az ellentámadás között megfelelést találunk, tehát az ellentámadás is ugyanazon a szinten és az ellenség fegyvereivel történik.²⁶³

²⁵⁹ vö. E. ZENGER, *Psalmen II*, 2000, 206.

²⁶⁰ L. ALONSO SCHÖKEL, *I Salmi I*, 1992, 951.

²⁶¹ vö. E. ZENGER, *Psalmen II*, 2000, 206.

²⁶² A. DEISSLER, *I salmi, Esegési e spiritualità*, ²1991, 230.

²⁶³ vö. L. ALONSO SCHÖKEL, *I Salmi I*, 1992, 951.

1. rejtőzködés – titkolózás. Az ellenségek összegyűlnek összeesküvésre, ám rejtve cselekszenek, elrejtik a csapdákat, és perverz terveket kovácsolnak. Belsejük és elméjük rejtett. Az imádkozó kéri Istentől, hogy rejtse el (3.v).

2. Aggresszió / Támadás: Az ellenség feni a kardot és lövi a nyilakat, anélkül, hogy megmutatkoznának, vagy kompromitálnák magukat. A kard és a tör a nyelvet, a nyilak a szavakat jelenti. Az ellenségek bátrak, nem riadnak vissza a bűncselekménytől. Nem az imádkozó válaszol nekik, hanem az Isten, aki ellenük fordítja nyilait, amelyek a támadókat sebzik meg.

3. A zsoltár végén minden a **nyilvánosságra** kerül, és fény derül a győzelem főszereplőjére. Az imádkozónak még csak az ujját sem kellett mozdítania, csak bíznia és elmélkednie kellett a szent háborúk szabályai szerint. A zsoltár mottója lehetne Iz 30,15b: „Ha veszteg maradtok és bíztok, lett volna erőtök.” vagy a Kiv 14,14: „Az Úr harcol majd értetek, ti várjatok csendben.”

10.3. A zsoltár szerkezete

A szereplők két csoportja között sok megfelelést találunk. Elrejt 3a; nyíl 4b; hirtelen 5b ki látja.

Rejtekhely 5a; nyilak 8a; hirtelen 8a; mindenki, aki látja.

Ezek a megfelelések elárulják a szándékot: Isten ugyanazokkal a fegyvernemekkel és olyan készséggel fizet vissza, amivel az ellenségek az igazra támadtak. Ám az a nagy különbség, hogy Isten nyilai olyanok, mint villámcsapások, amelyek fentről jönnek, és nagyon pontosan célba találnak, mert Isten ismeri a rejtekhelyeket és az emberi szív mélységét. Az ellenségeket gonoszoknak és elvetemülteknek nevezi a zsoltáros, akiket cselekvésük gyakorlásában ír le. A zsoltáros neve: igaz és ártatlan. Az ellenségek a vakmerő elbizakodottságból a megtépázott állapot-

ba kerülnek. Az imádkozó magatartása is változáson megy át: a kezdeti félelemből a végső ünneplésbe.

10.4. Exegézis

2. v. *hozzád száll panaszsom* a héber פִּיחִי (sziách) jelentése: „halkan, suttogva mondott beszéd” és a Pszaltériumban meg Jób könyvében otthonos. A kiáltással szemben sejteti a csendben, elmélkedve mondott imát. A zsoltárost nem a miért és még mindig kérdések foglalkoztatják, hanem egy intellektuális szenvedés a világ átláthatatlansága és kiszámíthatatlansága felett.²⁶⁴

Oltalmaz / rejs el: Isten az őrzője az igaznak, és a harc védelmivé válik.

szátár = amint Isten az igaz védnökeként fellépik, a harc védő harccá válik. פֶּחַחִי = félelem. Ez a szó általában a ’szent háborúk’ szemléltetésének a fogalma. Ha Isten megjelenik, az összegyűlt ellenséget félelem szállja meg, keríti hatalmába. Isten megjelenése az ellenség táborában zűrzavart okoz azok hadrendjében, sőt a fegyvereiket egymás ellen irányítja, azok meggyilkolják egymást. A 64,2-ben fordítva történik, az ellenség megjelenése tölti el félelemmel a zsoltárost.²⁶⁵

3. v. Az imádkozó elrejtését, tulajdonképpen elmenekítését kéri. Az ellenségnél az elmenekülés csak hadászati taktika, hogy még váratlanabban támadhasson. Itt gondolhatunk Jeremiás rejtőzködésére, amikor Jojakim király fenyegeti.

4. v. Készítik a fegyvereket: Fenik a nyelvüket. Úgy készülnek a támadásra, hogy szavakkal fegyverkeznek fel: szitkozódás, hamis vád, rossz hírbe hozás.²⁶⁶

²⁶⁴ vö. ZENGER, *Psalmen I*, 2000, 207.

²⁶⁵ vö. M. OEMING, J. VETTE, *Das Buch der Psalmen 42–89*, 137.

²⁶⁶ vö. L. ALONSO SCHÖKEL, *I Salmi*, Borla Roma, 1992, 952–3.

A 4b. vers értelmezése nehézségekkel jár. Szó szerint ez áll a *textus masoreticus*ban: taposták nyilukat. A nehézséget a nyíl taposásának képe okozza. Hogyan taposhatja az nyilat, amivel áldozatára szándékszik lőni? A LXX a következőképpen értelmezi: *íjukat felajzották*. A héber taposni (רָרַף *dárák*) ige gyakran áll az íj felajzásával kapcsolatban, mint Jer 46,9; 50,14.29; 51,3 Zsolt 7,13 11,2; 37,14.²⁶⁷ Az íj rugalmasságának megőrzése érdekében az ideget csak röviddel az íj használata előtt szokás beakasztani. Az íj felajzása a legkönnyebben így képzelhető el: az íjász egyik lábával, talán térdével megtámasztja az íj felső felét, és miközben az ideg az alsó részén be van akasztva a felső beakasztása úgy történik, hogy egyik kezével és lábával feszíti az íjat, a másik kezével beakasztja az íj felső részébe az ideget. Az alábbi ábra egy Kr. e. 4. századi szkíta királyi sírban megtalált kehely egyik ábrája egy szkíta harcost ábrázol, amint az íjat lába és keze segítségével felajzza. Valami hasonló képet tarthat szem előtt a zsoltár 4b. kifejezése is. Ebben az esetben a taposni ige esetében nem az nyílvevő taposására – aminek semmi értelme nem lenne –, hanem az íj felajzására kell gondolnunk.

268

²⁶⁷ vö. W. GESENIUS, *Heräisches und aramäisches Handwörterbuch*, 168.

²⁶⁸ vö. https://de.wikipedia.org/wiki/Bogen_%28Waffe%29

Zsolt 57,5 Foguk lándzsa és nyíl, nyelvük élesre köszörült kard.

Jer 9,7 nyelvük kiélezett nyílhegy.

Zsolt 140,4 Nyelvük élesítik, mint a kígyó, ...

A nyilak szó szerint keserű szavak: kétségbe ejtenek, vágnak, rossz szándékúak.

5. vers A célba venni, megcélozni ige két külön formája és ismétlése jelzi, hogy a cselekedetük ismétlődik. Rejtekhelyükről az ellenségek úgy tudnak cselekedni, hogy nekik semmilyen kockázat és veszély nem származik belőle. Nem nyílt harc ez, rejtekből váratlanul törnek elő.

A 2–7a versek közötti képek többnyire a vadászat szókinséből építkeznek. Akárcsak egy vadász, a zsoltáros ellenségei minden rendelkezésükre álló eszközt felhasználnak, hogy elejtsék a zsoltárost. Rejtekükből hirtelen, hidegvérrel és halálos pontossággal cselekszenek. Méregbe mártott, jól irányzott nyilaikkal biztosak abban, hogy áldozatuknak nincs menekvés. Uszító és megvető beszédekkel áldozatukat mintegy megbénítják, brutálisan csapnak le rá.²⁶⁹

6. vers. A beszélő szempontjából büntettnek számít a 'dabar r'a'. A támadók is tudatában vannak, hiszen így beszélnek: ki látja ezt? Tehát ők is büntettnek tartják cselekedetüket, amit hatékonyra szeretnének tenni. A költő átugorja a rejtőzködés taktikájának logikáját, és észrevétlenül megjelenik az ellenség gyűlésén. Abban az esetben, ha nem érnek célba a nyilak, törbe szándékoznak csalni áldozatukat. Senki sem veszi észre a tört, ki ismeri fel? Senki, úgy gondolják, még Isten sem, ahogyan hasonló bibliai szövegek sugallják.

²⁶⁹ vö. M. OEMING, J. VETTE, *Das Buch der Psalmen* 42–89, 137.

Zsolt 94,7 *Azt mondogatják: „Az Úr nem látja, Jákob Istene nem veszi észre.”*

Job 24,15 *„Nem lát meg senki sem” – gondolja magában, s eltakarja arcát, fátyolt borít rá.*

Sir 23,18 *A férfi, aki vétkezik ágyában, azt gondolja magában: „Ugyan ki lát engem? Betakar a sötét, elrejtene a falak, senki sem lát engem, miért félnék hát vétkezni?”*

Sir 16,7 *Ne mondd: „Elrejtőzöm, nem talál meg az Úr; fent a magasságban ki törődik velem? A nagy tömegben észre sem vesznek, mit számítok a nagy mindenségben?”*

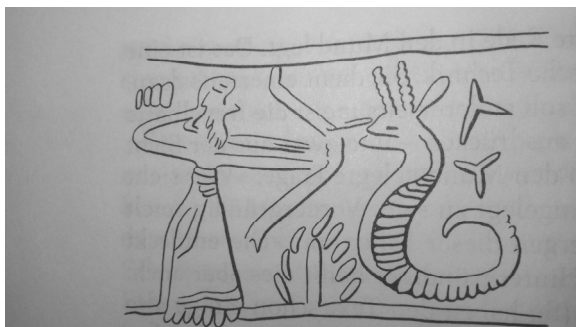
Sir, 16,20 *De nemigen gondol erre az ember; ugyan ki ügyel útjaira?*

7a. vers fordítása nem egyszerű: a különböző megoldások ezt kellőképp érzékeltetik. A Héb.Hu így adja vissza: „Jogtalanságot fürkésznek ki: elvégeztük a fürkészett fürkészt! A férfi belseje pedig és a szíve mélységes.” Tartalmát a következőképpen képzelhetjük el. A gonoszok mintegy raktárt készítenek gonosz terveikből, és az mintegy nyilvántartásban számon tartják, és azt a tervet veszik elő, amelyik legjobban megfelel gonosz szándékuknak.

8. versben Isten semmilyen bevezető nélkül már lövi a nyilakat. Ezúttal a gonoszok nem tudnak már elrejtőzni, íme, hirtelen itt vannak a sebek, mintha csak a nyilak süvítése nem is hallatszana, mintha csak az első hírrel már a sebek is megérkeznének. Isten fellépése még váratlanabb és meglepetést okozó. A vadászok vadászottakká lesznek.²⁷⁰ A Péld 26,27 állítja: „Aki másnak vermet ás, maga esik bele.” Ez a bölcsességi mondás itt beigazolódik.

²⁷⁰ vö. M. OEMING, J. VETTE, *Das Buch der Psalmen 42–89*, 138.

9. Mivel nyilak a válasz a nyilakra, azt sugallja ez a kép, hogy ugyanaz a fegyver fordul ellenük, mint amivel ők maguk harcoltak. Kapcsolódó igazságosság²⁷¹ szempontjából fontos, hogy a bűnösök saját gonosz terveik áldozataivá legyenek mindenki szemé láttára mások és a maguk tanulságára. Hogy egy istenség nyilakkal küzd a káoszt megjelenítő kígyó–sárkánnyal, az ókori Közel–Kelet jól ismert motívuma. Az alábbi kép egy pecsétlennger lenyomata, amelyiken egy istenség ijjal és nyilakkal küzd a szarvakkal „felfegyverzett” káoszkígyó ellen. Kettejük között egy fa féle áll, talán az élet fájának a szimbóluma, hiszen a kaotikus erők pontosan az Isten által létrehozott életteret veszélyeztetik.

272

9b–10a A gonoszok megsebesítése és bukása nyilvánosságban történik, ellentétben rejtett támadásaikkal. Azok, akik e jelenetnél asszisztálnak, szinte megbénulnak a félelemtől, és csóválják

²⁷¹ vö. ZENGER, *Psalmen II*, 2000, 209.

²⁷² Ezeket a pecsétnyomókat általában friss agyagba nyomták, feltehetően tulajdonjogot volt hivatott jelezni egy agyagkorsón vagy hasonlón. vö. ZENGER, *Psalmen II*, 2000, 210.

fejüket. A fej csóválása nem a káröröm és a megvetés gesztusa csupán, hanem a felismerés gesztusa is, hogy végül is a törvénytelenek gonosz szava abban mutatkozik hatalmasnak, hogy őket magukat semmisíti meg.²⁷³ Minden ember számára jó lecke volt, különbségtétel nélkül.

10b. A félelem elvezet a helyes és üdvös azonosuláshoz és reflexióhoz: az események igazi főszereplője tárja fel magát. Isten közbelépése elgondolkoztat: A szemtanúk nyíltan megvallják.

11. vers: A probléma megoldása egyéni és közösségi. Egy igaz vagy ártatlan ember igaz és őszinte emberek körében van. Az ünneplések nem az igaz számára vannak, hanem Istenért. Az őszintékkal dicsekedni nem hiú dicsekvés. Mivel Istenük hatalmával és erejével dicsekszenek, nem hiú ez a dicsekvés, mert Isten hatalmával és igazságosságával dicsekszenek.²⁷⁴

10.5. A keresztyén alkalmazása

Ismert Sz. Ágoston krisztológia értelmezése, hiszen a Nagyhét olvasmányos imaórájának második olvasmánya. Ő Krisztus és a mártírok passióját látja megjövendőlni a zsoltár szavai által. A zsoltár verseit a Passió képeivel illusztrálja. A *Vetus Latina* eléggé sikertelen fordítását használja. *Így nyelvüket fenték* (exacuerunt linguas) a feszítsd meg őt kiáltásban található (Lk 23,21). „Defecerunt scrutantes scrutationes” Jézus sírjához való órallításban valósul meg, azért, hogy hazudják: amíg mi aludtunk, tanítványai titokban elrabolták a holttestét (Mt 28,12). Alvó katonákat hogyan lehet magyarázatként használni? teszi fel a kérdést Sz. Ágoston.

²⁷³ vö. F.–L. HOSSFELD – E. ZENGER, *Psalmen 51–100*, 2000, 210.

²⁷⁴ vö. L. ALONSO SCHÖKEL, *I Salmi*, Borla Roma, 1992, 954–5.

Cassiodorosz szerint ebben a zsoltárban maga Krisztus kéri az Atyát, hogy szabadítsa meg a félelemtől. Ágoston nyomán haladva az üldözőkben a zsidókat, míg Jeromos magát az ördögöt látta.²⁷⁵

Az ókorban és a középkorban ebben a zsoltárban a zsidóság a különböző progromok alkalmával ismert önmagára. A zsidók elleni fellépést általában az erőszakra biztató retorika előzte meg, amit követett a tetteges erőszak. Ezekben az uszító beszédekben pedig minden lehető gonoszságot rájuk szórtak, csakhogy a csőcselék erőszak-potenciálját kellő szintre hevítsék.²⁷⁶

²⁷⁵ vö. ALONSO SCHÖKEL, *I Salmi I*, 955–956

²⁷⁶ vö. M. OEMING, J. VETTE, *Das Buch der Psalmen* 42–89, 138.

(11.) 114. Zsoltár – Izrael és a népek húsvétja

¹*Amikor Izrael kivonult Egyiptomból,
Jákob törzse az idegen nép közül:*

²*Akkor Júda lett a szentélye
és Izrael az országa.*

³*A tenger meglátta és elfutott,
a Jordán visszafelé vette útját.*

⁴*A hegyek ugrándoztak, mint a kosok,
a halmok, mint a kis bárányok.*

⁵*Mi lelt, tenger, hogy elfutottál?
Jordán, miért vetted visszafelé utad?*

⁶*Hegyek miért ugrándoztok, mint a kosok,
s ti halmok, mint a kis bárányok?*

⁷*Föld, rendülj meg az Úr színe előtt,
Jákob Istenének szent arca előtt,*

⁸*aki tóvá változtatta a sziklát,
s a követ buzogó forrássá!*

11.1. A zsoltár műfaja

Ez a zsoltár az *alleluja-zsoltárok*, vagy az úgy nevezett *egyiptomi-hallel* zsoltárok²⁷⁷ sorozatába tartozó ének, mely kapcsolatban állt és áll a *Pászka* liturgiájával.²⁷⁸ Azt viszont nehéz eldönteni, hogy a zsoltárt eleve a peszách ünnepére komponálták-e, és a hagyomány kezdete sem világos. Istent dicsőítő himnusz ez a költemény az egyiptomi kiszabadulásért, de ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül a tény, hogy az ének gyökerei, a *teremtés* teológiához²⁷⁹ nyúlnak vissza.

A görög-latin zsoltárfordítások a 114. és a 115. zsoltárokat, egyetlen egy zsoltárként kezelik. Nehezen gondolható el, hogy kezdetben egy zsoltár lett volna. Létezik a két zsoltár között egy *teológiai összefüggés*, a 114. zsolt Izrael éneke az Egyiptomból való kivonulásra emlékezve, a 115. zsolt pedig egy más fajta kivonulás, a nép elvonul az emberkéz által faragott bálványoktól és visszatér saját Istenéhez. Mindkét zsoltárnak közös a témája: a kivonulás Istene azonos az eget és földet teremtő Istennel.²⁸⁰

11.2. Keletkezése

Tisztázásra szorul ennek a *kivonulás-húsvéti*²⁸¹ himnusznak kronológiai datálásának a kérdése. Weber és Kraus²⁸² a zsoltárt élő és archaikus formája végett a monarchia korának alkotásai

²⁷⁷ 113 Zsolt. – 118 Zsolt.

²⁷⁸ vö. *Zsoltárelmélekdedések, zsoltármagyarázatok*. Szent Ágoston és Maurus Wolter szövegei alapján szerk. DOBSZAY László, 1997, 107.

²⁷⁹ L. ALONSO SCHÖKEL – C. CARNITI, *I Salmi II.*, 1993, 541.

²⁸⁰ vö. E. ZENGER, *Psalmen. I.*, 1996, 129.

²⁸¹ vö. G. RAVASI, *Il libro dei salmi*, 351.

²⁸² vö. J. KRAUS, *Die Psalmen 60–150*, 954.

közé sorolja. Gunkel azonban a deuteronomisztikus korszaknak tulajdonítja. A monarchista keletkezésének legnagyobb védnöke azonban Dahood marad. Szerinte a második versben szereplő *Júda és Izrael*, Palesztina teljes egészét jelenti. Ez politikai *terminus technicus*, melyet Salamon király halála (Kr.e. 932) és Izrael pusztítása az asszírok által (Kr.e. 721) közti időszaknak felel meg. Keletkezésének Dahood által feltételezett időpontja a 9. – 8. század, ²⁸³ sokkal valószínűbb a második templom ideje. Az első versben szereplő *hapax legomenon*: *lo'ez* (barbár) egy, a kivonulás után használt gyakori fogalom. Az első kivonulás sémája mögött igazából ennek a második, Babilonból való kivonulás új aktualizációját ismerhetjük fel.²⁸⁴

11.3. A zsoltár felépítése

A zsoltár *corpusa* négy khiasztikusan elrendezett szakaszból áll.²⁸⁵ Johann Gottfried Herder az egyik legszebb ódaként dicséri. Robert Lowth, a héber költészet gondolatpárhuzamainak (parallelismus membrorum) felfedezője a 18. században ezt a zsoltárt mintazsoltárnak tekintette.²⁸⁶ A két belső szakasz között szemantikus kapcsolat ismerhető fel. A két külső szakasz pedig a „*Jákob háza*” és „*Jákob Istene*” kulcskifejezések által viszonyulnak egymáshoz.

²⁸³ vö. M. DAHOOD, *Psalms III*, 101–150, 134.

²⁸⁴ vö. G. RAVASI, *III*, 351.

²⁸⁵ vö. E. ZENGER, *Psalemen Auslegungen I.*, 129.

²⁸⁶ vö. J. G. HERDER, *Vom Geist der Ebräischer Poesie* (A héber költészet szelleméről) című művében mondja. F.–L. HOSSFELD – E. ZENGER, *Psalmen 101–150*, 2008, 261.

<i>A Első szakasz</i> (v.1–2)	a kivonulás és a föld éneke
<i>B Második szakasz</i> (v.3–4)	a tenger, a Jordán és Sion éneke
<i>B' Harmadik szakasz</i> (v. 5–6)	ének a tengernek, Jordánnak és Sionnak
<i>A' Negyedik szakasz</i> (v. 7–8)	a teofánia és a sivatag éneke

Az első szakasz felülmúlhatatlan tömörséggel foglalja össze Izrael eredettörténetét a kivonulástól a templomépítéséig. A zsoltár stílusa egységes. Ezt bizonyítja az ellipszis retorikai alakzat is: minden vers második felében az első rész igéje érvényesül, azt kell hallani. Pl. *Izrael akkor lett a szentélye, és Júda az ő országa*. Az ú.n. ellipszis alakzat a 3. 5. vers kivételével az egész zsoltárban megtalálható.²⁸⁷ Az exodus olyan történet, ami szoros személyes kapcsolatot hozott létre a nép és Istene között. A szerző nem említi Isten nevét, csupán a hetedik versben derül ki, hogy kit is illetnek a birtokos névmások a 2. versben (szentélye és uralma).²⁸⁸

A második szakasz a természet reakcióját ábrázolja az exodusra. A tenger látta kijelentés tárgy nélkül áll. Hogy csak a zsoltár végén tudjuk meg, kit is látott, növeli a zsoltár feszültségét.²⁸⁹ Hasonló kifejezéssel még a Zsolt 48,5kk. találkozunk: A királyok „*Nézték, de megmerevedtek, és megzavarodva megfutottak.*”²⁹⁰ Most a megszemélyesített, élettelen teremtmények viselkednek hasonlóan.

A harmadik szakasz egy csodálatos kérdésbe öltözteti a második szakaszt azzal a céllal, hogy tudatosítsa, hogy ez a kü-

²⁸⁷ vö. F.–L. HOSSFELD – E. ZENGER, *Psalmen 101-150*, 2008, 257.

²⁸⁸ vö. E. ZENGER, *Psalmen Auslegungen* I, 130.

²⁸⁹ vö. F.–L. HOSSFELD – E. ZENGER, *Psalmen 101-150*, 2008, 262.

²⁹⁰ A Zsolt 48 Jeruzsálemet ünnepli, az Úr városát, amelyet a királyok megláttak és elfutottak, nyilván mert az Úr hatalmasnak mutatkozott benne.

lönleges, váratlan és újszerű esemény a jelenben is folytatódik. Azáltal hogy tudósításból átmegy párbeszédes, megszólító formába a költemény, hatásosan növeli a drámaiságát. A retorikai kérdések alanya lehet Izrael, a zsoltárt imádkozó közösség.²⁹¹

A negyedik versszak a világ felé fordul, egy felszólítással. Egyrészt az előző szakaszok motívumait használja fel, másrészt pedig az eszkatológikus látóhatárt tágítja – főleg a 8. versben szereplő *változtatta* participium által.²⁹² A zsoltár irodalmi és teológiai vonzó ereje a dinamikában áll, ami az első szakasztól az utolsóig növekszik.

11.4. Exegézis

A zsoltár, *in medias res*, a cselekmény közepette kezdődik. Egy összesítő cselekmény, amely alá van rendelve egy változásnak.²⁹³ Az első versben szereplő כ + az *infinitivus constructus*: időhatározóként („amint...kivonult”) valamint műveltető ige-ként („mert Izrael kivonult”) lehet értelmezni.²⁹⁴

A zsoltár kezdetén a *kivonulni* (סָרַח) ige, héber fordítása jelentheti a *szülést* is. A szülés is egy fajta kivonulás az anyaméh-ből, magával hordozva a traumát a biztonság elvesztéséért, mindez azonban a szabadság elnyerése érdekében.²⁹⁵ Ennek a kalandnak a szereplői az Isten által vezetett választott nép, amelyet három szóval jelöl: Izrael, Júda, Jákob háza.

A *idegen / barbár nép* hapax legomenon, héberül (*lo'ez*) *dadó-gó népet* jelent. A LXX: βαρβαρον a Vulg: *de populo barbaro* for-

²⁹¹ vö. E. ZENGER – F.–L. HOSSFELD, *Psalmen 101-150*, 2008, 262.

²⁹² vö. E. ZENGER, *Psalmen Auslegungen I*, 130.

²⁹³ vö. L. ALONSO SCHÖKEL, *I Salmi II*, 114.

²⁹⁴ vö. F.–L. HOSSFELD – E. ZENGER, *Psalmen 101-150*, 2008, 257.

²⁹⁵ G. RAVASI, *III*, 315.

dítja és minden olyan nyelvet jelent, ami nehezen érthető, dadogót és érthetetlenül beszélőt. Idegen nyelvvel is fordítani. Bibliaolvasó elmosolyodhat a zsoltár kifejezésén. Hogyan nevezi a zsoltáros az egyik legrégebbi kultúrnépet barbárnak? A görögök azokat nevezték így, akik a hellén kultúrában járatlanok, képzetlenek. Innen a ma is érvényes jelentése a szónak: „képzetlen, vad, nyers, rémisztő”. A Septuagintában még néhány helyen (vö. Ez 21,3; 2Makk2,21; 4,25; 10,4) előfordul, ahol inkább a rémisztő jelentésárnyalat dominál.²⁹⁶

Két szinten mozog általában ennek az értelmezése. Az Ószövetségben több helyen is szóba jön egy olyan nép, amelynek nyelve érthetetlen. (Vö. MTörv 28, 49–50; Iz 28,10–11; Iz 33,19; Jer 5,15.) A politikai ellenség idegen nyelve csak fokozza az elnyomást, hiszen a kölcsönös megértésnek az akadály, ugyanakkor a katonai megszállók fenyegetnek és csúfolódnak az elnyomottakkal. A zsoltárban benne cseng a babiloni száműzetés is. Idegenek között csak hontalanul és kiszolgáltatottan lehet élni. Ennek az állapotnak Izrael első és második ki- meg az ígéret földjére való bevonulása vetett véget.²⁹⁷ A másik értelmezés Szof 3,9 verséből indul ki: *Igen, akkor majd tiszta ajkat adok a népeknek, hogy mindannyian segítségül hívhassák az Úr nevét, és egy szívvel szolgáljanak neki.* Itt nem fordul elő az *idegen nép* (‘am lo’ez) hapaxlegomenon, mégis segíthet a 114,1 megértésében. A megtisztított ajkakat értelmezhetjük új nyelvként is, aminek az a sajátossága, hogy szakít a bálványokkal, és az Úr nevét hívja segítségül. Ilyen értelemben Izrael kivonulása Egyiptomból egyben kivonulás a bálványok uralta világból, és azzá a közösséggé lesz, amely körében JHVV királysága megvalósul.²⁹⁸

²⁹⁶ vö. M. BAUCKS, *Psalm 113 [114]*, in LXX.D.E, 1819.

²⁹⁷ vö. F.–L. HOSSFELD – E. ZENGER, *Psalmen 101-150*, 265.

²⁹⁸ vö. F.–L. HOSSFELD – E. ZENGER, *Psalmen 101-150*, 266.

2. vers: Júda lett az Ő szentélye – egyrészt hivatkozhat a Kiv 19,6: „Papi királyságom és szent népem lesztek. Ezeket a szavakat add tudtára Izrael fiainak.” A szentély jelentheti a jeruzsálemi templomot. Anélkül, hogy a 2. vers nyelvtani problémáit részleteznénk, az egyik lehetséges fordítás: *szentélyének uralmává*²⁹⁹ lett Júda és Izrael. Amikor a nép eléri célját, az ígért földjét, akkor a terület változott Isten szentélyévé. Mindkét interpretációnak a súlypontja az átváltozás.³⁰⁰ Az LXX a szentélyt – ἁγίασμα-val³⁰¹ jelöli. Jelentése: megszentelés, megszentelődés.

3. vers: A megiszemélyesítés technikája által a kozmosz, a megváltás drámájának a főszereplője. *A tenger elfutott* – a közel-keleti kozmogóniákban, a víz, a tenger jelképezik a káoszt, ugyanakkor jelképei az összes olyan negatív dinamizmusnak, amely veszélyeztetik a teremtetést és ennek terjedelmét, határt szab a teremtetett létnek. A megiszemélyesített tenger úgy viselkedik, mint egy hadsereg, amely figyelni ellenfelét, és amikor belátja, hogy nem esélyes a győzelemre, visszavonul, *elfut*. Nem azt mondja, hogy a tenger kettévált és, hogy a víz jobb és bal felől úgy állt, mint a fal,³⁰² hanem, hogy elmenekült.³⁰³ Figyelmet kelthő az olyan elemek hiányzása, mint a fáraó, a tűzoszlop és a felhő. Itt inkább egy káosz elleni harc bontakozik ki. A mitológikus ősvizeket a tenger és a Jordán viselkedése helyettesíti. Az ókori közel-keleti hagyományokban hasonlóan viselkednek a természeti elemek pl. Marduk főisten teofániája egyben a káosz

²⁹⁹ vö. F.–L. HOSSFELD – E. ZENGER, *Psalmen 101-150*, 266.

³⁰⁰ vö. ALONSO SCHÖKEL, *I Salmi II*, 544.

³⁰¹ Ezt a fogalmat használja a román ortodox egyházi nyelvezet a vízszentelésre.

³⁰² Kiv 14,22

³⁰³ vö. G. RAVASI, *I Salmi 100–150*, 350.

feletti erők legyőzését és a győzedelmes főistenség trónralépését, a többi égi és földi hatalmak feletti uralmát jelenti.³⁰⁴

A 4. versben a hegyek táncolnak, a halmok ugrálnak. A *raqad* ige nem megrendülést, hanem emberi táncot (Préd 13,21; Zsolt 29,6) és az általa kifejezett életörömet jelenti. Az állatok is táncolnak, azaz ugrándoznak a Bibliában (Jer 13,12; Zsolt 29,6). A vers antitézisben áll a 3. verssel, és itt nem a megrendülésre gondolunk, hanem a kecskékre és bárányokra, amelyek pásztoruk láttán örvendezve ugrálnak. A kép azt érzékelteti, hogy (Izrael) hegyei és halmai örömtáncra perdülnek a teofánia hatására.

Nincs semmi okunk arra, hogy a retorikai kérdéseket későbbi betoldásoknak tartsuk.³⁰⁵ Ezek a kérdések jól illeszkednek a költeménybe, és egyfajta *crescendo*-val készíti elő a zsoltár végén álló dicsőségteljes teofániát.

A 7. versben a színpadon lévő szereplők száma: kettő. Az egyik szereplő a *föld*, amely reszket vagy táncol *‘adon* – az Úr előtt. *Reszket* – a természet klasszikus reakciója a teofániára. Jelenthet azonban egy szokatlan ígét is ugyanazzal az értelemmel, mint a 3. versben.³⁰⁶ Ám az ige jelentése táncol, a megrendülés csak átvitt értelemként nyert teret a fordítások többségében főleg a Septuaginta hatására (ἐσαλεύθη). Köhler–Baumgartner szótár az utóbbi értelmezést teszi valószínűvé.³⁰⁷ A tánc is válasz a megváltást és életörömet hozó teofániára. A héber eredeti fordítás szerint, ez az ige kifejezi az *ujjongást* is.³⁰⁸ Manapság

³⁰⁴ vö. F.–L. HOSSFELD – E. ZENGER, *Psalmen 101-150*, 267.

³⁰⁵ vö. G. RAVASI, *III*, 358.

³⁰⁶ vö. G. Ravasi, *III*, 359.

³⁰⁷ Körtáncot lejtteni (vö. Bír 21,21), körbejárni (Oz 11,6) vö. KOEHLER–BAUMGARTNER, *Hebraeisches und Aramaeisches Lexikon zum Alten Testament*, I., 2004, 284.

³⁰⁸ F. BĂLTĂCEANU, M. BROȘTEANU, *Psalmii*, in *Septuaginta* 4/2, 2007. 284.

Lohfink 1994-ben megjelent tanulmányának hatására az újabb zsoltárfordítások a táncolni jelentés mellett döntenek.³⁰⁹ A második szereplő *Jákob Istene*, aki kinyilatkoztatja magát az elnyomottak megmentésére. A *táncolj te föld* fordítás mindenképp szerencsés. A győztes csatából hazatérő vezetőket és királyokat körtáncsal ünnepelték (vö. Bír 11,34 Jefte; Dávid 1Sám 18,6; 21,12;29,5). Isten győzelmét a fáraón és harci szekerein szintén körtáncsal ünnepelték (Kiv 15,20). A Zsolt 87,7-ben a népek körtáncot lejtenek, mert Sionból Isten forrásai törnek elő.³¹⁰ A fent elmondottak fényében a *táncolj te föld* felszólítás arra, hogy a kivonulás győzedelmes Istenét ünnepelje örömmel az egész föld.

A 8. versben Isten *átváltoztató* ereje kerül középpontba. Ezzel a szerző kihangsúlyozza a változást, az újat, az átmenetet az egyik helyzetből a másikba, egy pontba érést, ami ellentétes a kiinduló ponttal. Az *átváltoztatás* motívuma nagyon gyakori az Ószövetségben.

Ám 5,8: *hajnalra fordítja a sötétséget, a nappalt meg éjszakára változtatja.*

Iz 42,15: *A folyókat pocsolyává változtatom, a tavakat meg kiszáritom. 16: világosságra változtatom előttük a sötétet*

Jer 31,13: *Gyászuakat akkor örömmre fordítom*

Szof 3,9: *akkor majd tiszta ajkat adok a népeknek, hogy mindannyian segítségül hívhassák az Úr nevét.*

³⁰⁹ N. LOHFINK, 1994. vö. F.–L. HOSSFELD – E. ZENGER, *Psalmen 101–150*, 267.

³¹⁰ A SZIT fordítása a Vulgátát követi: mindegyiknek benned a hajléka. A KNV a NoVulgátát fordítja: minden forrásom belőled fakad, ami visszatér a TM-hez.

1Sám 10,9: *Mihelyt megfordult, hogy Sámuel elhagyja, Isten kicserélte a szívét, és a jelek is mind megjelentek azon a napon.*

Sir 39,23: *Sós tengerré tett termékeny földeket*

Tóvá változtatta a sziklát – Isten gesztusának leírásával, nemcsak mindenható erejére fekteti a hangsúlyt, hanem arra, hogy Isten mindig megadja népének, amire szüksége van, akkor is, ha ennek az ára a természeti törvények felfüggesztése vagy megváltoztatása.³¹¹

11.5. A zsoltár keresztény alkalmazása

A zsoltár *eszkatológus-húsvéti* dimenziója alkalmassá tette gyakori használatát a keresztény írásokban. Legismertebb alkalmazása, a *kivonulási tipológia*, amit János Jézusra alkalmaz. Ismerős még a *kivonulási szimbólumok* az 1 Kor 10-ben. Máté és Márk utalnak a Hállel zsoltárokra: *“Ezután elénekelték a zsoltárt és kimentek az Olajfák-hegyére”* (Mt 26,30. Mk 14,26). Finoman érintkező pontokat találunk a 114. Zsolt és az ÚSz között. Az LXX a 4–6 vv. *rágáh* – „ugrándozni” igét, *szkirtó*-val fordítja, ami jelenti az ujjongó, táncoló örömet, amivel Isten eszkatológus eljövetelét köszönti. (Lk 6,23). Amikor Keresztelő János örömtől *ujjong* Erzsébet méhében amint az új messiásidők kezdetét üdvözli, ugyanez az ige áll (Lk 1,44).

Órigenész, Józsué könyvéhez írt IV. homíliájában egy egyedi *keresztségi dokumentumként* kezeli a zsoltárt: *Amikor a katekumenekhez csatlakoztál te átkeltél a Vörös tengeren ... Amikor a keresztes misztériumát fogod elérni, át fogsz kelni a Jordánon ... Hátra fogsz fordulni és kiáltani fogsz: Miért futottál el tenger? Miért fordultál vissza, Jordán? Ti hegyek miért ugrándoztok, mint*

³¹¹ vö. Kiv 17, 1-6; Szám 20,1-11; MTörv 8,15;

*a kosok és ti halmok, mint a kis bárányok? Akkor az isteni ige fog válaszolni: Isten színe előtt reszket a föld, Jákob Istenének színe előtt, ő aki a sziklát tóvá változtatja és a követ élő forrásává.*³¹²

A zsoltárban leírt exodus Szent Ágoston szerint egy jövőbeli kivonulásra is vonatkozik. Hangsúlyozza, hogy a zsoltár úgy olvasandó, mint egy eszkatológikus remény, mint az új, mennyei húsvét zsoltára. Ágoston a 114. zsoltárhoz fűzött értelmezésében.³¹³ Egyiptom egy lesújtó és elnyomó világot jelképez, amelytől „lélekben őrizkednünk kell”. Az Egyiptomból való kivonulást párhuzamba helyezi a mennyei Jeruzsálem elnyerésének érdekében tett világ megtagadásáról.

Dante, az *Isteni színjáték*³¹⁴ művében a zsoltár, Vulgata verzióját használja fel, a szellemek, akik a lelkeket csónakban hozzák a Purgatórium partjaira, ezt a himnuszt éneklik: *In exitu Israel de Aegypto. (Purgatorium, Canto II, 11.46–47)*. Reménykeltő mindenki számára.

³¹² ORIGENÉSZ, *Homelies sur Josué*, in: Sources Chrétiennes (szerk. LUBAC, Henri de, DANIELOU, Jacques, Les editions du Cerf, Paris 1960) 149–150.

³¹³ Aurelius Augustinus, *Zsoltármagyarázatok I.*, Szent Gellért Kiadó és Nyomda, 1999, 83.

³¹⁴ vö. JOHANNES PAUL II., *Katechese über Psalm 114*, in *Die Botschaft der Psalmen*, 2006, 122.

Könyvészet

Szentíráskiadások

BĂLTĂCEANU F., BROȘTEANU M., *Septuaginta 4/I*, Colegiul Noua Eruopa, editura Polirom București, Iași, 2006.

Biblia, Traducere, introduceri și note: pr. Alois BULAI, pr. Eduard PĂTRAȘCU, Iași 2013.

DELITZSCH, Franz, *Hebrew New Testament*, Berlin 1877.

ELLIGER, K. – RUDOLPH, W. kiad., *Biblia Hebraica Stuttgarti-ensia*, Deutsche Bibelgesellschaft Stuttgart ⁴1977

Nova Vulgata Bibliorum Sacrorum, Roma ²1986.

Novum Testamentum Graece, kiad. NESTLE-ALAND, Stuttgart ²⁷1993,

RAHLFS, kiad. A., *Psalmi cum Odis (Septuaginta. Vetus Testamentum Graecum, Auctoritate Academiae Scientiarum Gottinsensis editum, vol X)*, Göttingen 1931, ³1979,

—————*Septuaginta*. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX enterpretes, 2 köt., Deutsche Bibelgesellschaft Stuttgart 1935, 1982.

KRAUS W. / KARRER M., *Septuaginta Deutsch, Das griechische Alte Testament in deutscher Übersetzung*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 2009.

KRAUS W. / KARRER M., *Septuaginta Deutsch, Erläuterungen und Kommentare zum griechischen Alten Testament II. köt.*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 2011.

Lexikonok, nyelvtanok és konkordanciák

- BAUER, W., *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur*, Berlin – New York ⁶1988.
- BLASS, F.–DEBRUNNER, A. –REHKOPF, F., *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 1975.
- CONYBEARE, F. C.–STOCK, St. G., *Grammar of the Septuagint Greek*, Boston 1995².
- EVEN–SHOSHAN, Abraham, *A New Conconrdance of the Bible*, „Kiryat Sefer” Publishing House LTD., Jerusalem 1993.
- GESENIUS, W., *Hebräische Grammatik völlig umgearbeitet von E. Kautzsch*, Georg Olms Verlag, Hildesheim, Zürich, New York, 1995.
- GESENIUS, W., *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*, Berlin ¹⁷1962.
- GYÖRKÖSY A., KAPITÁNYFY I., TEGYEY I., *Ógörög-Magyar nagyszótár*, Budapest 1993.
- HATCH, E. – REDPATH, H.A., *A Concordance to the Septuagint and the Other Greek Versions of the Old Testament (Including the Apokryphal Books)*, Michigan ²1998.
- JENNI, Ernst / WESTERMANN, Claus, *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*, I. II., Güterloher Verlagshaus, Gütersloh, ⁵1994.
- JUÖN P. – MURAOKA T., *A Grammar of Biblical Hebrew*, Roma 2006.
- KOEHLER, L., BAUMGARTNER, W., *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch zum Alten Testament*, Leiden–Boston, 2004.
- LAMPE, G. W. H., *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford 1961, 21. utánnnyomás 2008.
- Liddell, H. G., – Scott, R. – Jones, H. S., *A Greek-English Lexicon*, Oxford ⁹1966.
- LISOWSKY, G., *Handkonkordanz zum Alten Testament*, Deutsche Bibelgesellschaft Stuttgart 1981.

- KUHN, K. G., *Konkordanz zu den Qumrantexten*, Göttingen 1960.
- PRITCHARD, James B., *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament with Supplement* 3rd Edition, Princeton University Press. 1969.

Kommentárok, cikkek és tanulmányok

- ABLONCZY Dániel: *Zsoltárok könyve I–II*, Budapest 1998.
- ÁGOSTON Szent, *Zsoltármagyarázatok*, I. 1–60, II. 60–103, III. 104–150, ford. Diós István, KPI Pálos Könyvtár Budapest, 2015.
- ALONSO SCHÖKEL, L. – CARNITI C., *I Salmi vol. I.; vol. II.*, editrice Borla, Roma 1991, 1993.
- AMBRUS, Szent, *A kötelességről. A bűnbánatról*, ford. Hrotkó Géza, Jel Kiadó. Budapest 2005.
- ARISZTEÁS levele *Philokrátéshez*, ford. SIMON L. Zoltán, in szerk. Adamik TAMÁS, *Apokrif levelek*, Telosz Kiadó, Budapest 1999.
- ATANÁZ, Szent, “Szentek között élő Atanáz Atyánknak, Alexandria érsekének Markellinoszhoz intézett levele a zsoltárok értelmezéséről” in OROSZ Athanáz, szerk. *Hetvenes–bibliás és patrisztikus tanulmányok*, Nyíregyháza 2004, 29–48.
- AURELIUS AUGUSTINUS, *Zsoltármagyarázatok I.*, Szent Gellért Kiadó és Nyomda, 1999, 83.
- BACHL, Gottfried, *Das Gericht*, Christ in der Gegenwart 45, 1993.
- BALOGH CSABA, *Teremtés és születés, A zsoltárok 139,13–16 antropológiai kérdései*, in *Studia Doctorum Theologiae Protestantis*, 9–37, I., Kolozsvár 2012.
- BAR-EPHRAT, Shimon, *Love of Zion: A literary Interpretation of Psalm 137*, in szerk. Mordechai COGAN, Barry L. EICHLER, Jeffrey H. TIGAY, *Tehillah le-Mosheh, Biblical and Judaic studies in Honour of Moshe Greenberg*, Eisenbraus, Indiana Winoma Lake 1997, 3–13.
- BAUCKS, Michaela, *Psalms 113 [114]*, in LXX.D.E, 1819–1823.
- BEAUCHAMP, Paul, *A zsoltárok világa*, Bencés kiadó, Pannonhalma 2013.

- BENYIK György, *Az újszövetségi Szentírás keletkezés- és kutatástörténete*, JATPress Szeged, 2004.
- BOIA, Lucian, *Sfârșitul Occidentului? Spre lumea de mâine*, Humanitas București, 2013.
- BONHOEFFER, Dietrich, *Die Psalmen. Das Gebetbuch der Bibel. Eine Einführung*, Gießen ¹⁷2006.
- BOTT, Travis, "hll, Tehillah, hillúlîm", in *TWQ* I., 2011, 789–801.
- Božo LUIĆ, *A Biblia alapkérdése: Mi az ember? A 8. zsoltár egzisztenciális és teológiai elemzése*, in szerk. BENYIK György, *Zsoltárok, himnuszok, imádságok*, JatPress Szeged, 2009, 35–51.
- BRUCKER, Ralph *Psalm 17*[18], in *LXX.D.E II* 1537–1547.
- BRUEGGEMANN, Walter, *A hit a zsoltárok könyvében*, Kálvin Kiadó, Budapest 2008.
- CARR, David M., *Einleitung in das Alte Testament, Biblische Texte – imperiale Kontexte*, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart, 2014.
- CAZALLES, Henri „אֲשֶׁרִי 'ashré” in *TDOT* I., 1977, 446.
- COLLINS, T., *Decoding the Psalms. A structural approach to the Psalter*, in *JSOT* 37, 1987, 41–60
- COLOMBAS, Garcia M., *A Szentírás olvasása, A lectio divina*, Bencés lelkiségi sorozat, Pannonhalma 2006.
- COOLEY Jeffry L., *Psalm 19: A Sabbath Song*, in *VT* 64 (2014), 177–195.
- CRAIGIE P. C. / TATE Marvin, *Psalms 1–50*, WBC XIX, 2004.
- CRYSOSTOMOS, Joannes, *Expositio in psalmos*, PG 55.
- CZIGLÁNY Zsolt, *A zsoltárok időtállóságáról*, in *Vigília* (2008/4) 73, 242–249.
- DAHOOD, Mitchell, *Psalms I. II. III.*, The Anchor Bible, Yale University Press, New Haven – London, 1965, 1968, 1970.
- DESSLER Alfons, *I salmi*, editrice Città Nuova, Roma, ²1991.
- DÉR Katalin, *A zsoltárok világa*, Mária Rádió Kiadó, Budapest 2008.
- DOBSZAY, László szerk, *Zsoltárelmélkedések, zsoltár-magyarázatok. Szent ÁGOSTON és Maurus WOLTER szövegei alapján*, Jel Budapest 1997.

- FARKASFALVY Dénes OCist, *Zsoltároskönyv*, Szent István Társulat, Budapest ³2006.
- FLASCH, Kurt, *Christ in der Gegenwart* Jhrg. 67 (Freiburg, 8. März 2015), 113.
- FLÜGLISTER, N. OSB, *Vom Mut zur ganzen Schrift*, in *Stimmen der Zeit* 184 (1969), 186–200.
- FREVEL, Chr., *Grundriss der Geschichte Israels*, in E. ZENGER t.k., *Einleitung in das AT*, 701–870, ⁸2012.
- FÜZES, Ádám, *Zsoltár, a liturgia anyanyelve*, *Vigília* 74 (2008/4), 268–274.
- GNILKA, J., *Das Matthäusevangelium 2, HThKNT II/2.*, Freiburg/Basel/Wien 1988.
- GUARDINI, Romano, *A zsoltárok bölcsessége*, Budai Ferences Plébánia 1999.
- GUNKEL, H. / BEGRICH, J., *Einleitung in die Psalmen, Gattungen der religiösen Lyrik Israels* (HK II EB) Vandenhoeck & Rupprecht, Göttingen 1933.
- GZELLA H., *Lebenszeit und Ewigkeit. Studien zur Eschatologie und Anthropologie des Septuaginta-Psalter*, BBB 134, 2002.
- H. B. HUFFMON, *Lex Talionis*, in ed. D. N. FREEDMAN, *Anchor Bible Dictionary* vol. 4., Doubleday, New York, London, Toronto, 1992.
- HAJDÓK János, *Zsoltárkönyv*, Budapest 1980.
- HARDIN, Blaising, –, Carmen, *Psalms 1–50*, ACCS VII, Downers Grove 2008.
- HOSSFELD F.–L. –ZENGER, E., *Die Psalmen, Psalm 1–50*, NEB, 1993.
- HOSSFELD F.–L. –ZENGER, E., *Die Psalmen, Psalm 50–100*, HThKAT Freiburg–Basel–Wien, ²2000.
- HOSSFELD F.–L. –ZENGER, E., *Die Psalmen, Psalm 50–100*, HThKAT Freiburg–Basel–Wien, 2008.
- JANOWSKI Bernd, *Gottes Wohnung bei den Menschen, eine Skizze der alttestamentlichen Schekina-Theologie*, in *Sacra Scripta* 2015 / 1, 9–33.

- JAUSS, Hannelore, *Fluchpsalmen verstehen? Zum Problem von Feind und Fluchpsalmen*, in *Bibel und Kirche* 51, 1996, 107–115.
- JEROMOS, Szent, *Levelek I.–II.* kötet, Szenzár Kiadó, Budapest 2005.
- JERUZSÁLEMI Szent KÜRILLOSZ összes művei, ford. VANYÓ L., Seminarium Centrale Budapestinense, Budapest, 2006.
- JOHANNES PAUL II, *Die Botschaft der Psalmen, Mit dem Papst beten.* Katholisches Bibelwerk, Stuttgart 2008.
- JUSZTINOSZ, *Párbeszéd a zsidó Trifónnal*, (ford. LADOCSI Gáspár) in ÓI 8, Budapest 1984.
- JÜNGLING H.-W., *Psalms 1–41*, 779–822, in William R. FARMER, *The International Bible Commentary*, Collegeville, Minnesota, 1998, 779–780.
- KÁLVIN János, *Kommentár a Zsoltárok könyvéhez*, ford. SZABÓ Miklós, kiadási hely megjelölése nélkül, 2011.
- KANNENGIESSER, Ch., *Handbook of Patristic Exegesis*, Leiden – Boston 2006.
- KARASSZON, István, *Igaznak jutalma, Az 58. zsoltár enigmája*, in U.Ö. *Az Ószövetség másik fele*, Sapientia Főiskola – L’Harmattan, Budapest 2010, 164–176.
- KATÓ Szabolcs Ferencz, *Örül az igaz, mikor látja a bosszút ...*, in RSz 107 (2014. nov. dec.), 605–642.
- KEEL, Othmar, *Die Welt der altorientalischen Bildsymbolik und das Alte Testament. Am Beispiel der Psalmen*, Zürich 1984; Göttingen ⁵1996.
- , *Feinde und Gottesleugner. Studien zum Image der Widersacher in den Individualpsalmen*, (SBM 7), Stuttgart 1969, 93–131.
- KENDEFFY Gábor, *Teológia Dióhélyban I–XXIV*, in *Studia Caroliensia* 2006/2, 157–179.
- KRAUS, Hans-Joachim, *Psalmen I, 1–59; II, 60–150*, BK Evangelische Verlagsanstalt Berlin, ⁴1972.
- KRAUS, Naftali, *Dávid zsoltárai*, Budapest 1999.
- KSELMAN, J. K. –BARRÉ, Michael L., *Zsoltárok könyve*, in R. E. BROWN – J. FITZMYER – R. E. MURPHY, *Jeromos*

- Bibliakommentár I., Az Ószövetség könyveinek magyarázata*, Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest 2002, 803–845.
- KÜROSZI THEODORÉTOSZ, PG 80.
- LACOCQUE, André – RICEOR, Paul, *Cum sã ințelegem Biblia?* Polirom Iași 2002.
- LEPSIUS, R., *Denkmäler aus Ägypten und Äthiopien V*, Berlin 1853
Tafel 69a interneten megtalálható.
- LEWIS, C.S., *A zsoltárokról*, Harmat kiadó, Budapest 2006.
- LUTHER Márton, *Előszók a Szentírás könyveihez*, Luther Kiadó, Magyarországi Luther Szövetség, Budapest, 2010.
- LUZ, U. *Das Evangelium nach Matthäus* (Mt 18–25), Zürich/Düsseldorf & Neukirchen–Vluyn, 1997.
- MAERZ Claus–Peter, *Hebraeerbrief*, in NEB, Echter Verlag Würzburg, 1989.
- MARKSCHIES, Christoph, *A gnózis*, Szent István Társulat Budapest 2011.
- MEISER, Martin, *Septuaginta, inkultúráció és az identitás őrzése*, Verbum, Kolozsvár 2017.
- MICHAELIS, W., 'óðóς' in ThWNT 5, 1954, 42–118.
- NIEMIADOWSKI, Józef, *Vallás és erőszak*, in *Vigília* 72 (2007/6) 423–431.
- NIETSCHE Friedrich, Vidám tudomány, Szukits Könyvkiadó, 2003.
- OEMING, M. – VETTE, J., *Das Buch der Psalmen 42–89*, NStKAT 13/2, Katholisches Bibelwerk, Stuttgart 2010.
- OEMING, M. – VETTE, J., *Das Buch der Psalmen 90–150*, NStKAT 13/3, Katholisches Bibelwerk, Stuttgart 2016.
- OLÁH Zoltán, *Izajás messiásszövegeinek értelmezése a Septuagintában és az egyházatyák írásaiban*, Szent István Társulat – Verbum, Budapest–Kolozsvár, 2016.
- , Isten szenvedő szolgálja a 22. zsoltárban, in *Studia Theologica Transsylvaniensia* 8, 2006, 141–153.
- , Hermenetikai küzdelem a 137. zsoltár terror-énekével, in szerk. BENYIK György, *Gyűlölet és kiengesztelődés a Bibliában*, JatPress Szeged, 2016, 141–150.

- Órigenész, *Kelsoosz ellen*, Kairosz kiadó, Budapest 2008.
- OROSZ Athanáz, *Az egyházatyák zsoltármagyarázata a húsvét fényében, Vigília* 73 (2008/4), 259–267.
- Pápai Biblikus Bizottság, *A zsidó nép és szent iratai a keresztény Bibliában*, Szent István Társulat Budapest 2013.
- PAPP Miklós, *A strukturális bűn álnok hálója*, Új Ember Hetilap, 2014. 05. 18.
- RADÁCSY László, *Héber–Magyar Nagyszótár*, Akadémiai Kiadó – Makkabi Kiadó, Budapest 2001.
- RATZINGER, Joseph, *Bevezetés a keresztény hitbe*, ford. Márton Áron pk. Mentor Kiadó, Marosvásárhely 2008.
- RAVASI, Gianfranco, *Il libro dei salmi, commento e attualizzazione I. II. III.*, EDB Bologna, 1981, 1983, 1985.
- REEMTS Christiana, *Schriftauslegung. Die Psalmen bei den Kirchenvätern*, Verlag Katholisches Bibelwerk, Stuttgart 2000.
- REXIN, Gerhard, *Kelso*, in *LThK* 5, Freiburg – Basel – Wien 2006.
- RISSE, Siegfried, *Wohl dem, der deine kleinen Kinder packt und sie am Felsen zerschmettert*” Zur Auslegungs-geschichte von Psalm 137,9, in *BibInt* 14, 2006, 364–384.
- ROSENZWEIG, F. *Der Stern der Erlösung*, Frankfurt a.M. 1988.
- RÓZSA Huba, *Bevezetés az Ószövetség könyveibe*, Szent István Társulat, Budapest, 2016.
- RÓZSA Huba, *Östörténet, A világ keletkezése és az emberiség eredete a Biblia szerint*, Szent István Társulat, Budapest 2008.
- SCAIOLA, Donatella, *I Salmi imprecatori/il linguaggio violento dei Salmi. Preghiera e violenza*, in *RSB* (2006) XX– nr. 1–2, 61–79,
- SEABO, Magne, „אשר, pi. glücklich preisen”, in *ThHAT*, 257–260, 257-8.
- SEILER, Stefan, *Psalm 82 (83)*, in *LXX.D.E II*, 1738–1741.
- SESSA, S. M., *Salmo 137: Il ruggito della fede*, in *Rivista Biblica* LII (2004), 129–172.
- SIMIAN-YOFRE, H., *I testi del servo sofferente*, Roma 1998.
- SIMON T. László, *Hozzatok szavakat magatokkal, Közelítések a zsoltárokhoz*, L’Harmattan – Budapest, 2007.

- SOMOS Róbert, *Bevezető*, in *Órigenész, Kelszosz ellen*, ford. uő. Kairosz kiadó, Budapest 2008.
- SZABÓ Mária, *A zsoltárok kincsei, Zsoltárfordítás nyelvi-filológiai jegyzetekkel*, Szent Jeromos Kiadó Budapest, 2013.
- TAMÁS, Adamik, *Apokriflevelek*, Telosz Kiadó, Budapest 1999.
- TEODORETUS, *Interpretatio in Psalmos*, PG 80.
- TERTULLIANUS *művei, Markion ellen*, szerk. VANYÓ László, Szent István Társulat, Budapest 1986.
- THEOPHILOSZ, *Autolükoszhoz II.*, in. *A II. századi görög apologéták*, ford. Orosz László, in szerk. Vanyó László, ÓI 18, Szent István Társulat, Budapest 1984.
- THORDAY Attila, *A zsoltárok, mint az Egyház imádságai*, in *Vigília* 73, 2008/4, 250–258.
- TÓTHFALUSI István, *Idegenszó-tár*, Tinta könyvkiadó, Budapest 2004.
- URBÁN Ilona Anna, *A 22. zsoltár zsidó (rabbinikus) és keresztény (patrisztikus) értelmezése*, in DOBOS Károly Dániel és FODOR György, „Vízió és valóság”, *Studia Theologica Budapestiensia* 35., Új Ember – Márton Áron Kiadó, Budapest, 2011, 91–101.
- WAHL, O., *Lieder der Befreiten. Psalmen beten heute*, München 1989, 27–38.
- WESSELSCHMIDT Quentin F., *Psalms 51–150*, ACCS VII, Downers Grove 2008.
- WILHELMI G., *Der Hirt mit dem eisernen Zepter. Überlegungen zu Psalm II 9*, VT 27, 1977, 196–204.
- WITVLIET, Theo, *Ratafari*, in LThK 8. kötet, Freiburg – Basel – Wien ²2006.
- XERAVITS Géza, *A Zarándokzsoltárok*, *Lectio Divina* 3, Szent Maurícius Monostor – Bakonybél, L'Harmattan – Budapest, 2006.
- ZAMFIR Korinna, *Ószövetségi exegézis*, Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár, 2008.
- ZENGER E. –HOSSFELD, F.–L., *Das Buch der Psalmen*, in u.ő. t.k. *Einleitung in das Alte Testament*, Kohlhammer Stuttgart ⁸2012.

ZENGER E., *Psalmen – Auslegungen I. II. III. IV.*, Herder, Freiburg, Basel, Wien ²2006.

ZENGER, E., *Das Buch der Psalmen*, in u.ö. t.k., *Einleitung in das AT*, ⁴2001.

ZENGER, E., *Die Nacht wird leuchten wie der Tag. Psalmenauslegungen*, Herdervlag, Freiburg i. B. 1997.

Internetes oldalak

<http://csicsada-irodalom-birodalom.blogspot.ro/2011/12/assisi-szent-ferenc-naphimnusz.html>

NIETSCHE Friedrich, *Die fröhliche Wissenschaft*, Verlag von E. W. Fritsch, Leipzig, 1887, 125. mondás.
<http://www.zeno.org/Philosophie/M/Nietzsche,+Friedrich/Die+fr%C3%B6hliche+Wissenschaft/Drittes+Buch/125.+Der+tolle+Mensch>

<http://hu.scribd.com/doc/69770710/Kalvin-Janos-Kommentar-a-Zsoltarok-konyvehez#scribd>

Könyvészeti adatok, amelyeket nem értem el, de megjelennek a lábjegyzetekben más könyvek alapján

BUGGLE, Franz, *Denn sie wissen nicht, was sie glauben. Oder warum man redlicherweise nicht mehr Christ sein kann. Eine Streitschrift.*, Rowolt, Reinbek bei Hamburg, 1992.

FISCHER, B, *Die Psalmen als Stimme der Kirche: Gesammelte Studien zur christlichen Psalmenfrömmigkeit*, Paulinus–Verlag Trier 1982, 161–178.

HERDER, Johannes Gottfried, *Vom Geist der Ebräischer Poesie*. Dessau, 1782–83.

ASSMANN, Jan, *Politische Theologie zwischen Ägypten und Israel*, München 1992.

- MOTTU, H., *Les psaumes et la forme du travail de deuil*, ETfR 70 (1995), 391–403.
- SEYBOLD, K., *Psalm LVIII. Ein Lösungsversuch*, in uő, *Studien zur Psalmenauslegung*, Stuttgart 1998.
- WEBER, H. *Fluchpsalmen in augustinischer Sicht*, ThGl 48, 1958, 443–450.
- Yohanan AHARONI, *Arad: Its Inscriptions and Temple*, The Biblical Archeologist 31 (1968), 2–32, különösen 17–18.

Rövidítések

ACW	Ancient Christian Writers
ACCS	Ancient Christian Commentary on Scripture
BBB	Bonner Biblische Beiträge
BH	Biblia Hebraica Stuttgartiensis ⁴ 1990
BK	Biblischer Kommentar
CCSG	Corpus Christianorum, Series Graeca
CCSL CChr.SL CCL	Corpus Christianorum, Series Latina, Th – P 1953.
CSCO	Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium
CSEL	Corpus Christianorum Ecclesiasticorum Latino- rum
é.n.	évszám nélkül
EtFr	Études Franciscaines
FaCh	Fathers of the Church
ford.	fordította
GCS	Die griechischen christlichen Schriftsteller
GNO	Gregorii Nysseni Opera
Héb.Hu	<i>Teljes kétnyelvű (héber–magyar) Biblia két kötetben,</i> Makkabi kiadó Budapest, é. n.
HThKAT	Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament
JSOT	Journal for the Study of the Old Testament
K	Károly Gáspár
kiad.	kiadta

KIF	Kecskeméthy István bibliafordítása
KNV	Káldi György Neovulgata alapján átdolgozott verziója
LoF	Library of the Fathers of the Holy Catholic Church
LXX	Septuaginta / Hetvenes fordítás
LXX.D.E. I–II	Septuaginta Deutsch, Erläuterungen und Kommentare I. Genesis bis Makkabäer I. Psalmen bis Daniel II, szerk. Martin KARRER, Wolfgang KRAUS, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2011.
MBT	Magyar Bibliatársulat újfordítású Bibliája
MT	Textus Masoreticus
NEB	Die Neue Echter Bibel
NoVulg.	Nova Vulgata
NPNF	Nicene and Post–Nicene Fathers
NStKAT	Neuer Stuttgarter Kommentar – Altes Testament
ÓÍ	Ókeresztény Írók (szerk. VANYÓ László)
PsH	Psalterium iuxta Haebreos, Jeromos fordítása
PTA	Papyrologische Texte und Abhandlungen
PTS	Patristische Texte und Studien
RSz	Református Szemle
RSB	Ricerche Storico Bibliche
SBM	Stuttgarter biblische Monographien
SC	Sources Chrésiennes
SIT	Szent István Társulat Bibliája
t.k.	többek között
ThGl	Theologie und Glaube
ThWNT	Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament
TM	Textus Masoreticus

RÖVIDÍTÉSEK

TWQ	Theologisches Wörterbuch zu den Qumrantexten, szerk., Heinz-Josef FABRY és Ulrich DAHMEN, Kohlhammer, Stuttgart, I. köt. 2011, II. köt. 2013, III. köt. 2016.
Vg. Vulg.	Vulgata
VL	Vetus Latina
VT	Vetus Testamentum
WBC	Word Biblical Commentary

ISBN: 978-606-37-0188-7